

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET BİLİM DALI**

**TÜRKİYE AZERBAJCAN DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ VE
KARABAĞ SAVAŞI SONRASI GELİŞMELER**

Fatdah SHIKHALIYEV

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Uğur ADIGÜZEL**

KONYA-2023

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatdah SHIKHALIYEV		
	Numarası	20081021007		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı / Uluslararası Ticaret Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Uğur ADIGÜZEL		
Tezin Adı	Türkiye Azerbaycan Dış Ticaret İlişkileri ve Karabağ Savaşı Sonrası Gelişmeler			

Fatdah SHIKHALIYEV tarafından hazırlanan ‘Türkiye Azerbaycan Dış Ticaret İlişkileri ve Karabağ Savaşı Sonrası Gelişmeler’ başlıklı bu çalışma 23/10/2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Uğur ADIGÜZEL	
2	Dr. Öğr. Üyesi	Mustafa KAVACIK	
3	Prof. Dr.	Tayfur BAYAT	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatdah SHIKHALIYEV		
	Numarası	20081021007		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı / Uluslararası Ticaret Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Uğur ADIGÜZEL		
Tezin Adı	Türkiye Azerbaycan Dış Ticaret İlişkileri ve Karabağ Savaşı Sonrası Gelişmeler			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Fatdah SHIKHALIYEV

(İmza)

.....

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatdah SHIKHALIYEV		
	Numarası	20081021007		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı / Uluslararası Ticaret Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Uğur ADIGÜZEL		
Tezin Adı	Türkiye Azerbaycan Dış Ticaret İlişkileri ve Karabağ Savaşı Sonrası Gelişmeler			

Azerbaycan 1991 senesinde bağımsızlığını kazanarak, 70 yıllık SSCB boyunduruğundan kurtulmuştur. Böylece Azerbaycan, komünist ekonomik yapıdan liberal ekonomik düzene geçmiş ve dünya ekonomisine entegre olmaya başlamıştır. Bağımsızlığından hemen sonra Azerbaycan'ın ekonomik, siyasi ve askeri alanda yüzleştiği sıkıntılar onun gelişmesinin önünde bir nevi bariyer rolünü oynamıştır. Komünist bir ekonomik sistemden liberal ekonomik sisteme geçerken, gelişen dünya ekonomisine ayak uydurmakta zorlanmıştır. Aynı zamanda 1988 senesinde Karabağ'da patlak veren olaylar Azerbaycan'ın bağımsızlık kazanmasından sonra, daha da alevlenmiş ve 1992-1994 seneleri arasında Karabağ'ın Ermeniler tarafından işgal edilmesi ile sonuçlanmıştır. Azerbaycan'ın yaşadığı bu ağır süreç, ekonomik alanda gerilemesine sebep olmuştur.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin GSYH verileri, bağımsızlık sonrası önemli şekilde değişmiştir. 1991 yılında GSYH 703 milyon dolar, 1992 yılında 1.309 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılına gelindiğinde ise GSYH 78721 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Kişi başı gelir ise 98 dolardan 7797 dolara yükselmiştir. Her ne kadar Azerbaycan birinci Karabağ savaşında kaybetse de ekonomik alanda başlatılan reform hareketleri ile büyük gelişmelere imza atılmıştır. Buna örnek olarak 20 Eylül 1994 senesinde Bakü'de pek çok devletin büyük petrol şirketleri arasında imzalanan "Asrın Anlaşması"nın örnek gösterebiliriz. Böylece Azerbaycan petrolü dünya pazarındaki yerini aldı ve ekonomi hızla gelişmeye başladı.

Aynı şekilde Azerbaycan 2021 yılında 22,2 milyar dolarlık toplam ihracat ve 11,7 milyar dolarlık ithalat gerçekleştirmiştir. 2022 yılına gelindiğinde ise ihracat 38,1 milyar dolara fırlayarak önemli bir sıçrama gerçekleştirmiştir.

Ermenistan'ın saldırgan tavrı sonucunda 27 Eylül 2022 senesinde ikinci Karabağ savaşı başlamıştır. Türkiye hem savaştan önce, hem 44 günlük savaş boyunca, hem de 2. Karabağ savaşından sonra ekonomik ve siyasi alanda her zaman Azerbaycan'ın yanında yerini almıştır. Savaş öncesi imzalanmış sözleşmeler gereği, askeri iş birliği alanında Azerbaycan SİHA'ları ilk kullanan devletlerden biri oldu. Savaş sonrası Karabağ'ın imarında Türk şirketlerine öncelik tanınması bu ekonomi iş birliğinin geniş bir yelpazeye sahip olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada dış ticaret ilişkileri bağlamında Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin tarihi seyri incelenecek ve 2. Karabağ savaşından sonra ortaya çıkan ve çıkması muhtemel olan gelişmeler ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Ekonomi, İthalat, İhracat, Doğalgaz, Petrol

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

Author's	Name Surname	Fatdah SHIKHALIYEV		
	Student Number	20081021007		
	Department	Department of International Trade / Department of International Trade		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Uğur ADIGÜZEL		
Title of the Thesis/Dissertation	Türkiye-Azerbajjan Foreign Trade Relations and Developments After the Karabakh War			

Azerbaijan gained its independence in 1991 and got rid of the 70-year yoke of the USSR. Thus, Azerbaijan has moved from a communist economic structure to a liberal economic order and has begun to integrate into the world economy. The difficulties that Azerbaijan faced in the economic, political and military spheres immediately after its independence played the role of a kind of barrier in front of its development. In other words, when he came out of an economy built on the principle of communism, he found it difficult to keep up with the developing world economy. At the same time, the political and military events that broke out in Karabakh in 1988 flared up even more after Azerbaijan gained independence and resulted in the occupation of Karabakh by Armenians Dec. 1992-1994. This severe process that the Azerbaijani state has experienced has caused its decline in the economic sphere.

The GDP data of the Republic of Azerbaijan has changed significantly after independence. The share of GDP in the industrial sector increased from 23.6% in 1991 to 37.8% in 2003. Although Azerbaijan lost in the first Karabakh war, great developments have been achieved with the reform movements initiated in the economic sphere. September 20, 1994 in Baku, between the major oil companies of many states signed the "Century Agreement" as an example of this, we can show an example. Dec. Thus, Azerbaijani oil took its place on the world Sunday and the collapsing economy began to develop.

As a result of Armenia's aggressive attitude, the second Karabakh war began on September 27, 2022. Turkey both before the war, during the 44-day war, and 2. After the Karabakh war, it has always taken its place on the side of Azerbaijan in the economic and political sphere. In accordance with the contracts signed before the war, Azerbaijan became one of the first states to use Bayraktar SI HA's in the field of military cooperation. The fact that Turkish companies were given priority in the reconstruction of Karabakh after the war shows that this economic cooperation has a wide range.

In this study, we will discuss the cooperation between Azerbaijan and Turkey in economic, commercial and other fields in the context of foreign trade relations.

Keywords: Foreign Trade, Economy, Import, Export, Natural Gas, Oil

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	ii
BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE VE AZERBAJCAN ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİLERİN TARİHİ SEYRİ

1.1. Azerbaycan Tarihine Genel Bakış	3
1.2. Azerbaycan Dış Politikası.....	6
1.3. Türkiye Azerbaycan İlişkilerinin Tarihi Seyri.....	8
1.4. 1.Karabağ Savaşı	11
1.5. 2.Karabağ Savaşı ve Sonrası.....	12
1.6. Zengezur Koridoru.....	14
1.6. Rusya-Ukrayna Savaşının Türkiye ile Azerbaycan Arasındaki Ticarete Etkileri.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAJCAN'IN DIŞ TİCARETİ

2.1. Azerbaycan Dış Ticaretinin Genel Görünümü	20
2.2. Azerbaycan'ın Dış Ticaret Mevzuatı ve Dış Ticaret Anlaşmaları.....	27
2.3. Azerbaycan'ın Dış Ticaretinde Yer Alan Ürünler	29
2.4. Azerbaycan'ın Dış Ticaret Yaptığı Ülkeler ve Bunların Azerbaycan Dış Ticaretindeki Payları.....	38
2.5. Azerbaycan'da Sektörler İtibarı ile Dış Ticaret	41
2.5.1. Azerbaycan'ın Tarım ve Gıda Ürünleri Dış Ticareti.....	42
2.5.2. Azerbaycan'ın Sanayi Ürünleri Dış Ticareti	43
2.5.3. Azerbaycan'ın Otomotiv Sanayi Dış Ticareti	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE İLE AZERBAYCAN ARASINDAKİ DIŞ TİCARET ve 2. KARABAĞ SAVAŞI SONRASI GELİŞMELER

3.1. Azerbaycan'ın Türkiye'ye İhracatı	48
3.1.1. Tarım	51
3.1.2. Sanayi	54
3.1.3. Petrol ve Doğalgaz	56
3.2. Türkiye'nin Azerbaycan'a İhracatı	59
3.2.1. Tarım	62
3.2.2. Sanayi	65
3.3. İki Ülke Arasındaki Dış Ticaretin Tarihi Seyrinin Değerlendirilmesi	68
3.3.1. İki Ülke Arasındaki Dış Ticaretin Hacim Olarak Değerlendirilmesi	68
3.3 Dış Ticaret Endekslerinin Hesaplanması	72
3.4. İkinci Karabağ Savaşı ve Sonrası Verilerin Değerlendirilmesi	76
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	79
KAYNAKÇA.....	81

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo No	Sayfa No
Tablo 2.1. <i>Azerbaycan ve Diğer Ülkelerin 2021 Yılında Gerçekleştirdikleri İhracat Miktarları</i>	22
Tablo 2.2. <i>Azerbaycan ve Diğer Ülkelerin 2021 Yılında Gerçekleştirdikleri İthalat Miktarları</i>	24
Tablo 2.3. <i>Azerbaycan ve Diğer Ülkelerin 2021 Yılında Gerçekleştirdikleri Toplam Dış Ticaret Miktarları</i>	25
Tablo 2.4. <i>Azerbaycan’da 1994-2022 Yılları Arasında Miktara Göre En Fazla İthal Edilen Ürünler ve İthalat Giderleri (Milyon USD)</i>	30
Tablo 2.5. <i>Azerbaycan’da 1994-2022 Yılları Arasında İthalat Hacmine Göre En Fazla İthal Edilen Ürünler ve İthalat Giderleri (Milyon USD)</i>	32
Tablo 2.6. <i>Azerbaycan’da 1994-2022 Yılları Arasında Miktara Göre En Fazla İhraç Edilen Ürünler ve İhracat Gelirleri (Milyon USD)</i>	34
Tablo 2.7. <i>Azerbaycan’da 1994-2022 Yılları Arasında İhracat Hacmine Göre En Fazla İhraç Edilen Ürünler ve İhracat Gelirleri</i>	36
Tablo 2.8. <i>Azerbaycan’ın İhracatının Genel Görünümü (Milyon USD)</i>	38
Tablo 2.9. <i>Azerbaycan’ın İthalat Genel Görünümü (1995-2022) (Milyon dolar)</i>	40
Tablo 2.10. <i>En fazla İthal Edilen 10 Gıda Ürünü (Milyon USD)</i>	42
Tablo 2.11. <i>En fazla İthal Edilen 10 Sanayi Ürünü (Milyon USD)</i>	44
Tablo 2.12. <i>En fazla İthal Edilen 9 Sanayi Ürünü (Milyon USD)</i>	46
Tablo 3.1. <i>Azerbaycan’ın İhracat Hacmi ve Türkiye’nin Payı</i>	50
Tablo 3.2. <i>1995-2022 Yılları Arası Azerbaycan’ın Tarım Ürünü İhracat Hacmi ve Türkiye’nin Payı</i>	53
Tablo 3.3. <i>1995-2022 Yılları Arası Azerbaycan’ın Sanayi Ürünü İhracat Hacmi ve Türkiye’nin Payı</i>	55
Tablo 3.4. <i>1995-2022 Yılları Arası Azerbaycan’ın Petrol-Doğalgaz İhracat Hacmi ve Türkiye’nin Payı</i>	57
Tablo 3.5. <i>Türkiye’nin İhracat Hacmi ve Azerbaycan’ının Payı</i>	59
Tablo 3.6. <i>1995-2022 Yılları Arası Türkiye’nin Tarım Ürünü İhracat Hacmi ve Azerbaycan’ının Payı</i>	63
Tablo 3.7. <i>1995-2022 Yılları Arası Türkiye’nin Sanayi Ürünü İhracat Hacmi ve Azerbaycan’ın Payı</i>	66
Tablo 3.8. <i>Azerbaycan’ın 1992-2019 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Hacmi (Milyon \$)</i>	69
Tablo 3.9. <i>Türkiye’nin 1995-2019 Yılları Arasındaki Dış Ticareti (Milyon %)</i>	70

Tablo 3.10. <i>Azerbaycan ve Türkiye Arasında 1995-2019 Yıllarında Gerçekleşen Dış Ticaret (Milyon \$)</i>	71
Tablo 3.11. <i>Azerbaycan ve Türkiye'nin 1992-2022 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)</i>	72
Tablo 3.12. <i>Türkiye'nin İhracat ve İthalat Yoğunlaşma Endeksleri</i>	74
Tablo 3.13. <i>Azerbaycan'ın İhracat ve İthalat Yoğunlaşma Endeksleri</i>	75
Tablo 3.14. <i>Azerbaycan'ın 2020-2022 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Hacmi (Milyon \$)</i>	76
Tablo 3.15. <i>Türkiye'nin 2020-2022 Yılları Arasında Dış Ticaret Hacmi (Milyon %)</i>	76
Tablo 3.16. <i>Azerbaycan'ın İhracat ve İthalat Yoğunlaşma Endeksleri</i>	77
Tablo 3.17. <i>Türkiye'nin İhracat ve İthalat Yoğunlaşma Endeksleri</i>	77

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil No	Sayfa No
Şekil 1.1. Zengezur Koridoru	15
Şekil 1.2. Kuzey Koridoru ve Orta Koridor.....	19
Şekil 2.1. 2021 Yılı Azerbaycan ve Diğer Ülkeler İhracat Miktarları (Milyon USD)...	23
Şekil 2.2. 2021 Yılı Azerbaycan ve Diğer Ülkeler İthalat Miktarları (Milyon USD)	24
Şekil 2.3. 2021 Yılı Azerbaycan ve Diğer Ülkeler Toplam Dış Ticaret Oranları Karşılaştırması (Milyon USD).....	26
Şekil 2.4. Azerbaycan’da 1994-2022 Yılları Arasında Miktara Göre En Fazla İthal Edilen Ürünlerin İthalat Giderleri (Milyon USD)	31
Şekil 2.5. Azerbaycan’da 1994-2022 Yılları Arasında Miktara Göre En Fazla İthal Edilen Ürünlerin İthalat Giderleri.....	33
Şekil 2.6. Azerbaycan’da 1994-2022 Yılları Arasında Miktara Göre En Fazla İthal Edilen Ürünlerin İthalat Giderleri.....	35
Şekil 2.7. Azerbaycan’da 1994-2022 Yılları Arasında Miktara Göre En Fazla İhraç Edilen Ürünlerin İhracat Gelirleri.....	37
Şekil 2.8. Azerbaycan İhracatının 1995 ile 2022 Yılları Arasındaki Genel Görünümü (Milyon USD).....	39
Şekil 2.9. Azerbaycan’ın Dış Ticaretine İlişkin İthalat Genel Görünümüne İlişkin Sütun Grafiği (1995-2022) (Milyon dolar).....	41
Şekil 2.10. 2022 Yılında Azerbaycan ‘da En Fazla İthalatı Yapılan Tarım-Gıda Ürünlerinin İthalat Hacimleri.....	43
Şekil 2.11. 2022 Yılında Azerbaycan ‘da En Fazla İthalatı Yapılan Sanayi Ürünlerinin İthalat Hacimleri.....	45
Şekil 2.12. 2022 Yılında Azerbaycan ‘da En Fazla İthalatı Yapılan Otomotiv Sanayi Ürünlerinin İthalat Hacimleri.....	47
Şekil 3.1. 1992-2022 Yılları Arası Azerbaycan’ın İhracat Hacminde Türkiye’nin Payı	51
Şekil 3.2. 1995-2022 Yılları Arası Azerbaycan Tarım İhracatında Türkiye’nin Payı	54
Şekil 3.3. 1995-2022 Yılları Arası Azerbaycan Sanayi İhracatındaki Türkiye’nin Payı	56
Şekil 3.4. 1995-2022 Yılları Arası Azerbaycan Doğalgaz-Petrol İhracatındaki Türkiye’nin Payı	58
Şekil 3.5. 1992-2022 Yılları Arası Türkiye’nin İhracat Hacminde Azerbaycan’ın Payı	61
Şekil 3.6. 1992-2022 Yılları Arası Türkiye Tarım Ürünü İhracatındaki Azerbaycan’ın Payı..	65
Şekil 3.7. 1992-2022 Yılları Arası Türkiye Sanayi Ürünü İhracatındaki Azerbaycan’ın Payı.....	67

GİRİŞ

Uluslararası ticaret ülkelerin gelişmesi için ve halkların refahını artırılmasını sağladığı için çağlardan beri önemli bir ekonomik aktivite olarak kabul edilmektedir. Modern ekonominin doğuşu ile de önemini koruyan uluslararası ticaret, klasik iktisatçılara göre milletler arasındaki iş bölümü ve uzmanlaşmanın sağladığı verim artışından yararlanarak toplam faydayı artırmaktadır. Dolayısıyla ülkelerin serbest ticareti teşvik etmesi ve verim artışından faydalanması gerekir.

Uluslararası ticaretin yakın ülkeler arasında daha yoğun olması beklenen bir durumdur çünkü aradaki mesafenin artması ulaşım maliyetlerini artırmakla birlikte bir çok sorunun çıkmasına neden olmaktadır. Türkiye ile Azerbaycan aynı soydan gelen insanların kurduğu iki devlet olarak tarihi, kültürel ve toplumsal birçok ortak noktaya bulunan iki devlettir. Bu iki ülke arasındaki ilişkilerin eskiye dayanmasına neden olmuştur.

1918 senesinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, Mehmed Emin Resulzade önderliğinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Maalesef Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Nisan 1920'ye kadar faaliyetini sürdürebilmiş ve yaklaşık 23 ay sonra tarih sahnesinden silinmiştir. 28 Nisan 1920'de Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kuruluşu ilan edilmiş ve bağımsız Azerbaycan hayalleri Sovyet Rusya'nın yıkılmasına kadar ertelenmiştir.

Sovyet Rusya'nın dağılmasıyla birlikte diğer Türki Devletler gibi Azerbaycan Cumhuriyeti 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Azerbaycan Cumhuriyetini ilk tanıyan devlet olmuştur ve yoğun siyasi ve ticari faaliyetler başlamıştır.

Uluslararası camiada Dağlık Karabağ ve etrafındaki 7 bölge Azeri toprağı olarak kabul edilirken, 1. Karabağ Savaşı neticesinde Ermenistan'ın yönetimine geçmiştir. Bu durum Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ulaşımın kopmasına ve Azerbaycan ile Ermenistan arasında tartışmalı bir bölgenin doğmasına neden

olmuştur. İki ülke arasındaki ticaret çoğunlukla Gürcistan üzerinden gerçekleştirilmekte ve bu durum ticareti olumsuz etkilemektedir.

2020 yılında uzun zamandır gerginliğe neden olan bölgede 2. Karabağ Savaşı adı verilen çatışmalar yaşanmış ve bu çatışmaların sonucunda Ermenistan yenilgiyi kabul etmiştir. Bu çatışmaların devamı olarak 2023 yılının Eylül ayında Azerbaycan bir operasyon daha düzenlemiş ve nihai zaferi elde etmiştir. Ermeniler Zengezur geçidinin açılmasını kabul etmişlerdir. Hatta Paşinyan Barış Koridoru ismini verdiği bir ticaret girişimi ile bölge ülkeleri arasında ticaretin ve dolayısıyla barışın tesis edilmesini teklif etmiştir.

Bu tez Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren Türkiye Cumhuriyeti ile gerçekleştirdiği uluslararası ticareti inceleyerek, 2. Karabağ Savaşı'dan sonra yeni bir safhaya geçen ilişkilerin, ticarete yansımalarını analiz etmektedir. Zengezur koridorunun açılması ve Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin olası etkileri de değerlendirilmiştir.

Bu tez üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Azerbaycan'ın kuruluşu ile birlikte Türkiye ile olan siyasi ve ticari ilişkileri incelenmiştir. İkinci bölümde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dış ticareti genel olarak analiz edilmiştir. Son bölüm olan üçüncü bölümde ise Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ticaret incelenerek, 2. Karabağ Savaşı sonrasında ticarete yaşanan gelişmeler ortaya konmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE VE AZERBAYCAN ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİLERİN TARİHİ SEYRİ

İki ülke arasındaki hem ekonomik hem de siyasi ilişkiler eski tarihlere dayanmaktadır. 1918 senesinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti ile birlikte ilişkiler başlasa da ülkenin Rus işgaline uğraması neticesinde uzun bir süre siyasi ve ekonomik ilişkiler sekteye uğramıştır. Azerbaycan 1991 yılında bağımsızlığını kazandığında, ilk tanıyan ülke Türkiye olmuştur. Siyasi ve ekonomik ilişkiler bundan sonra hız kazanarak artmıştır. 2. Karabağ Savaşı'nda ise Türkiye'nin siyasi ve askeri desteği ile iki ülke arasındaki ilişkiler yeni bir safhaya geçmiştir.

1.1. Azerbaycan Tarihine Genel Bakış

Azerbaycan Avrupa ve Asya kıtalarının kesişim noktasında bulunmaktadır ve kuzey batısında İran, doğusunda Kafkasya ve Hazar denizi yer almaktadır. Kadim tarihe sahip olan Azerbaycan gelişmiş karayolları ağı ve tarihi ipek yolunda bulunması nedeniyle kültürel ve ekonomik olarak bölgede merkez konumundadır. Ülke tarihi olarak da eski köklere sahiptir; Ortadoğu tarihinde önemli yere sahip olan Manna eyaleti milattan önce 10. ve 7. yüzyıllar arasında bugün Azerbaycan'ın bulunduğu topraklarda devlet olarak ortaya çıkmıştır. Azerbaycan toprakları MÖ VII-III yüzyıllarda Manna gibi Media, Atropatena gibi büyük devletlere ev sahipliği yapmıştır (Yusifov, 1994: 17).

Azerbaycan Devletinin büyük sınırlara sahip olması Şah İsmail'in (1501-1524) hâkimiyeti döneminde olmuştur. Daha sonra Azerbaycan toprakları hanlıklar şeklinde varlığını korumuştur (Ahmet, 1997: 271). Rus-İran olayları (1804-1813, 1826-1828) Azerbaycan topraklarını Kuzey ve Güney olarak bölünmesini doğurmuştur. Gülistan anlaşması (1813) ve Türkmençay Anlaşması (1828) Azerbaycan'ın kaderini belirlemiştir. Bu anlaşmalar sonucunda 30 milyon Azerbaycan Türkü güneyde İran İmparatorluğunun, Kuzey Azerbaycan ile Nahcivan ve Erivan Hanlıkları da Rusya İmparatorluğunun hâkimiyetine geçmiştir (Ercilasun, 1997: 271).

Rusya'nın hâkimiyetinde olan Azerbaycan topraklarında, halkının bağımsızlık ve egemenlik düşüncesi Türk ve İslam dünyasında ilk defa olarak özgürlük hareketine dönüşmüştür. Böylece ilk kez 1918 senesinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, Mehmed Emin Resulzade önderliğinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Daha sonra ise Azerbaycan Cumhuriyeti, İngiliz ve Rusya ortak projesi ile Ermenistan'a verilmiş ve başkent olarak Erivan tayin edilmiştir. Onların desteğiyle Taşnaklar Bakü'yü işgal etmek üzere yola çıkmıştır. Bu işgali önlemek için Nuri Paşa önderliğinde Kafkas-Türk-İslam Ordusu oluşturularak Bakü şehri Taşnaklar'dan kurtarılmıştır.

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti 23 ay varlığını sürdürmüştür. Birçok ülkenin bağımsızlığını tanınmasına rağmen Rusya, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ni tanımamış ve işgal etmek maksadıyla 11. Kızıl Ordu ile ülkeye girmiştir. Azerbaycan bağımsızlığını 1920 yılında kaybederek Rusya'ya katılmıştır. Daha sonra Rusya Azerbaycan topraklarının demografik yapısını bozarak Göyçe ilçesini ve Erivan Hanlığını sözde Ermenistan devleti kurma adıyla koparmış ve Nahcivan şehrini ayırarak, Azerbaycan topraklarından ayrı olarak yerleşim yeri yapmıştır. Rusya'nın siyasi projesi gereğince Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi (1923) ve Nahcivan Özerk Bölgesi olarak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı olarak kurulmuştur (Swietochowski, 1989: 21-22).

1990'lara gelindiğinde Moskova'da istikrarsızlık ortaya çıkmıştır. SSCB'nin tarih sahnesinden silinmesine yol açan ekonomik ve siyasi olaylar bu sistemin sonunu getirmiştir. 1991 yılında Azerbaycan'da referandum yapılmıştır ve aynı yılın 18 Ekiminde ülke bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ülkelerden ilki Türkiye olmuş daha sonra sırası ile Pakistan, Rusya, İsveç, Romanya, ABD ve diğer ülkeler tanımıştır (Yılmaz, 2010: 46-48).

Haydar Aliyev döneminde Azerbaycan ülke olarak inkişaf etmiş, ekonomik olarak kalkınmış ve siyasi olarak dünya safhasında Karabağ sorununu çözmek için görüşmelerde bulunmuştur. Haydar Aliyev siyasi liderlerle çoğu görüşmelerinde Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan halkına ait olduğunu ve gerekirse savaşla da elde edilebileceğini ifade etmiştir.

Azerbaycan'ın tabii serveti olan petrolün dünya pazarına çıkarılması, bağımsız Azerbaycan devletini dünyaya tanıtmış oldu. Nitekim Aliyev'in yabancı ülkelerle yapmış olduğu anlaşmalar ve ilişkiler devleti güçlendirmiş ve tanınmasını sağlamıştır. Azerbaycan 4 milyar tondan fazla petrol ve tahmini 1100 milyar m³ doğal gaz rezervine sahiptir. Azerbaycan petrolü dünya pazarına çıkmaya başladığında, bu petrolün taşınması için birçok güzergâh gündeme gelmiştir. Bunlardan esas olarak beş tanesi kabul edilmiştir. Kuzey boru hattı (Bakü-Novorossisk), Batı boru hattı (Bakü-Supsa), Güney boru hattı (Bakü-İran), Doğu hattı (Afganistan-Pakistan) ve Güney Batı boru hattı (Bakü-Ceyhan) resmi olarak görüşülmüştür. Bu görüşmelerde iki boru hattı ile ilgili tepkiler oluşmuş ve çoğu ülke razı olmamıştır. Planlanan Azerbaycan petrolünün İran üzerinden Basra Körfezine oradan da tüm dünyaya taşınması fikrine Amerika karşı çıkmış ve İran'a böyle bir imkânın sunulmasından endişe duymuştur. Pakistan üzerinden olan hat için de güvenlik sorunu yaşanacağından bu iki boru hattı askıya alınmış ve proje gerçekleştirilmemiştir (Clauson, 1997: 19-21).

18 Kasım 1999 tarihinde Hazar Bölgesinde bulunan Azeri, Kazak ve Türkmen petrolünün Ceyhan Limanı üzerinden Dünyaya taşınması amacıyla Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan arasında Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı projesi için anlaşma imzalanmıştır. 2005 yılında ilk petrol akışı sağlanmıştır (Yılmaz, 2005).

Azerbaycan doğal gazının Avrupa'ya aktarılmasını sağlayan Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) projesi ile Gürcistan ile Yunanistan arasındaki doğal gaz akışı sağlanmaktadır. Anlaşma BOTAŞ ile Şah Deniz Konsorsiyumu adına Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) tarafından 2010 yılında imzalanmıştır. (İlker ve Kınık, 2017: 191- 194). TANAP'tan Türkiye'ye ilk gaz akışı 2018 Haziranda gerçekleşmiştir ve Avrupa'ya ilk gaz akışı ise 2020 Aralık ayında gerçekleşmiştir (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2023).

Rusya- Ukrayna Savaşı sonrası Avrupa'nın enerji arzını çeşitlendirme çabaları Azeri petrol ve doğal gazını daha da önemli hale getirmiştir.

1.2. Azerbaycan Dış Politikası

Azerbaycan ABD ilişkileri 19. Yüzyılda başlamıştır. Bu Bakü petrol endüstrisine Amerika şirketlerinin ilgi göstermesi ile olmuştur. Çarlık Rusya'sının dağılması ile Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti kurulmuştur ve sonra bu Cumhuriyet ilk diplomatik ilişki kurma girişimini 1919 yılında Paris'te gerçekleştirmiştir. Azerbaycan parlamentosundan bir grup Paris'te ABD Başkanı Wilson'la görüşmüştür. Fakat bu görüşme istenilen sonucu vermemiştir. Bakü'de etkin olan İngilizlerle birçok konuda yaşanan anlaşmazlıklardan dolayı ABD, Azerbaycan'ı tanımamış ve ilişkiye sıcak bakmamıştır. Daha sonra Azerbaycan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin bir parçası olmuştur ve bu bloktan ayrılana kadar hiçbir ilişki söz konusu olmamıştır. 1992 yılında ABD Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanımış ve ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra ABD Azerbaycan'ın Karabağ sorununu, Ermeni hükümetini fiili destekleyen Rusya'ya karşı denge politikası olarak görmesi ve diğer yandan Azerbaycan'da olası petrol kaynaklarının Amerikan yatırımcılarının ilgisini çekmesi de ilişkilerin artmasını sağlamıştır (Kasimov, 1988: 60-61).

SSCB'nin parçalanması ile ortaya çıkmış yeni Cumhuriyetler gibi Azerbaycan da bağımsızlığını kazanmıştır. Her ne kadar Rusya'nın 19. Yüzyılda sıcak denizlere inme politikası çerçevesinde siyaset yürütmeye çalışsa da bunda başarılı olamamıştır. Ancak zengin petrol kaynaklarına sahip olması Rusya'nın Azerbaycan'dan ve diğer Türki devletlerden kolay vazgeçmesini engellemektedir. Bundan dolayıdır ki, bağımsızlık kazanmış Azerbaycan'la siyasi, askeri, ekonomik ve iktisadi olarak çeşitli araçlar kullanarak birlikteliğini sağlamaya çalışmaktadır. Buna örnek olarak Putin'in bir konuşmasında, Hazar bölgesinde daha aktif olacaklarını belirtmesi ve bu bölge ile ilgili ilişkileri takip ve tetkik amacıyla özel temsilci ataması gösterilebilir. Rusya'nın eski gücünün olmaması, sürekli olarak değişen dengeler ve son dönemde Türkiye ve Avrupa ile olan ilişkilerinin artması, Azerbaycan'ın gücünü pekiştirmiştir (Gürçam 2021: 33-40).

Avrupa ülkelerinden olan İngiltere ile Azerbaycan'ın ilişkisi 16. Yüzyıla dayanmaktadır. Daha sonra Azerbaycan'da 19. Yüzyılın sonlarına doğru petrol

sanayisi gelişince ilişkiler artmaya başlamıştır. Birinci dünya savaşı sırasında Azerbaycan'ın Bakü şehrine girmeye çalışan İngiliz ordusu Osmanlı Ordusu tarafından püskürtülmüştür. Nitekim 1918 senesinin Ekim ayında Mondros Mütarekesi imzalanmış ve İngiltere Azerbaycan'ı terk etmek zorunda kalmıştır. Bunun sonucunda İngilizler Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını 1918 yılında tanımıştır. Diğer taraftan Rusya'dan ayrılması ve Bakü petrolünün bağımsız olarak Azerbaycan'ın elinde olması İngiltere'nin yararına olmuştur. Bu nedenle Azerbaycan Hükümetini desteklemiş ve ilişkilerini korumak için her türlü anlaşmaya razı olmuşlardır. Fakat 1920 yılında Kızıl Ordu Azerbaycan'ı işgal edince İngiltere ile ilişkiler tamamen kesilmiştir. Daha sonra SSCB'nin dağılması ile 1991 yılında bağımsızlık kazanmış Azerbaycan'la ilişkileri diplomatik düzeyde başlatan ve ilk olarak Avrupa'da Azerbaycan Cumhuriyeti'ni tanıyan devlet İngiltere olmuştur (Hasanaov, 1998: 36-37).

Avrupa ülkelerinden olan Almanya ile Azerbaycan'ın ilişkileri de 1918 yılından itibaren başlamıştır. Fakat Sovyetler döneminde bu ilişkiler 2. Dünya Savaşı'na kadar devam etse de savaş yıllarında tamamen kesilmiştir. 1992 yılında tekrardan Azerbaycan ile Almanya arasında diplomatik ilişkiler başlamıştır ve bunun sonucunda her iki devlet karşılıklı büyükelçilik açmaya karar vermiştir. Aynı senenin Haziran ayında Almanya'nın Bonn şehrinde Azerbaycan büyükelçiliği açılmıştır. Azerbaycan'da ise 1993 yılında Almanya büyükelçiliği faaliyetine başlamıştır. Almanya ile en önemli görüşmelerden biri 1995 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ile Almanya Cumhurbaşkanı Roman Hersog arasında gerçekleşmiştir. Azerbaycan görüşmede Ermenistan'ın saldırgan tavırlarını ve haksız toprak iddiasını gündeme getirmiştir. Almanya Cumhurbaşkanı Azerbaycan'la siyasi, iktisadi ve kültürel ilişkilerin kurulmasını dile getirerek Ermenistan konusunda Azerbaycan'ı desteklemiştir (Ömarov, 2013).

Bunun yanı sıra Azerbaycan Almanya'yı uluslararası kuruluşlarda gerçekleşen seçimlerde desteklemiş hatta BM Güvenlik Konseyinin geçici üyeleri seçimini kazanan Almanya lehinde oy kullanmıştır (Kasımov, 1988). 1996 yılından itibaren "Azerbaycan – Almanya Ticaret Evi" oluşturulmuş ve 40'tan fazla özel şirket ile

Azerbaycan'da yatırımlar yaparak iş kumuşlardır. Bu da her iki devlet arasında siyasi, iktisadi ve kültürel anlamda iş birliği bağlarının artırılmak istendiğini göstermektedir (Baydemir, 2022: 45-65).

Azerbaycan'ın SSCB döneminde de Fransa ile ilişkileri zayıf olmuştur ancak ilişkileri tamamen kesilmemiştir. Bağımsızlık kazandıktan sonra Avrupa'nın diğer üyeleri gibi Fransa da, Azerbaycan ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Fransa da Azerbaycan da 1992 yılında karşılıklı olarak büyükelçilik açmışlardır. Fransa siyasi olarak her zaman Azerbaycan'ın yanında olmuş Karabağ sorunun çözülmesinde barış yöntemini desteklemiştir. Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanımış ve sınırlarının dokunulmazlığını temel görüş olarak benimsemiştir (Baydemir, 2022: 45-65).

1.3. Türkiye Azerbaycan İlişkilerinin Tarihi Seyri

Azerbaycan stratejik olarak önemli bir bölge olup, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney eksenlerinde çok önemli bir geçiş noktasıdır. Doğudan Çin'e kadar uzanan Asya'dan başlayarak batıdan Avrupa ve Akdeniz'e kadar uzanan tarihi "İpek Yolu" üzerinde yerleşmektedir. Stratejik olarak çok önemli bir bölge olduğundan dolayı tarih boyu Arapların, Hunların, Moğolların, Bizanslıların, hakeza Osmanlı Devleti'nin, Rusya ve İran'ın gelişen ve büyük güçlü devletlerin ilgi odağı olmuştur. Osmanlı Devleti Azerbaycan'la olan ilişkileri her zaman tarihi süreç içerisinde her zaman gerçekçi, akılcı, barış ve istikrarı sağlamak için dostane olarak sürdürülmüştür. Bu dönemlerde Azerbaycan'dan komşu ülkelere ipek, halı, petrol ve tuz üretilerek ihracatı sağlanmış ve ekonomi olarak sıkı bir bağ oluşmuştur (Mutallimov, 2020).

Azerbaycan'ın Türkiye ile ilişkileri uzun bir tarihi geçmişe dayanmaktadır. Azerbaycan'ın Osmanlı Devleti ile çok kadim kültürel, dini, siyasi ve iktisadi bağları olmuştur. Çarlık Rusyası döneminde maddi manevi desteğini hiç esirgememiştir ve Azerbaycan'ın Hanlıklar döneminde yardım isteyen ve müttefik olmak isteyen hanların yanlarında olmaya çalışmıştır. Daha sonra 1918 yılının 3 Mart tarihli Brest-Litovsk Anlaşmasında Osmanlı Devleti büyük çıkarlar elde etmiştir. Enver Paşanın müdahalesi ve desteği sonucunda büyük felaket önlenmiştir. Turancılık siyaseti sonucunda 1918 yılında "Maverayı Kafkas Cumhuriyeti" yerine Gürcistan ve

Azerbaycan bölgede bağımsız cumhuriyet kurmuşlardır. Ayrıca bu siyaset sonucunda Bakü'den çıkacak petrolün Gürcistan'ın Batum Limanına aktarılması planlanmıştır (Mutallimov, 2015:163).

1918 yılında Azerbaycan Cumhuriyetinin en büyük destekçisi Osmanlı Devleti olmuştur. Enver Paşa ve Talat Paşa'nın önderliğinde eğitim meselesi ile ilgilenmeleri Azerbaycan'ın parlak geleceğine ışık tutmak istenmiştir. Nitekim onların yapmak istedikleri Azerbaycan'ı ve Dağıstan'ı Bolşevik Ruslardan ve Ermenilerden temizleyerek bu toprakları birleştirerek büyük ve güçlü Azerbaycan Devleti kurmak olmuştur (Hesenli, 1993: 92). 28 Mayıs 1918 senesinde M.E. RESULZADE önderliği ile kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti 23 ay sürmüş ve bu kısa zaman zarfında Türkiye Cumhuriyeti ile ilk defa 4 Haziran 1918 tarihinde "Dostluk Anlaşması" imzalanmıştır. O zamanın koşullarına göre Azerbaycan ve Türkiye arasında diplomatik ilişkiler 1924 yılından sonra kesilse de 1930 yılına kadar ekonomik ve kültürel ilişkiler devam etmiştir (Korkmaz, 2022).

Uzun mücadele sonucunda bu düşüncelerini gerçekleştiremeyen Osmanlı Devleti, Azerbaycan topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır. İngiliz generali Tomson'un komutasındaki Hintli askerlerden oluşan ordu, Enzeli limanından geçerek Azerbaycan'ı işgal etmiştir. Daha sonra Parlamento seçimleri yapılarak Fransa'nın başkentinde Paris Barış Konferansı düzenlemiştir. Azerbaycan'dan giden temsilciler yoğun diplomatik faaliyet sonucunda Azerbaycan'ı ve topraklarını siyasi olarak tanıtmıştır. Fakat Rusya'nın Kızıl Ordusu Bakü'ye girerek Azerbaycan'ı işgal etmiştir (Hesenli, 1993: 207).

Bu gelişmeler yaşanırken Azerbaycan'ın Karabağ sorunu çözülmeden kalmıştır. 1813 yılında yapılmış Gülistan Anlaşması ve 1828 yılında imzalanan Türkmençay Anlaşması sonucunda Rusya ve İran'ın çıkarları çerçevesinde 100.000 civarında Ermeni, Azerbaycan'ın ezeli ve ebedi toprakları olan Zengezur, İrevan ve Gökçe şehirlerine zorunlu göç ettirilmişlerdir. Nitekim Ermenilerin devlet ve toprak iddiaları da bu tarihlerden başlamıştır. Sovyetler Birliği döneminde de Azerbaycan ile Türkiye ilişkileri devam etmiştir. Azerbaycan'ın Kızıl Ordu işgalinden kaçan birçok aydın ve siyasileri Türkiye'ye sığınmıştır (Mutallimov, 2015: 163).

Azerbaycan'da Sovyet Hükümeti kurulsun bile Mustafa Kemal Atatürk sıkı ve yakın temasta bulunmuş ve Türkiye Büyük Milletler Meclisi'nin (TBMM) kurulmasının hemen ardından kendi tarafından imzalanan bir kararla 1920 yılında Memduh Şevket Esendal'ın temsilci olarak Bakü'ye atanmasını sağlamıştır. Aynı şekilde Azerbaycan Hükümeti de Ankara'ya İbrahim Abilov'un temsilci olarak atanması tarihi bir olay olmuştur. Milli mücadele yıllarında Neriman Nerimanov başkanlığında Türkiye Cumhuriyetinden yani, Mustafa Kemal Atatürk'ten yardım talep etmiş ve mali ve manevi desteklerini esirgememişler. O dönemde iki devlet arasında yapılan yazışmalara bakılırsa Türkiye ve Azerbaycan ilişkileri o dönemin diğer ülkeleri arasındaki münasebetlerin çok üstünde olmasını göstermektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin oluşmasında en büyük ve önemli isimlerden olan Mustafa Kemal Atatürk, Azerbaycan için şu sözleri söylemişti, 'Azerbaycan'ın sevinci bizim sevincimiz, kaderi bizim kaderimizdir'. Bu sözler şunu gösteriyor ki Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında, ulu önderin Haydar Aliyev'in dediği gibi "*Biz bir millet iki devletiz*" sözü iki ülke arasında çok sağlam bir bağın olduğunu nitelendirmiştir.

9 Kasım 1991 yılında Türkiye Azerbaycan Cumhuriyetini tanımış, Sovyet işgalinden kurtulan Azerbaycan, 14 Ocak 1992 tarihinde Türkiye ve Azerbaycan arasında Diplomatik ilişkileri yeniden kurmuş yeni anlaşmalara yapılmaya başlanmıştır. Bunlardan en önemlisi ise Bakü'de Başkonsolosluğun açılması ve daha sonra Türkiye Temsilciliği Büyükelçilik düzeyine yükseltilmesidir. Benzer şekilde Türkiye'nin Gence ve Nahcivan Başkonsoloslukları faaliyete başlamış. Takip eden dönem içerisinde 1992 yılında Azerbaycan Ankara Büyükelçiliği, 1993 yılında İstanbul Başkonsolosluğu, 2004 yılında ise Kars'ta Başkonsolosluk hizmet vermeye başlamıştır (Yılmaz, 2010).

Sovyetler birliği dağıldıktan sonra Türki Devletler kendi bağımsızlıklarını kurmaya başlamıştır. Azerbaycan Türkleri ile Ermenilerin çatışması, Abhazların Gürcistan yönetimini ele geçirmesi, Rusya topraklarında daha bağımsız olmamış Tatarlar ve Çeçenlerin özerklik talepleri ve Ukrayna'daki Kırım sorunu gibi sorunlar

büyümeye başlamıştır. Bu sorunlar gerek Azerbaycan'ı gerekse Türkiye'yi siyasi ve iktisadi olarak etkilemektedir (Sönmezoğlu, 2000: 689-703).

Azerbaycan'ın Türkiye ile ilişkilerinde en önemli sorun Karabağ konusu olmuştur ve bununla ilgili olarak iki ülke yakın işbirliği içerisinde olmuştur. Türkiye Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülke olmuş ve daha sonra da sorunlarının çözülmesi içinde siyasi ve iktisadi mücadele vermiştir (Mesimov, 2000: 276).

Azerbaycan Enerji alanında dünyanın en eski petrol üreticilerinden biridir. 1900 yılında petrol üretimine başlanmış ve bu tarih itibarıyla Dünyadaki üretimin %51'i Azerbaycan'da gerçekleştirilmiştir. 1992 yılında petrol ve gaz endüstrisinde yer alan tüm üretim birimleri, işletmeler ve bilimsel araştırma kuruluşları Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) adı altında bir kurumda toplanmıştır. 1994 yılında SOCAR ile 11 uluslararası petrol şirketi arasında Asrın Anlaşması olarak isimlendirilen bir anlaşma imzalanmıştır ve ilerleyen yıllarda bu anlaşma genişletilerek 19 ülkeden toplam 41 petrol şirketi ile 32 anlaşma yapılmıştır. 1997 yılında Bakü-Novorossisk Kuzey Boru Hattı faaliyete başlamış ve 1999 yılında Bakü-Supsa Batı Boru Hattı faaliyete geçmiştir (SOCAR, 2023). Bunun yanı sıra Hazarın Batıya açılan en önemli ihracat kapısı olduğunu da unutmamak gerekir. Azerbaycan ile Türkiye arasında oluşacak koridor her anlamda önemli sonuçlar doğuracaktır. Azerbaycan Türkmenistan'la Hazar Denizindeki gaz rezervleri konusunda anlaşma sağlamıştır. TANAP projesi ile elde edilen gazı Türkiye vasıtası ile dünyaya ulaştıracaktır. Bu son dönemin en büyük projelerinden bir tanesi olacaktır (Garip, 2023).

2023 Eylül ayında Tiflis'te, İğdır-Nahçıvan Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin yapımı için anlaşma imzalanmıştır. Bu temel atma töreninde her iki ülke lideri tarafından işbirliğinin artarak devam edeceği yönünde açıklamalar yapılmıştır.

1.4. 1.Karabağ Savaşı

Azerbaycan ile Ermenistan arasında 1988 ile 1994 yılları arasında meydana gelen bir dizi çatışma 1. Karabağ Savaşı olarak nitelenmektedir. Temelde Dağlık Karabağ bölgesi üzerindeki egemenlik ve toprak hakları konusundaki

anlaşmazlıklardan kaynaklanan bu savaş bölgenin etnik olarak çoğunluğu Ermenilere ait olsa da Sovyet döneminde Azerbaycan'a bağlı bir özerk bölge olarak kalması üzerine gerçekleşmiştir. İlk olarak 1988-1994 arası gerilimler sonucunda 1988'de Sovyetler Birliği'nin çöküşü sırasında Dağlık Karabağ bölgesinde, Ermenistan ve Azerbaycan arasında egemenlik hakları konusundaki anlaşmazlıklar ortaya çıkmış ve böylece Karabağ, Ermenistan ile Azerbaycan arasında çatışma noktası haline gelmiştir. Ardından Dağlık Karabağ yönetimi, 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak Ermenistan tarafından desteklenen bağımsızlık Azerbaycan tarafından tanınmamıştır (Erarslan ve Özdemir, 2021). Çatışmaların derinleşmesi ise 1991-1992 yıllarına denk gelmektedir. Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki savaş, Dağlık Karabağ'ın kontrolü ve çevresindeki bölgelerde yoğunlaşmıştır. 1994 yılında Rusya'nın arabuluculuğuyla bir ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile taraflar, çatışmayı sona erdirmiştir ancak barış anlaşması imzalanmamıştır. Ateşkesin ardından Dağlık Karabağ, Ermenistan'ın kontrolünde kalmış ve çevresindeki yedi Azerbaycan bölgesi de Ermenistan'ın yönetimine geçmiştir. Karabağ Savaşı, uluslararası düzeyde tartışmalara neden olmuştur. Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kuruluşlar, Dağlık Karabağ'ın durumuyla ilgili resmi tanıma konusunda bölgedeki durumu izlemiştir. Karabağ Savaşı'nın sonuçları, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki ilişkileri, bölgesel dengeleri ve etnik grupların statülerini etkilemiştir (Kuznetsov ve Dalkılıç, 2017). Tam çözüme kavuşmayan sorun iki ülke arasında bir anlaşmazlık konusu olarak kalmıştır.

1.5. 2.Karabağ Savaşı ve Sonrası

İkinci Karabağ Savaşı olarak adlandırılan olay ise 27 Eylül 2020'de Azerbaycan ve Ermenistan arasında başlayan bir çatışmadır. Taraflar arasında uzun bir süredir devam eden toprak anlaşmazlıklarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Çatışma, Dağlık Karabağ bölgesi ve çevresindeki toprakları kapsayan bir alanda meydana gelmiştir ve bu çatışma, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bölgedeki etnik kimlik ve toprak anlaşmazlıklarının sonucu ortaya çıkan anlaşmazlıkların devamı niteliğindedir (Şeyban, 2022).

AGİT Minsk Grubu'nun uzun yıllardır sorunu çözmek için yaptığı faaliyetler sonuçsuz kalmış ve 44 gün süren çatışmanın neticesinde Azerbaycan 10 Kasım 2020 tarihinde zafer kazanmıştır (Rehimov, 2023).

İki taraftan biri olan Azerbaycan, Dağlık Karabağ'ın kendi topraklarına dahil olduğunu savunurken, Ermenistan ise Dağlık Karabağ bölgesinin etnik Ermenilere ait olduğunu ve bu nedenle bağımsız bir devlet olarak kabul edilmesi gerektiğini iddia etmektedir. 2020 yılında yaşanan 2.Karabağ Savaşı'nın sonucunda aşağıdaki gelişmeler meydana gelmiştir (Erarslan ve Özdemir, 2021);

- 2020 yılında Rusya'nın arabuluculuğuyla birkaç ateşkes anlaşması yapılmıştır. Ancak bu ateşkes anlaşmalarının sürdürülebilir olmaması nedeniyle çatışma devam etmiştir.

- 2020'nin sonlarına doğru, Azerbaycan Ordusu, Dağlık Karabağ'ın çeşitli bölgelerini geri almıştır. Bu topraklar, Ermenistan'a ait olan bölgelerdi ve Dağlık Karabağ'ın dışındadır.

- Savaşın ardından Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan, ateşkes koşullarını eleştiren protestolarla karşılaşması üzerine istifa etmiştir.

- Çatışma nedeniyle birçok sivil evini terk etmek zorunda kalmıştır. Bunun sonucunda Dağlık Karabağ ve çevresindeki bölgelerde göçler meydana gelmiştir.

- Birçok ülke, çatışmanın sona ermesi ve barışın sağlanması çağrısında bulunmuştur. Uluslararası toplum, ateşkesi desteklemiştir ancak çatışmanın temel nedenlerini çözüme konusunda daha fazla çaba sarf edilmesi gerekmektedir.

- Çatışmanın bölgesel etkileri de olmuştur. Özellikle Rusya, Türkiye, İran ve Gürcistan gibi komşu ülkeler bu çatışmadan bir şekilde etkilenen konumlarda bulunmaktadır.

2. Karabağ Savaşı sonunda meydana gelen bu olaylar, bölgedeki karmaşık siyasi ve etnik dinamiklerin tam olarak çözülmeden kaldığını ve durumun daha da kötü bir hal aldığını göstermektedir.

2. Karabağ Savaşı'ndan yenilgiyle ayrılan Ermenistan, ordularının bir kısmını Azerbaycan'dan çekse de bir kısmını büyük miktarda silah ve cephane ile Karabağ'da varlığını sürdüren yasa dışı Ermeni rejimine bırakmıştır. Azerbaycan yönetimi, 3 sene süresince Ermenistan'dan ordularını geri çekmesini, Karabağ'daki resmi olmayan rejim iddialarından da vazgeçip kendini feshetmesini talep etse de, bu talepler Ermenistan tarafından yerine getirilmemiştir. Ermenistan, Karabağ'da kurduğu hukuk dışı rejimle Azerbaycan'daki askeri varlığını sürdürürken bölgeye başta mayınlar olmak suretiyle silah sevkiyatı yapmaya devam etmiştir. Azerbaycan, 23 Nisan 2023'te, yasa dışı geçişleri önlemek için Ermenistan ile var olan sınırda, Laçın Koridoru adı verilen Laçın- Hankendi yolunun başında, sınır test noktası kurmuştur. Bu kontrol noktası sayesinde Ermenistan'dan Azerbaycan topraklarına silah sevkiyatı büyük oranda önlenmiş olsa da Ermenistan hem sınırdaki hem de Karabağ'daki askeri tacizlerine devam etmiştir. Bu nedenle gerçekleştirilen operasyonda Karabağ'da geri çekilen Ermeni güçleri, silahlarını Azerbaycan Ordusuna teslim etmiştir. Operasyon sonrasında iki taraf arasında yapılan görüşmeler neticesinde Karabağ'da, Azerbaycan egemenliği nihai olarak sağlamıştır. Paşinyan yönetimi süreç sonunda Karabağ'ın Azerbaycan toprağı olduğunu kabul etmiştir (Akıncı ve Kaba, 2023; Tütünsatar, 2022). Yapılan gösteriler ve büyük toplumsal baskı nedeniyle Paşinyan Nisan 2021 tarihinde istifa etmiştir.

1.6. Zengezur Koridoru

2. Karabağ Savaşı sonrasında 10 Kasım 2020'de imzalanan ateşkes anlaşması, Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarının bir kısmının kurtulmasını ve ayrıca Nahcivan bölgesine ulaşımı sağlamak amacıyla bir koridor açılmasını içermiştir. Bunun neticesinde Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticareti önemli düzeyde etkileyecek olan Zengezur Koridoru'nun açılması tartışılmaya başlanmıştır. Zengezur Koridoru Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesini Azerbaycan ile Nahcivan arasında bir kara koridoru ile birleştirmeyi amaçlamaktadır (Üste ve Aydın, 2022). Aşağıda Zengezur Koridoru'nun haritası görülebilir.

Şekil 1.1. Zengezur Koridoru

Kaynak: BBC, 2023

Bu koridor, Nahcivan'ı Azerbaycan'a ve Dağlık Karabağ'ı Azerbaycan'ın ana kara topraklarına bağlaması hasebiyle son derece stratejik öneme sahip bir geçiş koridorudur. Bu koridorun açılması, kara bağlantısının sağlanması ile hem siyasi hem de ekonomik neticeleri olacak bir gelişmedir. Zengezur Koridoru'nun ticari önemi, özellikle bölgesel ekonomik entegrasyon ve ulaşım açısından büyüktür. Ancak koridorun açılmasının sağlayacağı ticari avantajlar, sonraki dönemde ortaya çıkacak bölgedeki siyasi duruma, anlaşmalara ve güvenlik koşullarına bağlı olarak değişiklik gösterecektir (Hamzatlı ve Büber, 2022). Zengezur Koridoru'nun ticari önemini etkileyen bazı faktörler arasında ulaşım kolaylığı, bölgesel ekonomik entegrasyon, sınır ticareti imkanları, enerji iletişimi ve bölgesel iş birliği yer almaktadır. Zengezur Koridoru, Nahcivan ile Azerbaycan'ı birbirine bağlayarak ulaşımı kolaylaştırabilir ve bu, ticaretin daha hızlı ve verimli bir şekilde gerçekleşmesine olanak tanır (Azimzadeh, 2022). Ayrıca Zengezur Koridoru'nun, bölgesel ekonomik entegrasyonu artıracığı düşünülmektedir. Azerbaycan ile Nahcivan ve Türkiye arasındaki ticaretin geliştirilmesi, bu ülkelerin ekonomik iş birliğini artıracaktır. Ayrıca koridor petrol,

doğal gaz ve diğer ticari emtiaların taşınması açısından stratejik öneme sahip bir geçiş noktası olabilecektir. Koridorun enerji kaynaklarının daha verimli bir şekilde taşınmasını ve böylece bölgesel enerji güvenliğini artırması sonucunu doğurması beklenmektedir. Sınır ticareti imkânları açısından değerlendirildiğinde ise Zengezur Koridoru, Azerbaycan ve Türkiye arasında sınır ticaretinin gerçekleşmesini sağlayacaktır. Bu ise iki ülke arasındaki ticaret hacmini artırabilir ve dolayısıyla her iki ülke içinde ekonomik büyümeyi teşvik edebilir. Son olarak Zengezur Koridoru, bölgesel iş birliğini siyasi ve ekonomik açıdan artıracaktır. İşbirliğinin artması ise ekonomik ve ticari faaliyetleri daha sürdürülebilir hale getirecektir. Tabii ki bölgesel güvenliğin mevcut durumu, diplomatik ilişkiler ve bölgedeki diğer siyasi faktörler, Zengezur Koridoru'nun ticari potansiyelini etkileyecektir. Ayrıca, uluslararası toplumun bu projeyi desteklemesi ve güvenlik sağlaması da yapılacak boru hattı gibi projelerin geleceğini belirleyecektir. Bu tür büyük altyapı projelerinin başarılı olabilmesi için çeşitli taraflar arasında anlaşmaların yapılması ve uygulanması önemlidir (Kazancı ve Barun, 2023).

Zengezur Koridoru Ermenistan'ın güneyinde yer alan Syunik adlı eyaletin kara ve demir yolu taşımacılığına açılarak Azerbaycan'ın doğrudan Nahcivan Özerk Cumhuriyeti'ne bağlanmasını sağlayacaktır. Daha geniş anlamda ise koridor Azerbaycan'ın doğrudan Türkiye ile bağlantısını sağlayacaktır. Zengezur Koridoru'nun açılması, bölgedeki siyasi ve ekonomik dinamikleri önemli ölçüde etkileyecek ve Dağlık Karabağ sorununun çözümüne yönelik daha geniş bir barış sürecinin bir parçası olabilecektir. Fakat bu ulaşım projesi bölgedeki her ülke tarafından desteklenmemektedir. İlk anlaşmazlık tahmin edileceği gibi Azerbaycan ile Ermenistan arasında bu koridora karşı yaklaşımın farklı olmasından kaynaklanmaktadır (Can, 2022) Zira Dağlık Karabağ'da 2020 yılında yaşanan ikinci savaş Rusya'nın imzaladığı ateşkes anlaşması ile sona ermiştir. Anlaşmanın 9. maddesi Nahcivan Özerk Cumhuriyeti ile Azerbaycan arasındaki ulaşım hatlarının açılması öngörülmüştür. 9. Madde şu şekildedir; " Bölgedeki tüm ekonomi ve ulaşım bağlantıları açılacaktır. Ermenistan Cumhuriyeti; insanların, araçların ve malların her iki yönde engelsiz hareketini organize etmek için Azerbaycan Cumhuriyeti'nin batı bölgeleri ile Nahcivan Özerk Cumhuriyeti arasındaki ulaşım bağlantılarının

güvenliğini garanti eder... Tarafların mutabakatı ile Nahcivan Özerk Cumhuriyeti'ni Azerbaycan'ın Batı bölgelerine bağlayan yeni ulaşım bağlantılarının inşası gerçekleştirilecektir." (BBC, 2023). Ermenistan ise ulaşım hatlarının açılmasını desteklediğini, ancak anlaşma maddesinde Zengezur'un adının geçmediğini ve Bakü'nün istediği koridor projesinden bahsedilmediğini belirterek karşı çıkmaktadır. Koridorun açılmasına olumsuz bakan bir diğer ülke ise İran'dır. Zengezur Koridoru'nun açılmasının bölgede NATO varlığına zemin hazırlayacağı düşüncesiyle İran tarafınca karşı çıkmıştır. Fakat Zengezur Koridoru'nun Azerbaycan'ı demir yolu hatları ve otoyollar üzerinden Pekin ve Londra'ya bağlayacağı ve transit enerji merkezinden faydalanılmasını sağlayacağı düşüncesi ile Türkiye tarafından desteklenmektedir. Koridorun açılışı, Orta Doğu'dan Avrupa'ya ihracat ve ithalat için kullanılan rotaların Azerbaycan ve Türkiye'den geçmesi fırsatını yaratacaktır (Rehimov, 2023).

Haziran 2020 seçimlerinde tekrar seçilen Paşinyan'ın üzerinde yoğun bir baskı vardır, Ermenilerin çoğu yenilgiyi kabullenememiştir. Kasım 2020'de imzalanan anlaşmada Laçın ve Zengezur koridorlarının açılması karara bağlanmış olsa da Ermeniler bu konuda olumlu adım atmamışlar ve ayrıca Karabağ'da bulunan Ermeniler tansiyonu artıracak girişimlerde bulunmuşlardır. Bunun üzerine Azerbaycan 19 Eylül 2023 günü bir operasyon düzenlemiştir. Operasyon neticesinde Ermeniler silah bırakma kararı almış ve Azerilerin isteklerini kabul etmişlerdir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 25 Eylül 2023 tarihinde Nahçıvan'ı ziyaret etmiş ve bazı projeler imzalanmıştır (Aslan, 2023).

25 Eylül 2023 tarihinde Nahcivan'da Recep Tayyip Erdoğan ve İlham Aliyev'in katılımlarıyla İğdir-Nahçıvan Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin yapımı için anlaşma imzalanmıştır. Bu projenin tamamlanmasıyla Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin doğal gaz ihtiyacının Türkiye'den sağlanacağı ve ülkenin enerji güvenliğinin sağlanacağı ifade edilmiştir (BOTAŞ,2023).

Paşinyan Ekim 2023'de Tiflis'te düzenlenen İpek Yolu Forumunda diplomatik yollardan çözüm bulmak istediklerini ve ekonomik işbirliğinin bölge ülkelerinin refahını artıracakını ifade etmiştir. "Barış Kavşağı" isimli bir proje geliştirdiklerini ve

bu projenin Ermenistan, Türkiye, Azerbaycan ve İran arasında yolların, enerji nakil hatlarının ve boru hatlarının kurulmasını içerdiğini ifade eden Paşinyan, bu sayede Hazar Denizi'ni Akdeniz'e bağlayacak en kısa güzergâhın inşa edilebileceğini ileri sürmüştür (Anadolu Ajansı, 2023).

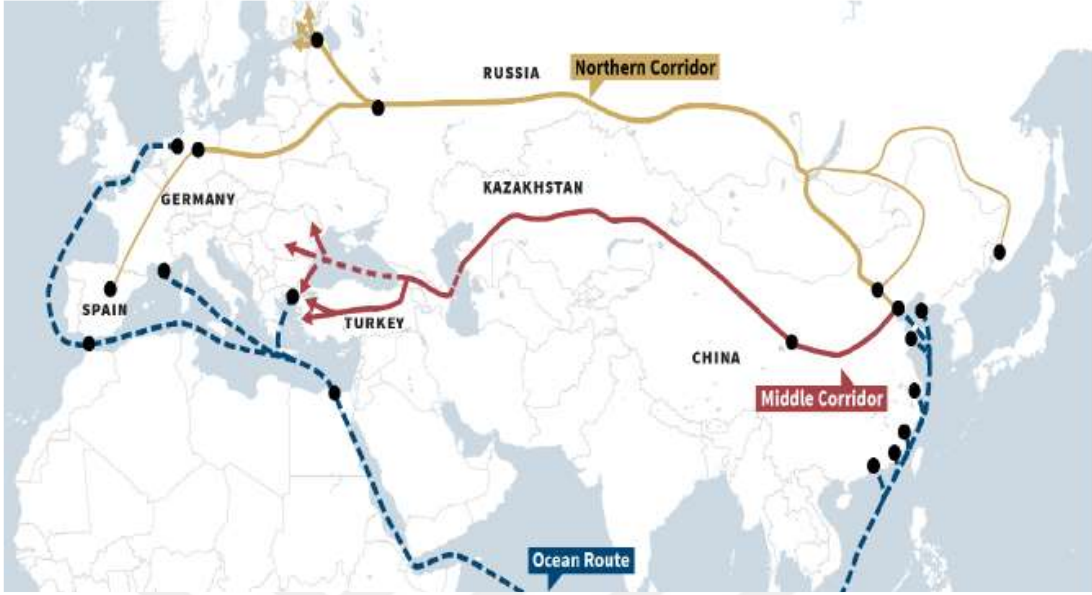
1.6. Rusya-Ukrayna Savaşının Türkiye ile Azerbaycan Arasındaki Ticarete Etkileri

24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın uzun zamandır sorun yaşadığı Ukrayna'yı işgal süreci başlamıştır. Avrupa'da böyle bir savaşın çıkması büyük bir şok yaratırken, çoğu ülkede Rusya'nın yeni bir yayılma sürecine girip girmediği tartışılmaya başlandı. Dünya'nın en büyük fosil yakıt üreticisi konumundaki Rusya aynı zamanda Dünya'nın en büyük fosil yakıt ihracatçısı konumundadır. Avrupa'nın son dönemde özellikle doğal gaz konusunda Rusya'ya büyük oranda bağımlı hale gelmesi, savaşın etkilerinin özellikle Avrupa'da yoğun hissedilmesine neden olmuştur (Uysal, 2022).

Almanya, Rusya ile yapmayı planladığı Kuzey Akım 2 Projesinin lisansını onaylamaktan vazgeçmiştir. Yine bir diğer enerji devi BP ise Rus enerji şirketi Rosneft ile olan ortaklığını sonlandırmıştır. Birçok büyük uluslararası firma Rusya'daki faaliyetlerini bitirerek, ülkeden çıkmıştır. Ayrıca Rusya Swift sisteminden de çıkarılmıştır. Rusya'ya yaklaşık 10.000 civarı yaptırım uygulanmıştır (Bağış, 2022). Bu durum Dünya ticaretini olumsuz etkilemektedir.

Yaşanan çatışmalar güvenlik sorunu yaratmıştır ve ticaret rotalarını da bu bağlamda etkilemiştir. Çin, Orta Asya ve Rusya ile Avrupa arasındaki ticaretin sağlanmasında önemli rol oynayan iki rotadan Kuzey Koridoru olumsuz etkilenirken, Orta Koridor olumlu etkilenmiştir. Kuzey Koridoru'ndaki Çin-AB sevikayatları yaklaşık olarak %40 oranında azalmıştır (UTİKAD, 2022).

Şekil 1.2. Kuzey Koridoru ve Orta Koridor

Kaynak: UTİKAD 2022 Lojistik Sektör Raporu

Şekil 2’de Kuzey Koridoru ve Orta Koridor olarak isimlendirilen ticaret rotaları görülebilmektedir. Orta Koridor Türkmenistan, Kazakistan ve Azerbaycan ve Türkiye üzerinden geçmekte ve savaş bölgesinden nispeten uzakta emtiaların taşınmasına olanak sağlamaktadır. Transit ticaretin artması Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticaretin gelişmesine de pozitif katkıda bulunmaktadır.

Enerji konusunda yeni tedarikçiler arayan Avrupa ve diğer ülkeler için de Azerbaycan önemli bir tedarikçi haline gelmiştir. Dünya’ya Azerbaycan enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden aktarıldığı düşünüldüğünde, önümüzdeki dönemde bu alanda iki ülkenin daha yoğun işbirliği yapacağı ve yeni projeler gerçekleştirilecekleri ifade edilebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN'IN DIŞ TİCARETİ

Bu bölümde Azerbaycan'ın dış ticaretinin genel görünümü, dış ticaret mevzuatı, ticaret anlaşmaları ile ticarete en çok ithal edilen ve ihrac edilen ürünler incelenecek ayrıca hem ithalatta hem de ihracattaki en büyük paya sahip ülkeler ortaya konacaktır.

2.1. Azerbaycan Dış Ticaretinin Genel Görünümü

20. ve 21. yüzyılın başında meydana gelen sosyo-ekonomik ve politik ortamdaki yaşanan gelişmeler, birçok ülkenin siyasi ve ekonomik durumu üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bu ülkeler arasında yer alan Azerbaycan'ın da ekonomik anlamda yaşanan küreselleşme ile birlikte dış ticaretinin genel görünümünde değişiklikler yaşanmıştır. Şu anda ekonomik küreselleşme süreci devam etmektedir ve bu durumun hem avantajları hem de dezavantajları mevcuttur. Bu bağlamda Azerbaycan'ın ticari ilişkilerinde ekonomik küreselleşmenin ve bölgesel çatışmaların yarattığı risklerin önlenmesi ve giderilmesi için birtakım tedbirlerin alınması gerekmektedir. Azerbaycan'ın mevcut dış ticaretinin geliştirilebilmesi için uluslararası ekonomik kuruluşlarda daha fazla rol oynaması gerekmektedir. Azerbaycan'ın mevcut dış ticaret görüntüsü incelendiğinde farklı ülkelerin politikalarıyla oluşturulan makroekonomik koordinasyonunu güçlendirmesi gerektiği ve IMF ile Dünya ile krizlerin önlenmesi konusunda daha yakın çalışması gerektiği görülmektedir (Allahverdiyeva, 2022: 5).

SSCB'nin dağılmasından sonra Kafkasya'da ortaya çıkan devletlerarasında yer alan Azerbaycan Cumhuriyeti 1991 yılında bağımsızlığını kazanmış ve Dünya çapında faaliyet gösteren birçok kuruluşa tam üye olmuştur. Tarih boyu enerji kaynakları bakımından zengin olan Azerbaycan'da petrol üretiminin başlaması 19. yüzyılın sonuna ve yirminci yüzyılın başlarına kadar uzanmaktadır. O sırada Rothschildler ve Nobel kardeşleri ve Rus İmparatorluğu'nun petrol işçileri, Bakü petrolü aracılığıyla kendilerini geliştirme fırsatı bulmuşlardır. Ne yazık ki Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra 1990'ların başında Azerbaycanlıların kendi doğal kaynaklarına sahip olmaları

mümkün olmamıştır. Fakat bugün Azerbaycan kendi bağımsız enerji politikasını yürütebilmekte, çeşitli projeler oluşturabilmektedir. Bu bağlamda ülkenin ulusal güvenliğine ihtiyaç duyduğu da son derece açıktır (Orudzhev ve Alizade, 2021: 6).

Azerbaycan'ın Alternatif ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Devlet Ajansı, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 1 Şubat 2013 tarihli kararnamesiyle ülkedeki alternatif ve yenilenebilir enerji kaynakları alanında yönetim sistemini geliştirmek amacıyla kurulmuştur. Enerji güvenliği politikası da ülkenin enerji kaynaklarını güvence altına almak ve enerji çıkarlarını iç ve dış tehditlere karşı korumak üzerine düzenlenmiştir. Günümüzde enerji güvenliğinin dünyanın önde gelen devletlerinin ulusal güvenlik stratejisinin önemli bir unsuru olduğu görülmektedir. Azerbaycan da güvenliğini sağlamak için bu şekilde strateji geliştirmektedir (Vorobvova ve ark., 2021: 153).

1992 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) kurularak petrol ve gaz üretimindeki tüm birimler bu kurum altında toplanmıştır (SOCAR, 2023). Burada amaç ülkenin petrol ve gaz üretimini uluslararası sermaye ile birlikte artırarak, uluslararası pazara sunulmasını sağlamaktır.

Azerbaycan 10 milyon nüfusıyla dünyanın en kalabalık 90. ülkesidir. 2020 yılı itibarıyla nüfusun %53,6'sı kırsal kesimde yaşamaktadır ve kırsal kesimin işgücündeki payı %62,8'dir. İşgücünün %49'u hizmet sektöründe, %15'i sanayide ve %36'sı tarımda sektörlerinde çalışmaktadır (Orudzhev ve Alizade, 2021: 8-9).

Birleşmiş Milletler (BM) Camtrade verileri ışığında Azerbaycan, 2021 yılında 22,2 milyar dolarlık toplam ihracatla dünyada 51'inci, 11,7 milyar dolarlık ithalatla ise 65'inci sırada yer almıştır. İtalya, Türkiye, Rusya, İsrail ve Hırvatistan ile en yakın ticari ilişkilerini kurduğu ülkeler olarak sıralanmıştır. İhracatın en çok yapıldığı ülkeler ise İtalya, Türkiye, Rusya olmuştur. Türkiye 2021 yılında Azerbaycan'a 2,34 milyar dolar ihracat yaparken, Azerbaycan'dan 751 milyon dolar ithalat yapmıştır. Azerbaycan, 2021'den itibaren yıllık ihracatının % 69'unu Türkiye ile yapmıştır. Yaklaşık 2,3 milyar dolar değerindeki ana ürünler ise helikopterler, uçaklar, tıbbi ürünler ve demir-çelik inşaat malzemeleridir. Türkiye, ülkenin ithalatında ikinci sırada

yer almaktadır. Yaklaşık 1,8 milyar dolarlık ana ithalatı petrol, pamuk ve alüminyum levha oluşturmaktadır. İkili ticaretin 3 milyar dolara ulaştığı Azerbaycan, 37. en büyük ticaret ortağımız ve 20. en büyük net ihracat ortağımızdır (Gasani, 2021: 32).

Diğer ülkeler gibi Azerbaycan da 2020’de benzeri görülmemiş zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. COVID-19 ve petrol fiyatı şokları ekonomik durgunluğa yol açmıştır. Kapsamlı bir vergi indirimi paketi bu şokun ekonomik etkilerinin hafifletilmesine yardımcı olmuştur ve ekonomi toparlanmaya başlamıştır. Petrol rezervlerinin yüzyılın ortasına kadar tükeneceği tahmin edilmektedir. Azeri yetkililer stratejik hedefleri önümüzdeki on yıl için hızlandırılmış ancak sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınma olarak ifade etmişlerdir (Akbulaev ve Muradzada, 2024: 17).

Son dönemde Rusya ile Ukrayna arasındaki savaş Azerbaycan’ın mali risklerini artırmıştır. Ancak artan küresel petrol fiyatlarının yanı sıra artan jeopolitik gerilimler ve arz güvenliğine ilişkin endişelerin ihracat gelirlerini artırması, yüksek enflasyon ve enerji dışı ticaretin zayıflaması gibi olumsuz faktörler etkilerini azaltmıştır. Azerbaycan’ın dış ticareti incelendiğinde 2021 yılı verilerine göre önemli düzeyde ihracat yapılan ülkeler olan İtalya, Rusya, Çin, ABD ve Almanya gibi ülkelerin gerisinde kaldığı Tablo 2.1’de görülebilmektedir.

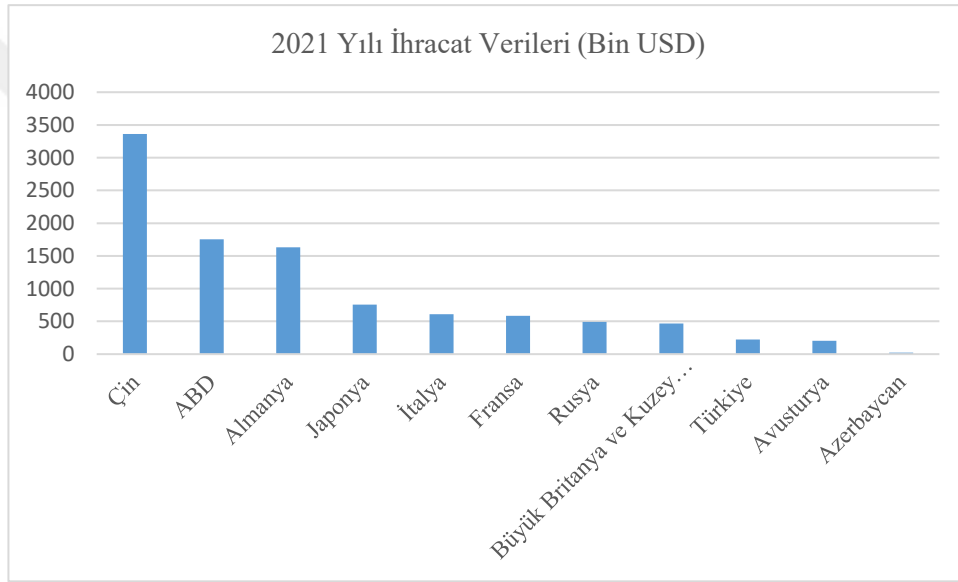
Tablo 2.1. Azerbaycan ve Diğer Ülkelerin 2021 Yılında Gerçekleştirdikleri İhracat Miktarları

Ülkeler	İhracat (Milyon USD)
Çin	3.363,8
ABD	1.754,3
Almanya	1.631,9
Japonya	756,0
İtalya	610,3
Fransa	584,8
Rusya	493,1
Birleşik Krallık (U.K)	468,2
Türkiye	225,2
Avusturya	202,8
Azerbaycan	22,2

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu: <https://www.stat.gov.az>.

Yukarıda verilen Tablo 2.1'e bakıldığında dünyada en yüksek ihracatı gerçekleştiren ülkenin Çin olduğu görülmektedir. 2021 yılında 3 trilyon 363 milyar dolarlık ihracat gerçekleştiren, ülke 2022 yılında 3 trilyon 600 milyar dolarlık bir ihracat rakamına ulaşmıştır. İhracat büyüklüğü açısından ikinci sırayı Amerika Birleşik Devletleri almaktadır. 2021 yılında 1 trilyon 754 milyar dolarlık ihracat gerçekleştiren ülke, 2022 yılında ise 2 trilyon 63 milyar dolarlık bir ihracat gerçekleştirmiştir. Tabloya ilişkin oluşturulan grafik de Şekil 2.1'de paylaşılmıştır.

Şekil 2.1. 2021 Yılı Azerbaycan ve Diğer Ülkeler İhracat Miktarları (Milyon USD)

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumundan Alınan Veriler ile Yazar Tarafından Hazırlanmıştır

Azerbaycan'ın ithalat rakamları incelendiğinde de ihracata benzer şekilde düşük hacimli bir ithalat seyri görülmektedir.

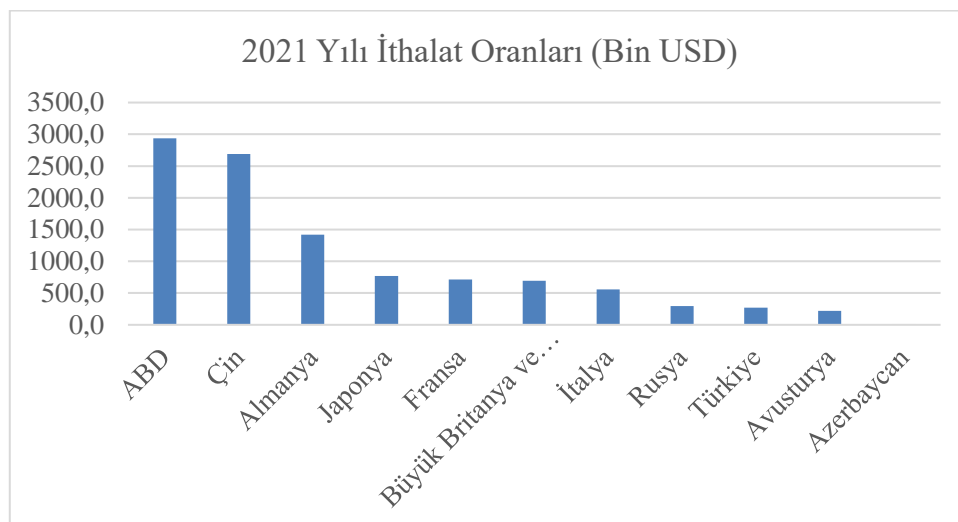
Tablo 2.2. Azerbaycan ve Diğer Ülkelerin 2021 Yılında Gerçekleştirdikleri İthalat Miktarları

Ülkeler	İthalat (Milyon USD)
ABD	2935,3
Çin	2688,6
Almanya	1420,1
Japonya	769,0
Fransa	714,1
Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı	693,8
İtalya	557,5
Rusya	293,5
Türkiye	271,4
Avusturya	219,5
Azerbaycan	11,7

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu: <https://www.stat.gov.az>.

Tablo 2.2 incelendiğinde ABD'nin ihracat devi Çin'i geçtiği 2021 yılında 2 trilyon 935 milyar dolarlık bir ithalat gerçekleştirdiği görülürken, ülkenin 2022 yılında 3 trilyon 300 milyar dolarlık bir ithalat rakamına ulaştığı görülmektedir. Azerbaycan'ın 2021 yılı toplam ithalatı 11,7 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılında ise 15 milyar dolarlık bir ithalat gerçekleştirilmiştir. Ülkelerin ithalat verilerine ilişkin grafik Şekil 2.2'de paylaşılmıştır.

Şekil 2.2. 2021 Yılı Azerbaycan ve Diğer Ülkeler İthalat Miktarları (Milyon USD)

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumundan Alınan Veriler ile Yazar Tarafından Hazırlanmıştır

Diğer ülkeler ile ithalat ve ihracat oranları kıyaslanan Azerbaycan'ın son olarak toplam dış ticaret verileri de diğer önemli ülkelerle kıyaslanmış ve yine dünya ortalamasının altında olduğu belirlenmiştir.

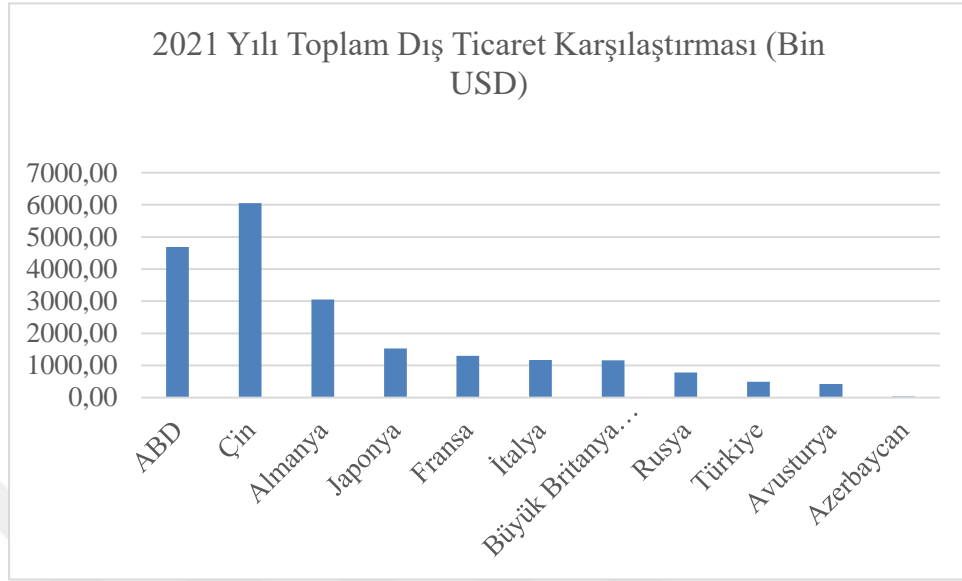
Tablo 2.3. Azerbaycan ve Diğer Ülkelerin 2021 Yılında Gerçekleştirdikleri Toplam Dış Ticaret Miktarları

Ülkeler	Toplam Dış Ticaret (Milyon USD)
ABD	4689,60
Çin	6052,4
Almanya	3052
Japonya	1525
Fransa	1298,9
İtalya	1167,8
Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı	1162
Rusya	786,6
Türkiye	496,6
Avusturya	422,3
Azerbaycan	33,9

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu: <https://www.stat.gov.az>.

Azerbaycan toplam dış ticari dinamikleri yukarıdaki tabloda görülmektedir ve 2021 yılında toplamda 33,9 milyon dolar hacminde ithalat ve ihracat gerçekleştirilmiştir. Aşağıda diğer ülkelerle olan toplam ticari dinamik kıyaslamasının grafiği paylaşılmıştır (Şekil 2.3).

Şekil 2.3. 2021 Yılı Azerbaycan ve Diğer Ülkeler Toplam Dış Ticaret Oranları Karşılaştırması (Milyon USD)

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumundan Alınan Veriler ile Yazar Tarafından Hazırlanmıştır

Ekonomik küreselleşmenin gelişmesi, sürdürülebilir büyümenin, büyümenin paylaşımının sağlanmasının ön şartıdır. Yani, küreselleşmenin gelişmesi sadece dünya ekonomisine büyük faydalar getirmemeli, aynı zamanda bu faydaları her ülkeye, ülke içindeki farklı çıkar gruplarına da sağlamalıdır. Tüm dünya ülkeleri gibi Azerbaycan da dış ticaretinde küreselleşmenin nimetlerinden faydalanmalıdır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerin küreselleşme sürecinden uzun süre yararlanamaması durumunda gelişmiş ülkelerin ekonomik çıkarları da şüphesiz etkilenecektir. Bir diğer konu ise ekonomik sistemin reformu ve ekonomik yapıların yeniden inşasının hızlandırılması gerektiğidir. Ekonomik küreselleşme çağında uluslararası rekabet, ekonomik sistemler ve işletme mekanizmaları üzerindeki rekabettir. Gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında hem ekonomik sistem hem de ekonomik yapı açısından büyük farklar bulunmaktadır. Hükümet aynı zamanda fikri mülkiyet haklarını koruma, sözleşmelerin yasal olarak uygulanmasını sağlama, altyapı sağlama ve makroekonomik durumu istikrara kavuşturma gibi konularda da iyileştirmeler yapması gerekmektedir (Vorobvova vd., 2021: 161).

2.2. Azerbaycan'ın Dış Ticaret Mevzuatı ve Dış Ticaret Anlaşmaları

Günümüzde Azerbaycan ve Türkiye sadece dilsel ve kültürel değerlerin ortaklığını değil, aynı zamanda siyasi ve ekonomik bağlarını da güçlendirmektedir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk devlet Türk Cumhuriyeti olmuştur ve bu dönemden itibaren de ülkeler arasında siyasi ve ekonomik ilişkiler gelişerek sürmüştür. Gürcistan, Azerbaycan, Türkiye ve Türkmenistan cumhurbaşkanları Aralık 1999'da Bakü-Tiflis- Ceyhan petrol boru hattının inşasına ilişkin bir anlaşma imzalamışlardır. Bu sözleşmede Hazar petrolünün dünya pazarına taşınması hedeflenmiştir. Aslında bu sözleşme ile bu projenin ekonomik açıdan daha karlı ve elbette uygun bir petrol boru hattına karşı yöneltilmesi hedeflenmiştir ve bu boru hattı Bakü – Novorossiysk'tir. Dönemin ABD Başkanı olan Bill Clinton'ın bu projeyi 20. yüzyılın sonunun önemli bir fethi olarak adlandırmıştır. Böylece Hazar petrolünü Rusya'yı atlayarak taşıma kararlılığı gösterilmiştir. Projenin ekonomik yönü kadar siyasi önemi de vardır. Böylece Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyevich Aliyev, OET anlaşmalarının imzalanmasını, 1994 yılında Azeri-Çırağ-Güneşli sahalarına ilişkin yüzyılın sözleşmesinin imzalanmasıyla başlayan cumhuriyetin yeni petrol stratejisinin devamı olarak değerlendirmiştir. Bu proje yetersiz finansman nedeniyle başarısız olmuştur. Ekonomistler tarafından ciddi bir hata olarak görülen bu durumdan, ABD Enerji Bakanı Bill Richardson çok önemli bir dış politika zaferi olarak bahsetmiştir. Ona göre bu, Amerika'nın ulusal çıkarlarını ilerleten stratejik bir anlaşmadır (Alpdoğan ve ark., 2020: 18).

Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, 2000 yılında "Hazarneftgaz-2000" konferansının açılış töreninde bir konuşma yapmıştır. Bakü şehrinde gerçekleşen etkinlikte yaptığı konuşmada, Azerbaycan'ın 20. yüzyılın son yıllarında yeni petrol stratejisini başarıyla uyguladığını vurgulamıştır. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticari ilişkilerin seyri için bu açıklama son derece önemlidir. Ayrıca deklarasyonun Kasım ayında AGİT İstanbul Zirvesi'nde Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Gürcistan Cumhurbaşkanları ve Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Bill Clinton tarafından imzalanmıştır. İstanbul Deklarasyonu ve bu bağlamda

İstanbul'da imzalanan tüm anlaşmalar, Bakü-Tiflis-Ceyhan ana ihracat petrol boru hattının inşasını sağlamıştır (Aydın, 2018: 40-41).

Bu tez hazırlanırken düzenlenen Türk Devletleri 10. Zirvesi toplantısının sonuç bildirgesinde de ekonomik işbirliğinin artırılması yönünde birçok karar alındığı ifade edilmiştir. Trans-Hazar Uluslararası Doğu-Batı Orta Koridoru kullanılarak yapılacak ulaşım faaliyetinin kolaylaştırılmasına yönelik adımların atılması, TURAN Özel Ekonomik Bölgesi'nin destelenmesi, Doğu Zengezur Ekonomik bölgesi ile Azerbaycan Cumhuriyeti Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin arasındaki demiryolu ulaşımını sağlayan hattın desteklenmesi gibi birçok teşvik edici karar da bildirmede yer almıştır (Türk Devletler Teşkilatı, 2023)

Aşağıda kronolojik olarak Türkiye ve Azerbaycan'ın imzalamış olduğu dış ticaret ile ilgili anlaşmalar sıralanmıştır (Aydın, 2018: 40-41; Alpdoğan vd.,2020, Ticaret Bakanlığı);

1. Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Arasında Dostluk, İş birliği ve İyi Komşuluk Anlaşması (Ankara, 24.01.1992)
2. Türkiye-Azerbaycan Ticari ve Ekonomik İş birliği Anlaşması (Ankara, 02.01.1992)
3. Türkiye ve Azerbaycan Arasında Kredi Konusunda Anlaşma (İstanbul, 02.11.1992)
4. Dostluğun ve Çok Yönlü İşbirliğinin Geliştirilmesine Yönelik Anlaşma (1994)
5. Karadeniz Ekonomik İş birliği Eğitim, Kültür, Bilim ve Haberleşme Anlaşması (İstanbul, 06.03.1993; Bakü, 09.01.1995)
6. Türkiye ve Azerbaycan Arasında Bilimsel, Teknik, Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Alanlarda İş birliği Anlaşması (Ankara, 09.02.1994)
7. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İş birliği Anlaşması (Ankara, 10.05.1995)
8. Türkiye ve Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (Bakü, 04.01.1997; Ankara, 25.07.1996)

9. Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Küçük ve Orta Ölçekli Sınai İşletmelerin Geliştirilmesine İlişkin İş birliği Hakkında Protokol (Ankara, 1997)

10. Türkiye, Azerbaycan Uzun Vadeli Ekonomik ve Ticari İşbirliği Programı ve İcra Planının Onaylanması, (18.02.2008)

11. Türkiye-Azerbaycan Stratejik İşbirliği Antlaşması (16.08.2010)

12. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (25.10.2011)

13. Türkiye-Azerbaycan Tercihli Ticaret Anlaşması (Ankara, 25.02.2020)

14.İğdir-Nahçıvan Doğal Gaz Boru Hattı (DGBH) Temelinin Atılması (Nahçıvan,25.09. 2023).

İki ülke arasındaki ekonomik ve siyasi işbirliği her yıl giderek artmaktadır. İmzalanan anlaşmalar da bu işbirliğini göstermektedir. Son dönemde Türk Devletleri Teşkilatı'nın daha aktif olarak faaliyet göstermesi de üye ülkelerin işbirliğinin ivme kazanmasını sağlamaktadır. Gerek ekonomik işbirliğinin gerek ulaştırma ve lojistik alanında gerekse ortak alfabe gibi sosyokültürel alanlarda işbirliği artarak devam etmektedir.

2.3. Azerbaycan'ın Dış Ticaretinde Yer Alan Ürünler

Bağımsızlık sonrası yaşanan ekonomik krizin etkisiyle ilk yıllarda Azerbaycan'ın dış ticaret göstergeleri de buna paralel olarak düşüş göstermiştir. 1994-2000 yıllarında dış ticaret sürekli açık vermiştir. Petrol gelirlerinin 2000 yılından sonra artmaya başlaması ve ekonomik büyümeyle birlikte dış ticaret dengesi 2003 yılındaki küçük bir açık dışında sürekli olarak fazla vermeye başlamıştır. Azerbaycan'ın en fazla ihracat yaptığı beş ülke Türkiye, İtalya, Rusya, İran ve Endonezya'dır. Başlıca ithalat yaptığı ülkeler ise Rusya, Türkiye, Almanya, Ukrayna ve İngiltere'dir (Alakbarov, 2010: 19-20). İthalat yapısına genel olarak bakıldığında sanayi ürünlerinin hâkim olduğu bir yapı olduğu görülmektedir. Yani ülke ihtiyaç duyduğu sanayi ürünlerinin çoğunu ithal etmektedir. Petrol sektöründe 2000'li yıllardan itibaren yabancı yatırımların artması, özellikle Bakü-Ceyhan petrol boru hattının inşası, birçok yatırım ve ara ürün ithalatına yol açmış, bu da sanayi ürünlerinin ithalattaki payının artmasına

neden olmuştur. Aşağıda Tablo 4'te 1994 ve 2022 yılları arasında Azerbaycan'da miktara göre en fazla ithal edilen ürünler ve ithalat giderlerine yer verilmiştir.

Tablo 2.4. Azerbaycan'da 1994-2022 Yılları Arasında Miktarla Göre En Fazla İthal Edilen Ürünler ve İthalat Giderleri (Milyon USD)

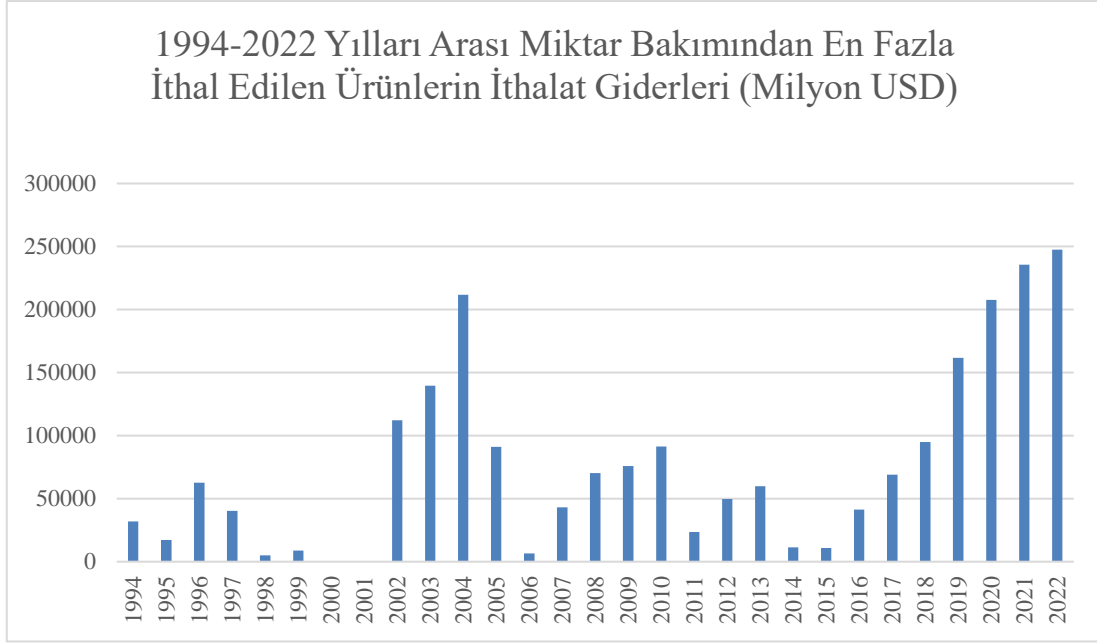
Yıllar	Ürünler	Miktar	Meblağ (Milyon USD)
1994	Sıcak ve soğuk haddelenmiş çelik, ton	152210,9	35653,4
1995	Ham şeker ve şeker, bin ton	104,1865	45723,5
1996	Ham şeker ve şeker, bin ton	154,4698	69469,9
1997	Elektrik, milyon kWh	1643	45344,2
1998	Buğday, bin ton	388,7	51584,1
1999	Buğday, bin ton	520,2	67814,7
2000	Buğday, bin ton	706,6	87908,3
2001	Buğday, bin ton	615,1	69410,9
2002	Demir metallere petrol ve gaz boru hattı boruları, ton	205660,2	112130,6
2003	Demir metallere petrol ve gaz boru hattı boruları, ton	187221,8	139509,1
2004	Demir metallere petrol ve gaz boru hattı boruları, ton	296933,9	211801,1
2005	Binek araçlar*, birimler	55269	274264,4
2006	Binek araçlar*, birimler	70047	433305,4
2007	Binek araçlar*, birimler	70984	456450,6
2008	Binek araçlar*, birimler	89108	648975
2009	Binek araçlar*, birimler	63431	455911,3
2010	Binek araçlar*, birimler	51824	451591,8
2011	Binek araçlar*, birimler	64916	646456,9
2012	Binek araçlar*, birimler	89652	760099,1
2013	Buğday, bin ton	1451,3	395282,4
2014	Sigaralar, milyon adet	13347,2	390163,6
2015	Demir metallere petrol ve gaz boru hattı boruları, ton	244766	436259,3
2016	Buğday, bin ton	1599,6	295017,5
2017	Buğday, bin ton	1274,4	227167,8
2018	Binek araçlar*, birimler	26146	407622,5
2019	Binek araçlar*, birimler	43155	546453,8
2020	Binek araçlar*, birimler	49692	542416,5
2021	Binek araçlar*, birimler	85192	780537,3
2022	Binek araçlar*, birimler	68684	844720,5

* - Gümrük giriş emri olan araçların ithalatı da dikkate alınır.

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu: <https://www.stat.gov.az>.

Tablo 2.4 incelendiğinde Azerbaycan'da miktar bakımından en fazla binek araç ve aksesuarlarının ithal edildiği görülmektedir. Ürünlerin ithalat giderlerine ilişkin grafik ise Şekil 2.4'te paylaşılmıştır.

Şekil 2.4. Azerbaycan'da 1994-2022 Yılları Arasında Miktarla Göre En Fazla İthal Edilen Ürünlerin İthalat Giderleri (Milyon USD)

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumundan Alınan Veriler ile Yazar Tarafından Hazırlanmıştır

Miktar bakımından en fazla ithal edilen ürünlerin ithalat giderleri incelendiğinde oranın 2002-2005 yılları arasında bir pik yaptığı, sonrasında tekrar dalgalanmalarla bir azalma olduğu son yıllarda ise tekrar artış olduğu gözlenmektedir. Ürünlerin miktara göre incelenmesinin ardından toplam ithalat meblağına göre incelenmesi de yapılmış ve aynı yıllar arasında en fazla ithalat hacmine sahip olan ürünler belirlenerek Tablo 2.5'te sıralanmıştır.

Tablo 2.5. Azerbaycan'da 1994-2022 Yılları Arasında İthalat Hacmine Göre En Fazla İthal Edilen Ürünler ve İthalat Giderleri (Milyon USD)

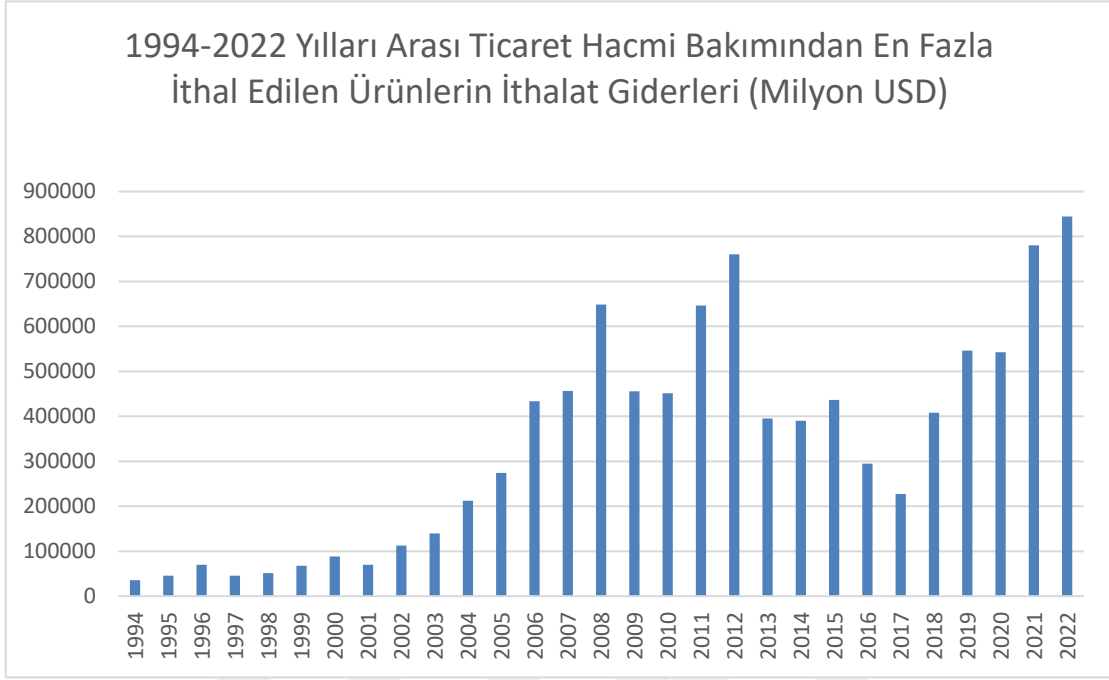
Yıllar	Ürünler	Miktar	Meblağ (Milyon USD)
1994	Sıcak ve soğuk haddelenmiş çelik, ton	152210,9	35653,4
1995	Ham şeker ve şeker, bin ton	104,1865	45723,5
1996	Ham şeker ve şeker, bin ton	154,4698	69469,9
1997	Elektrik, milyon kWh	1643	45344,2
1998	Buğday, bin ton	388,7	51584,1
1999	Buğday, bin ton	520,2	67814,7
2000	Buğday, bin ton	706,6	87908,3
2001	Buğday, bin ton	615,1	69410,9
2002	Demir metallere petrol ve gaz boru hattı boruları, ton	205660,2	112130,6
2003	Demir metallere petrol ve gaz boru hattı boruları, ton	187221,8	139509,1
2004	Demir metallere petrol ve gaz boru hattı boruları, ton	296933,9	211801,1
2005	Binek araçlar*, birimler	55269	274264,4
2006	Binek araçlar*, birimler	70047	433305,4
2007	Binek araçlar*, birimler	70984	456450,6
2008	Binek araçlar*, birimler	89108	648975
2009	Binek araçlar*, birimler	63431	455911,3
2010	Binek araçlar*, birimler	51824	451591,8
2011	Binek araçlar*, birimler	64916	646456,9
2012	Binek araçlar*, birimler	89652	760099,1
2013	Buğday, bin ton	1451,3	395282,4
2014	Sigaralar, milyon adet	13347,2	390163,6
2015	Demir metallere petrol ve gaz boru hattı boruları, ton	244766	436259,3
2016	Buğday, bin ton	1599,6	295017,5
2017	Buğday, bin ton	1274,4	227167,8
2018	Binek araçlar*, birimler	26146	407622,5
2019	Binek araçlar*, birimler	43155	546453,8
2020	Binek araçlar*, birimler	49692	542416,5
2021	Binek araçlar*, birimler	85192	780537,3
2022	Binek araçlar*, birimler	68684	844720,5

* - Gümrük giriş emri olan araçların ithalatı da dikkate alınır.

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu: <https://www.stat.gov.az>.

Tablo 2.5 incelendiğinde en yüksek ithalat hacmine sahip olan ürünlerin yıllara göre gıda ürünleri, sanayi ürünleri ve son yıllarda, miktara göre ithalat oranlarında da olduğu gibi otomotiv ürünlerine kaydığı görülmektedir. Yıllara göre ithalat hacmine ilişkin grafik Şekil 2.5'te verilmiştir.

Şekil 2.5. Azerbaycan'da 1994-2022 Yılları Arasında Miktarla Göre En Fazla İthal Edilen Ürünlerin İthalat Giderleri

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumundan Alınan Veriler ile Yazar Tarafından Hazırlanmıştır

Şekil 2.5'teki grafikte görüldüğü üzere 1994-2022 yılları arasında ithalat hacmi 2008'e kadar düzenli bir artış göstermiştir. 2008 yılından itibaren ithalat hacminde dalgalanmalar meydana gelmiş ve 2017 yılı itibariyle ülkede ithalat hacmi tekrar düzenli bir şekilde artmıştır.

Azerbaycan'ın ihracat yapısına bakıldığında ise petrol ihraç eden ülkelere özgü olarak ihracatın çoğunlukla az sayıda hammaddeye dayalı olduğu görülmektedir. Ülkenin ihracatının büyük kısmı petrole dayalıdır. Petrol ve petrol ürünlerinin ihracattaki payı her zaman çok yüksek olmuştur. Azerbaycan'ın dış ticaretinde en önemli sorunlarından biri ihracatta az sayıda ürüne ve enerji kaynağına bağımlı olmasıdır. 2008 yılında tüm dünyanın içerisinde bulunduğu kriz ortamında, başlangıçta sermaye piyasası çok gelişmemiş olan ülkenin finans sektöründe başlayan kriz, ekonomisini doğrudan etkilemese de sorun giderek reel sektörü de etkilemiş ve belirgin bir düşüş yaşanmıştır. Azerbaycan ekonomisinde özellikle bu durum ülke ekonomisinin büyük ölçüde enerji kaynaklarının ihracatına bağımlı olması gerçeğini etkilemektedir. Örneğin varil başına 147 dolara yükselen petrol fiyatının birkaç ay

sonra 32 dolara düşmüştür ve bu durum Azerbaycan ile enerji kaynakları ihraç eden benzer ülkelerin ekonomisini de etkilemiştir (Uyusal ve Aliyev, 2021: 309-325). Bu bakımdan sorunun çözümü bütünsel bir yaklaşımı gerektirmektedir. Aşağıda ilk olarak miktara göre en fazla ihraç edilen ürünlere ait tablo paylaşılmıştır.

Tablo 2.6. Azerbaycan'da 1994-2022 Yılları Arasında Miktara Göre En Fazla İhraç Edilen Ürünler ve İhracat Gelirleri (Milyon USD)

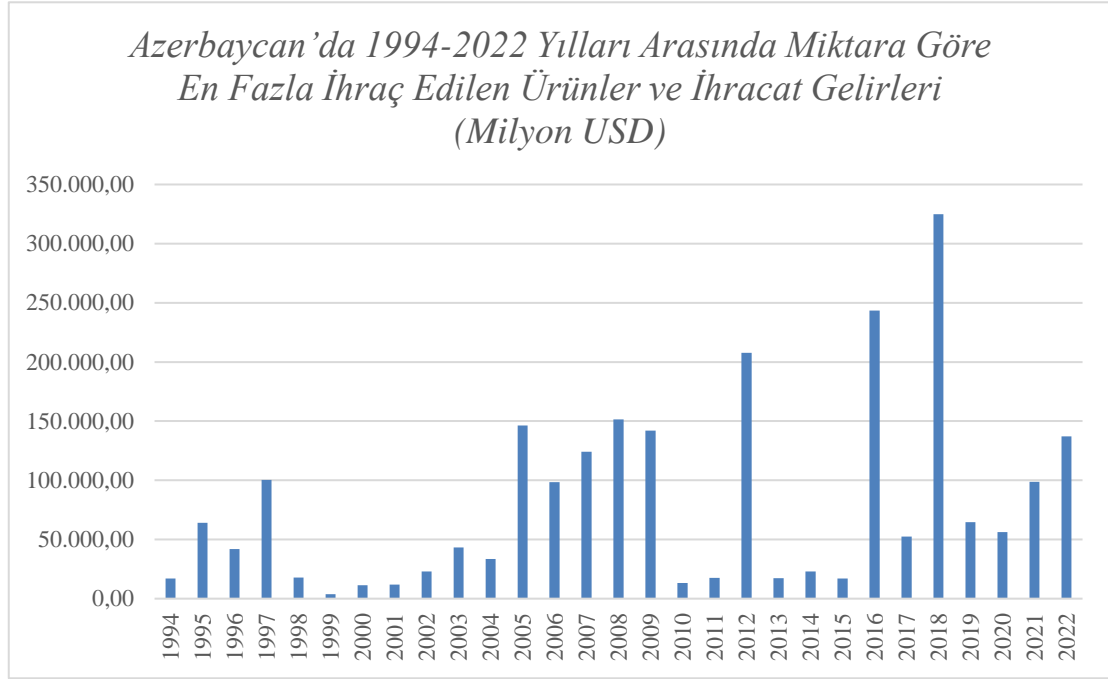
Yıllar	Ürünler	Miktar	Meblağ (Milyon USD)
1994	Yağlayıcılar, ton	100618,4	17024,0
1995	Yağlayıcılar, ton	178355,2	64198,7
1996	Yağlayıcılar, ton	123997,6	42044,6
1997	Pamuk lifi, ton	90008,4	100346,6
1998	Yağlayıcılar, ton	49546,2	17787,0
1999	Petrol kok, ton	61424,3	3639,0
2000	Yağlayıcılar, ton	68899,6	11235,1
2001	Taze meyve, ton	28257,2	11884,6
2002	Taze meyve, ton	78838,2	22903,4
2003	Taze meyve, ton	128554,9	43190,0
2004	Taze meyve, ton	97276,2	33633,3
2005	Taze meyve, ton	168051,2	146266,0
2006	Taze meyve, ton	153548,4	98412,1
2007	Taze meyve, ton	191390,0	124253,6
2008	Taze meyve, ton	272465,3	151583,6
2009	Taze meyve, ton	232794,6	142032,5
2010	Petrol kok, ton	389880,0	13214,2
2011	Petrol kok, ton	262521,2	17450,2
2012	Taze meyve, ton	220358,1	207735,3
2013	Petrol kok, ton	214711,8	17176,9
2014	Petrol kok, ton	286694,3	22935,5
2015	Petrol kok, ton	268327,8	17042,9
2016	Taze meyve, ton	214349,9	243434,9
2017	Asiklik alkoller, türevleri, ton	266305,0	52396,2
2018	Taze meyve, ton	319187,9	324780,7
2019	Asiklik alkoller, türevleri, ton	388392,9	64575,1
2020	Asiklik alkoller, türevleri, ton	475806,0	56176,6
2021	Asiklik alkoller, türevleri, ton	368874,9	98732,1
2022	Asiklik alkoller, türevleri, ton	510272,4	137168,1

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu: <https://www.stat.gov.az>.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Azerbaycan'da en fazla ihraç edilen ürünler yıllara göre değişiklik gösterse de belirli dönemler boyunca bir süreklilik

göstermiştir. Miktar bakımından en fazla petrol ürünleri ve kimyasalların ihraç edildiği ülkede taze meyve de önemli bir önemli bir ihracat kalemini oluşturmaktadır. Aşağıda Şekil 2.6'da miktar bakımından en fazla ihraç edilen ürünlerin ihracat giderlerinin yıllara göre dağılımları verilmiştir.

Şekil 2.6. Azerbaycan'da 1994-2022 Yılları Arasında Miktara Göre En Fazla İhraç Edilen Ürünler ve İhracat Gelirleri (Milyon USD)

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumundan Alınan Veriler ile Yazar Tarafından Hazırlanmıştır

Şekil 2.6'da görüldüğü üzere en miktar bakımından en fazla ithal edilen ürünlerin ticaret hacimleri ciddi dalgalanmalar göstermiştir. Ürünler miktar açısından incelendiği için bu sonuç son derece normaldir, çünkü ürün grupları farklı fiyatlandırılmaktadır.

Miktar bakımından incelenmesinin ardından ürünler, Tablo 2.7'de ticaret hacmi bakımından incelenmiştir.

Tablo 2.7. Azerbaycan'da 1994-2022 Yılları Arasında İhracat Hacmine Göre En Fazla İhraç Edilen Ürünler ve İhracat Gelirleri

Yıllar	Ürünler	Miktar	Meblağ (Milyon USD)
1994	Diğer amaçlar için ağır damıtıklar veya gaz yağları, bin ton	1629,1	190144,8
1995	Diğer amaçlar için ağır damıtıklar veya gaz yağları, bin ton	1888,7	218403,3
1996	Diğer amaçlar için ağır damıtıklar veya gaz yağları, bin ton	1820,9	274615,2
1997	Diğer amaçlar için ağır damıtıklar veya gaz yağları, bin ton	1801,8	251743,8
1998	Diğer amaçlar için ağır damıtıklar veya gaz yağları, bin ton	1591,0	161182,0
1999	Ham petrol, bin ton	4268,5	396192,8
2000	Ham petrol, bin ton	5511,6	985436,9
2001	Ham petrol, bin ton	9142,5	1725478,8
2002	Ham petrol, bin ton	8793,6	1476266,9
2003	Ham petrol, bin ton	9093,1	1816098,6
2004	Ham petrol, bin ton	9022,4	2264435,0
2005	Ham petrol, bin ton	6345,0	2218812,0
2006	SOCAR ve ABEC raporlarına göre ham petrol bin ton	24819,6	10783796,0
2007	SOCAR ve ABEC raporlarına göre ham petrol bin ton	34779,3	17580635,1
2008	Ham petrol, bin ton	78085,7	44170910,6
2009	SOCAR ve ABEC raporlarına göre ham petrol bin ton	44333,1	18014899,4
2010	SOCAR ve ABEC raporlarına göre ham petrol bin ton	44507,9	22961804,1
2011	SOCAR ve ABEC raporlarına göre ham petrol bin ton	39028,7	30005885,0
2012	SOCAR ve ABEC raporlarına göre ham petrol bin ton	36756,5	29523369,3
2013	SOCAR ve ABEC raporlarına göre ham petrol bin ton	36714,6	27984056,4
2014	SOCAR ve ABEC raporlarına göre ham petrol bin ton	35227,3	24933657,8
2015	SOCAR ve ABEC raporlarına göre ham petrol bin ton	35109,9	12382592,4
2016	Ham petrol, bin ton	34096,4	10692835,5

Yıllar	Ürünler	Miktar	Meblağ (Milyon USD)
2017	SOCAR ve ABEC raporlarına göre ham petrol bin ton	32845,2	12300865,7
2018	SOCAR ve ABEC raporlarına göre ham petrol bin ton	32651,3	16346035,6
2019	Ham petrol, bin ton	30837,1	14814132,7
2020	Ham petrol, bin ton	29023,1	9363570,7
2021	SOCAR ve ABEC raporlarına göre ham petrol bin ton	28095,7	13928466,6
2022	Ham petrol, bin ton	26024,2	19483623,6

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu: <https://www.stat.gov.az>.

Tablo 2.7 incelendiğinde Azerbaycan'da 1994-2022 yılları arasında ticaret hacmi bakımından en fazla ihraç edilen ürünlerin tamamıyla petrol ürünleri olduğu görülmektedir. Bu veriler ışığında Azerbaycan'ın dış ticaretinde öne çıkan ürünlerin petrol ve türevleri olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Ürünlerden elde edilen gelirin yıllara göre dağılımına ilişkin grafik aşağıda Şekil 2.7'de verilmiştir.

Şekil 2.7. Azerbaycan'da 1994-2022 Yılları Arasında Miktarla Göre En Fazla İhraç Edilen Ürünlerin İhracat Gelirleri

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumundan Alınan Veriler ile Yazar Tarafından Hazırlanmıştır

Şekil 2.7 incelendiğinde Azerbaycan'ın ihracat hacminin 2006 yılına kadar ciddi anlamda düşük olduğu görülmektedir. 2008 yılında ise bugüne kadar ki en fazla ihracat oranı yakalanmıştır. Sonrasında ise 2022 yılına kadar dalgalanmalar olduğu gözlenmiştir. Azerbaycan ekonomisinde özellikle son yıllarda izlenen ihracat artışında ithalatın da önemli bir yeri bulunduğu düşünülmektedir. Daha detaylı olarak açıklanması gerekirse imzalanan petrol anlaşmalarının uygulanmaya konması ülkeye çok miktarda sermaye malı ithalatını gerekli kılmıştır. Bu durum gelişmekte olan ülke ekonomisinde gelişmenin ilk aşamalarında olumlu bir etken olarak değerlendirilmektedir. Çünkü ilk aşamada sermaye malı ithalatı sonraki aşamalarda yurtiçi üretimin ve buna bağlı olarak ihracatın artmasına neden olmuştur.

2.4. Azerbaycan'ın Dış Ticaret Yaptığı Ülkeler ve Bunların Azerbaycan Dış Ticaretindeki Payları

Azerbaycan kurulduğu günden bugüne dış ticaretinde istikrarlı bir politika sergilemiş ve dış ticaretinin en yoğun olduğu ülkeler İtalya, ABD, Fransa, İsrail ve Endonezya olarak belirlenmiştir. Aşağıdaki Tablo 2.8'de 1995-2022 yılları arası sıralanan ülkelerle gerçekleştirilen toplam ihracat hacmi paylaşılmıştır.

Tablo 2.8. Azerbaycan'ın İhracatının Genel Görünümü (Milyon USD)

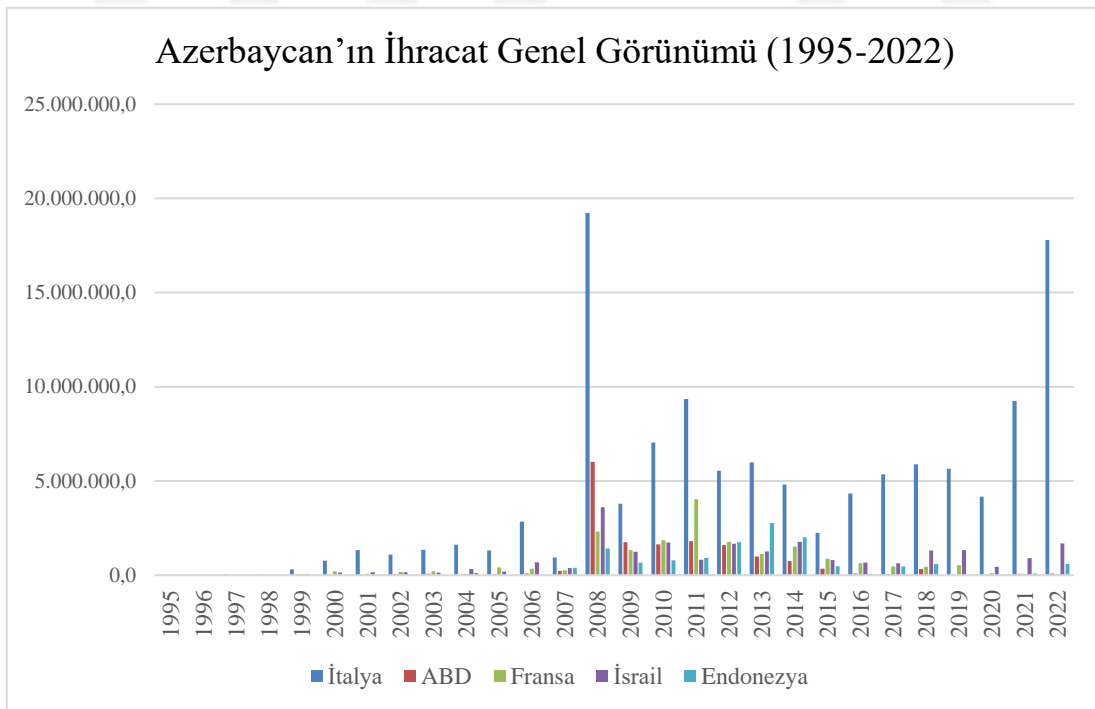
	İtalya	ABD	Fransa	İsrail	Endonezya	Toplam
1995	26.447,0	1.113,0	117,0	1,0	-	27.678,0
1996	10.055,3	2.177,8	405,5	3,6	-	12.642,2
1997	32.924,7	2.082,4	139,5	2.335,0	-	37.481,6
1998	45.072,1	13.856,5	11.728,9	389,2	0,5	71.047,2
1999	313.056,9	29.829,6	58.093,7	56.930,7	4,6	457.915,5
2000	762.544,8	8.004,7	205.191,8	135.155,8	5.538,4	1.116.435,5
2001	1.324.065,4	13.624,9	66.474,0	164.130,2	13,8	1.568.308,3
2002	1.082.719,6	51.974,9	166.282,4	154.057,4	-	1.455.034,3
2003	1.345.948,4	63.864,5	209.725,5	138.112,8	27,9	1.757.679,1
2004	1.614.856,2	25.991,5	66.890,1	323.738,2	129.357,3	2.160.833,3
2005	1.315.742,0	43.158,0	406.717,3	195.062,7	-	1.960.680,0
2006	2.845.408,2	91.893,4	347.503,4	684.828,9	12,8	3.969.646,7
2007	940.928,5	228.196,1	258.842,7	369.845,8	390.292,7	2.188.105,8
2008	19.220.007,3	6.014.258,2	2.322.667,8	3.605.829,6	1.411.086,5	32.573.849,4
2009	3.788.439,4	1.746.805,2	1.326.111,5	1.236.197,3	660.653,1	8.758.206,5
2010	7.044.153,9	1.627.999,8	1.856.523,6	1.744.821,9	782.160,9	13.055.660,1

	İtalya	ABD	Fransa	İsrail	Endonezya	Toplam
2011	9.340.999,1	1.804.637,7	4.036.652,6	817.575,1	913.152,7	16.913.017,2
2012	5.547.994,0	1.600.829,6	1.775.643,8	1.666.619,3	1.757.317,8	12.348.404,5
2013	5.989.658,2	990.279,9	1.131.117,5	1.260.698,7	2.771.821,1	12.143.575,4
2014	4.805.617,6	745.827,0	1.523.482,8	1.766.949,6	2.012.316,5	10.854.193,5
2015	2.254.330,5	337.704,4	864.101,1	801.533,4	477.818,9	4.735.488,3
2016	4.333.747,1	80.650,1	626.433,9	664.113,1	77.457,1	5.782.401,3
2017	5.352.488,5	61.191,6	459.978,6	638.938,4	465.126,4	6.977.723,5
2018	5.879.774,0	331.458,7	441.590,8	1.310.824,5	597.517,4	8.561.165,4
2019	5.638.641,8	24.126,6	536.639,3	1.331.616,2	366,2	7.531.390,1
2020	4.172.267,9	24.935,8	110.662,5	437.500,1	458,5	4.745.824,8
2021	9.243.521,4	75.147,3	64.595,2	898.097,0	87.318,6	10.368.679,5
2022	17.782.508,1	90.337,9	50.979,6	1.682.726,0	606.043,5	20.212.595,1

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu: <https://www.stat.gov.az>.

Tablo 2.8'deki veriler ışığında Azerbaycan'ın en yoğun dış ticaret gerçekleştirdiği ülkelerin toplam ihracat hacmi dağılımları Şekil 8'de verilmiştir.

Şekil 2.8. Azerbaycan İhracatının 1995 ile 2022 Yılları Arasındaki Genel Görünümü (Milyon USD)

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumundan Alınan Veriler ile Yazar Tarafından Hazırlanmıştır

Azerbaycan'ın en fazla ihraç ettiği ürün petrol ve petrol ürünleri olduğu için yukarıda sıralanan ülkelere de 1995 yılından bu yana yoğun bir şekilde petrol ve petrol ürünlerinin ihraç edildiği çıkarımı yapılabilmektedir. Ayrıca en fazla ihracat ilişkisinin de Endonezya sonrasında ise İsrail ve ABD ile kurulduğu grafikte görülmektedir. İhraç hacminin incelenmesinin ardından ithalat hacmi de incelenmiş ve Tablo 2.9'da paylaşılmıştır.

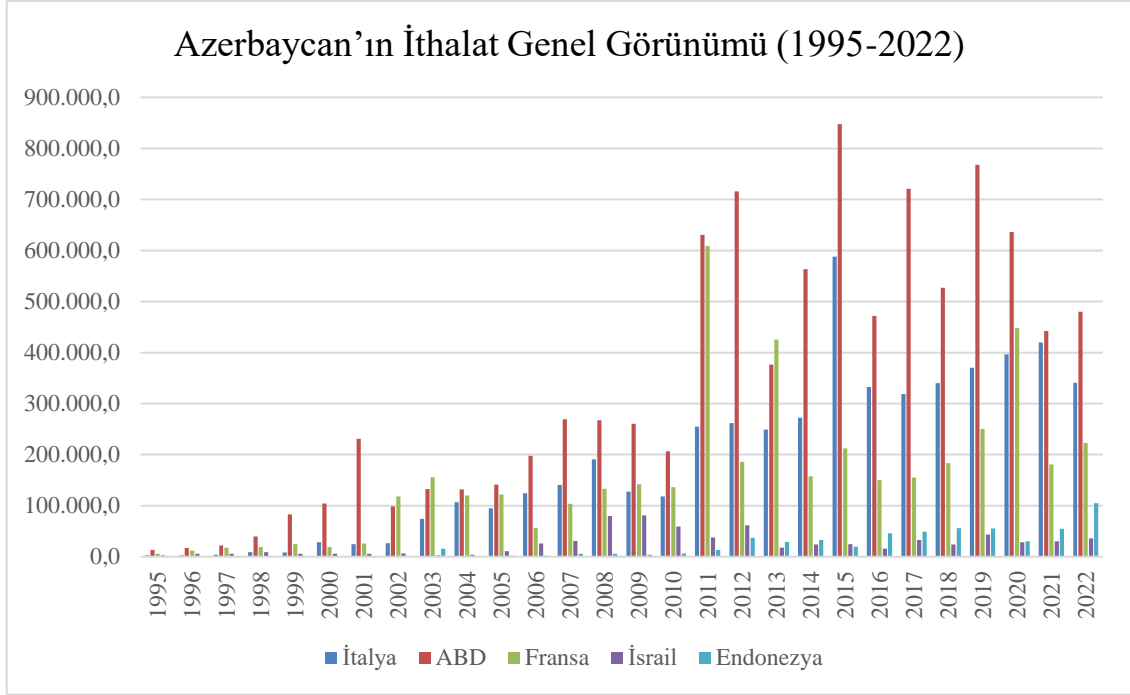
Tablo 2.9. Azerbaycan'ın İthalat Genel Görünümü (1995-2022) (Milyon dolar)

	İtalya	ABD	Fransa	İsrail	Endonezya	Toplam
1995	2.489,1	13.338,2	5.687,9	2.758,4	2,8	24.276,4
1996	2.618,1	16.814,2	12.335,8	5.700,5	31,3	37.499,9
1997	3.794,0	22.132,1	17.571,2	5.882,9	-	49.380,2
1998	8.800,3	39.779,0	19.146,9	8.794,3	99,1	76.619,6
1999	8.257,8	82.957,0	24.888,2	5.577,7	295,2	121.975,9
2000	28.098,6	104.131,8	18.961,1	6.098,4	241,2	157.531,1
2001	24.670,8	230.933,2	26.137,8	6.000,6	272,6	288.015,0
2002	26.363,4	98.695,0	118.111,0	6.740,1	341,9	250.251,4
2003	73.982,5	132.617,1	155.595,0	2.913,8	15.959,7	381.068,1
2004	106.746,0	131.865,6	120.134,0	4.102,9	1.656,1	364.504,6
2005	94.574,0	141.272,8	121.810,5	10.756,3	2.044,5	370.458,1
2006	124.606,1	197.949,0	55.837,6	26.179,7	2.239,6	406.812,0
2007	140.891,5	269.039,0	103.801,8	30.842,5	6.011,3	550.586,1
2008	190.557,8	267.439,4	132.837,2	80.049,5	5.592,4	676.476,3
2009	127.738,4	260.555,0	142.214,3	81.007,7	3.839,8	615.355,2
2010	118.312,1	206.271,1	136.135,5	59.368,8	6.368,4	526.455,9
2011	254.566,4	630.492,2	608.856,9	37.556,6	13.188,7	1.544.660,8
2012	261.622,1	715.665,0	185.834,8	61.591,4	37.272,9	1.261.986,2
2013	249.256,9	376.485,7	425.437,3	17.592,2	28.779,3	1.097.551,4
2014	272.643,4	563.419,2	157.356,8	23.958,7	32.753,4	1.050.131,5
2015	587.764,7	847.389,4	212.250,6	24.871,7	19.914,6	1.692.191,0
2016	332.442,1	471.605,8	150.198,8	15.622,5	46.098,3	1.015.967,5
2017	318.801,9	720.594,1	154.840,1	32.673,9	49.296,0	1.276.206,0
2018	340.093,8	527.043,2	183.450,2	23.905,3	55.792,5	1.130.285,0
2019	369.930,8	767.772,5	250.727,3	43.686,3	55.459,6	1.487.576,5
2020	396.514,8	636.129,5	448.192,7	28.220,9	30.337,4	1.539.395,3
2021	419.827,1	442.061,7	180.870,4	30.305,8	54.717,7	1.127.782,7
2022	340.432,6	479.820,9	222.854,6	35.664,3	104.747,4	1.183.519,8

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu: <https://www.stat.gov.az>.

Tablo 2.9’da dış ticaretin yoğun olarak yapıldığı ülkelerle gerçekleştirilen ithalat miktarları her yıl için bahsi geçen ülkeler için gösterilmiştir. Miktarların daha net görülebilmesi için oluşturulan grafik Şekil 2.9’da paylaşılmıştır.

Şekil 2.9. Azerbaycan’ın Dış Ticaretine İlişkin İthalat Genel Görünümüne İlişkin Sütun Grafiği (1995-2022) (Milyon dolar)

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumundan Alınan Veriler ile Yazar Tarafından Hazırlanmıştır

Şekil 2.9 incelendiğinde Azerbaycan’ın en fazla ithalatı ABD, İtalya ve Fransa ile gerçekleştirdiği görülmektedir. Özellikle 2015 yılında ABD ile rekor bir ithalat gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan’ın ithalat ürünleri arasında yoğun olarak otomotiv sektörüne ilişkin aksamaların gerçekleştirildiği bir önceki başlıkta incelenen veriler ışığında ifade edilebilir.

2.5. Azerbaycan’da Sektörler İtibarı ile Dış Ticaret

Azerbaycan’ın dış ticaretinde gıda, sanayi ve otomotiv ürünlerinin farklı düzeylerde paylara sahip olduğu ifade edilebilir. Alt başlıklar halinde farklı sektörlerin ülke ekonomisi ve dış ticarete olan katkıları incelenmiştir.

2.5.1. Azerbaycan'ın Tarım ve Gıda Ürünleri Dış Ticareti

Azerbaycan tarımın yoğun yapıldığı bir ülkedir ve Tablo 2.10'de ilk olarak en fazla ithal edilen on tarım ürünü ve ticaret hacimleri paylaşılmıştır.

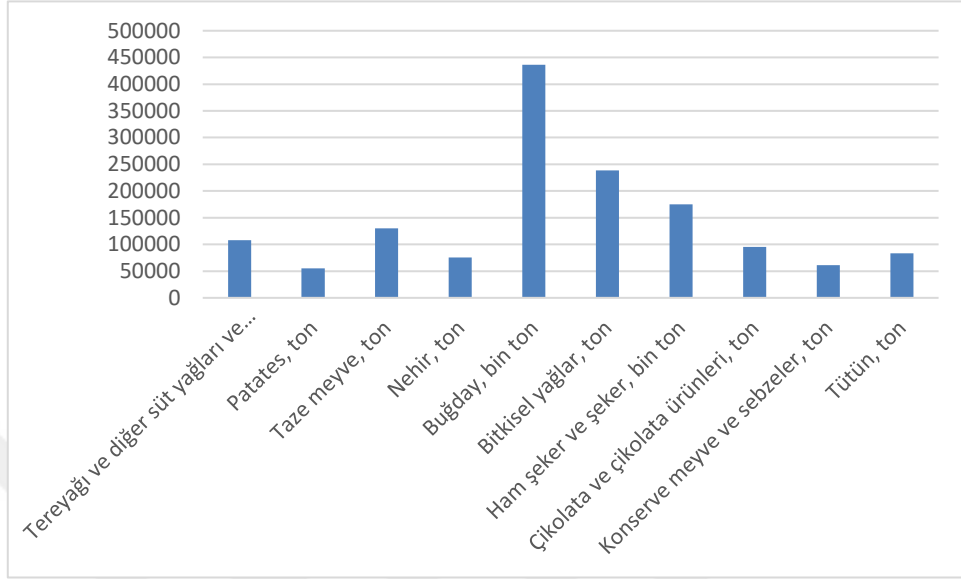
Tablo 2.10. En fazla İthal Edilen 10 Gıda Ürünü (Milyon USD)

	Tereyağı ve diğer süt yağları ve ezmeleri, ton	Patates, ton	Taze meyve, ton	Nehir, ton	Buğday, bin ton	Bitkisel yağlar, ton	Ham şeker ve şeker, bin ton	Çikolata ve çikolata ürünleri, ton	Konserve meyve ve sebzeler, ton	Tütün, ton
1994	16189,9	4219,5	5968,1	4774,4	25133	10644,7	14458,2	2464,4	430,1	-
1995	27146,2	2220,4	4165,9	3406,8	10219,5	26720,1	45723,5	4047,3	367,1	-
1996	44710,5	6460	4831,9	12612,3	28642,5	13681,6	69469,9	2221,2	510,3	1,2
1997	8239,6	6069,1	2643,1	8926,1	19026,2	3730,5	25576,5	1133,6	573,6	1175,9
1998	5249,6	3925,9	3065,6	3357,5	51584,1	2822,9	12710,9	1557,3	855,1	-
1999	6707,7	3662,8	3433,7	5681,5	67814,7	8510,7	15909,6	854,7	1909,7	3
2000	6366,4	4960,9	3519,2	6513	87908,3	7101,2	17514	899,4	1069,2	8054,6
2001	9974,8	6653,1	2636,6	22090,7	69410,9	10177,9	19596,9	2727,2	2558,9	18219,4
2002	12405,8	7193,5	1762,5	14274	68612,3	12145,9	21473,3	6804,7	2673,6	11347,9
2003	11587,9	7882,9	3038,2	9912,1	108940,2	24057,8	22557	9827,5	3056,1	6378,8
2004	6554,4	4999,6	3158,8	18285,7	185503,8	28996,2	24358,8	10718,3	2814,4	5516,3
2005	7685,9	3900,4	6332,8	14603,3	119442,8	31965,4	26747,5	15030,5	3313,2	5197,6
2006	5553,4	6137,8	7082,8	12863,6	143984,4	35064,5	72986,9	22971,6	3650,8	3434,1
2007	5820,2	12253,2	9344,3	15004,8	296949,8	43938,5	105634,3	20329	5719,3	6344,8
2008	9406,4	3735,7	11081	15922,7	368379	66138,4	92709,2	27864,9	9203,8	6295,5
2009	20595,5	2171,2	27036,4	16931	194778,8	65546,1	105708,3	26383,6	8847	5018,6
2010	28284,8	4027,9	46993,4	18100	285384,9	83760,6	180135	28598	11533,8	6846,9
2011	25915,7	5258,9	42611,6	20397,9	282015	78480,4	166962,5	33848,7	13863,5	7442,7
2012	29591,1	5531,4	19734,2	16444	339828,5	95516,3	175590	40651,7	17243,7	5127,9
2013	21313,7	7211,4	13506,2	20321,8	395282,4	68571,1	201516	46731,9	20922,1	5784,1
2014	25118,6	8641,8	10000,5	18992	293942,8	71455,9	205275,4	43035	20074,5	9230,6
2015	22392,6	11204,9	33299,5	16319,9	296831	70291	124490,7	33411,4	16514,4	10333,1
2016	48383,9	33792,8	63572,1	44730,5	295017,5	124642,3	152756,4	44877,6	21944,8	6223,4
2017	66900,3	33046,9	67129,8	53984,1	227167,8	121162,4	169572,4	52905,9	26406,5	6472,7
2018	69690	38642,1	96660,2	49807,3	205968,1	109445,5	86528,4	62466,1	28593,9	13190,3
2019	71576,6	51813,3	112999,2	55049	340536,6	109345,1	126672,7	70911,8	34315,4	46171,3
2020	82608,3	49517,4	112444,6	56187,2	296905,2	129469	103104,6	72875,5	35187	59770,9
2021	78856,1	55799,4	117402	61858,2	331946	181375,1	145672,3	87041,1	43303,3	75957,1
2022	108181,9	55185,7	130105,5	75469,5	436551,2	238762,5	175147,9	95248,1	61180,1	83518,4

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu: <https://www.stat.gov.az>.

Tablo 2.10'da görüldüğü üzere 1995-2022 yılları arasında Azerbaycan'da en fazla ithal edilen tarım ürünü tereyağı ve süt ürünleri, patates, taze meyve, nehir balığı, buğday, bitkisel yağ, şeker, çikolata ve ürünleri, konserve ürünleri ve tütün olmuştur. Ürünlerin 2022 yılına ait ithalat hacminin daha net görülebilmesi için oluşturulan grafik Şekil 2.10'da paylaşılmıştır.

Şekil 2.10. 2022 Yılında Azerbaycan 'da En Fazla İthalatı Yapılan Tarım-Gıda Ürünlerinin İthalat Hacimleri

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumundan Alınan Veriler ile Yazar Tarafından Hazırlanmıştır

Şekil 2.10 incelendiğinde 2022 yılında en fazla buğday, ikinci olarak ise bitkisel yağ ithalatının gerçekleştirildiği görülmektedir. Üçüncü olarak ise şeker ithalatı en büyük paya sahiptir.

2.5.2. Azerbaycan'ın Sanayi Ürünleri Dış Ticareti

Azerbaycan özellikle petrol ürünleri ihraç eden ve farklı sanayi ürünlerini de ithal eden bir ülke olarak en fazla ithal ettiği on ürün aşağıdaki Tablo 2.11'da verilmiştir.

Tablo 2.11. En fazla İthal Edilen 10 Sanayi Ürünü (Milyon USD)

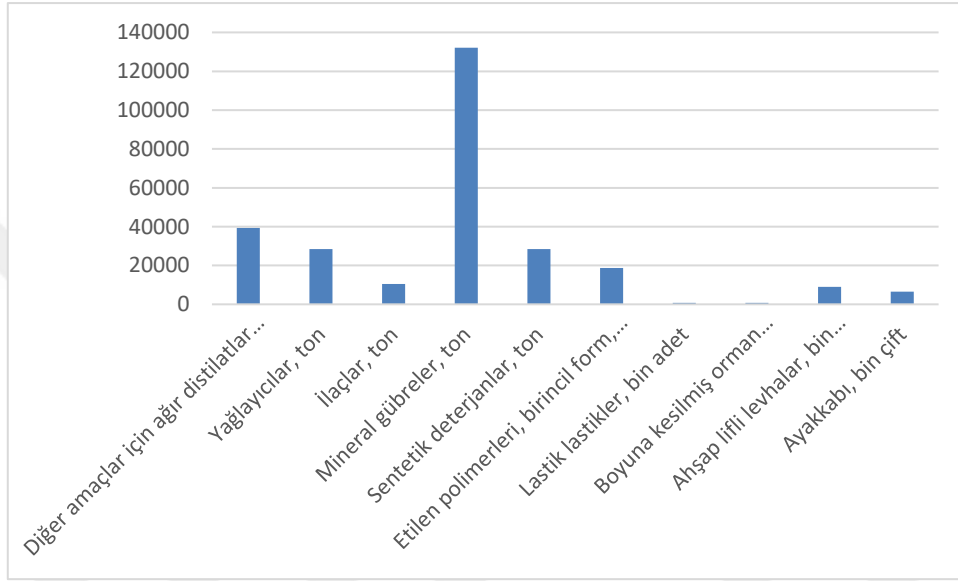
	Dİğer amaçlar için ağır distilatlar veya gaz yağları, ton	Yağlayıcılar, ton	İlaçlar, ton	Mineral gübreler, ton	Sentetik deterjanlar, ton	Etilen polimerleri, birincil form, ton	Lastikler, bin adet	Boyuna kesilmiş orman malzemeleri, bin metreküp	Ahşap lifli levhalar, bin metrekare, metre	Ayakkabı, bin çift
1994	-	1616,4	-	4147,5	2536	152,6	155	25,6	882,8	-
1995	-	1215,4	15737,2	276,5	1265,5	103,2	7852,9	1768,9	1155,8	6919,3
1996	-	1916,8	-	36062	3009,8	29,6	137,5	7522,8	280,8	-
1997	-	2455	26897,4	4435,9	1861,5	13	3897,2	692,5	249	1923,2
1998	12308,4	3889,3	-	19964,1	4126,8	271,7	275,2	64,2	1754,2	-
1999	1443,3	3683,3	9914,7	3490,7	1607,8	211	14141,7	6184,5	1553	2289,9
2000	69025,8	4578,1	-	16199,3	3588,5	266,1	141,3	101	2091	-
2001	9361,7	2974,8	13073	2500,1	1499	287,3	7170,6	9612,4	1730,1	2213,1
2002	49511,5	3928,5	-	43095	6844,6	97,9	177,1	216,2	3780,2	-
2003	7812,3	2650,1	28865	6566,1	3313,3	85,1	6768	14950,6	2493,4	2366,1
2004	8171,8	4071,8	2454,7	17679,1	5324,7	644,2	102,5	315,6	2723,9	7681,6
2005	742,9	3665,6	22673,1	1524,9	4470,9	721,2	2696,5	13663,8	1147,7	3247,4
2006	10027	5285,5	3692,2	46675,6	4796,4	591,6	134,3	192,4	2829,3	8018,8
2007	7087,3	4217,8	37198,1	3846,5	4393,8	351,4	4632,2	14619	1264,6	3668,7
2008	7174,4	6303,9	3927,8	34190,8	9213,7	428,1	197,4	179,6	2541,7	15323,9
2009	10562,6	4873,6	23173,6	4324,6	6815,7	319,1	8617,9	12833,4	1183,4	9607,9
2010	2742,6	8950,2	5076,9	49408,5	15715,7	7214,2	360	203,4	2354,7	17480,9
2011	3178,3	5309,7	22419,3	4174	7801,7	4898,4	11120,4	12870	1084,4	10103,6
2012	-	7881	5587,7	45373	11812,4	5623,9	504,7	250,6	4244,7	15512,1
2013	-	6820,8	31408,1	4713,1	9929,6	4497,7	15859,6	14504,7	2012	9871,1
2014	40092,2	6830,4	7071,6	67124,5	13580,9	8372,2	482,2	301,6	7298,4	21488,2
2015	12478,8	8295,7	27600,4	9714,9	11399,5	6744,4	14491,8	17188,1	2956,9	14011,2
2016	81670,7	13666,7	8151,5	77334,8	15093,7	7178,2	627	525,8	7617,6	29417
2017	38955,2	8180,2	31947,4	14285,3	13704,8	4194	16652,5	26499,1	3163,7	15659,8
2018	26956,6	16308,7	9827,5	81739,1	19026,8	8624,8	628,1	577,6	7858	14386,3
2019	11868,2	14670,8	48287,2	16121,7	19918,4	5912,1	13003,1	25978,4	3736,5	11536,1
2020	11105,2	23634	12262,1	65034,6	23850,3	13004,2	637,5	737,8	8153,2	8571,5
2021	6534,8	20643,8	71159,6	14586,4	26495,7	10471,2	13024,5	37311,2	5096,5	8138
2022	39324,9	28463,5	10496,6	132094,8	28376,2	18779	693,6	747,1	9013	6456,5

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu: <https://www.stat.gov.az>.

Azerbaycan'ın en fazla ithal ettiği sanayi ürünleri Tablo 2.11'den görebilmek mümkündür. İthal ürünler arasında ağır distilat ve gaz yağları, yağlayıcılar, ilaçlar, mineral gübreler, sentetik deterjanlar, etilen polimerleri, lastikler, orman malzemeleri, ahşap lifli levhalar ve ayakkabı yer almaktadır. 2022 yılında gerçekleştirilen ithalat hacminde öne çıkan ürün ise mineral gübreler olmuştur. İkinci sırada ise ağır distilat

ve gaz yağları bulunmaktadır. Şekil 2.11'den bu ürün gruplarının karşılaştırmasını yapmak daha kolay olacaktır. Mineral gübre ithalatının en büyük kalem olduğu rahatlıkla şekilden görülebilmektedir.

Şekil 2.11. 2022 Yılında Azerbaycan 'da En Fazla İthalatı Yapılan Sanayi Ürünlerinin İthalat Hacimleri

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumundan Alınan Veriler ile Yazar Tarafından Hazırlanmıştır

2.5.3. Azerbaycan'ın Otomotiv Sanayi Dış Ticareti

Azerbaycan son yıllarda yoğun olarak otomotiv sanayi ürünleri ve diğer ulaşım araçları ithalatı yapmaktadır. Bu ürünler arasında en fazla demiryolu lokomotifleri, traktörler, otobüsler, binek araçlar, kamyonlar, özel amaçlı araçlar, topografik-meteorolojik-jeofizik cihazlar, tıbbi elektrodiagnostik cihazlar ve son olarak gaz, sıvı ya da elektrik sayaçları yer almaktadır. Tablo 2.12'den en fazla binek araç daha sonra ise kamyon ithalatı yapıldığı rahatlıkla görülebilmektedir.

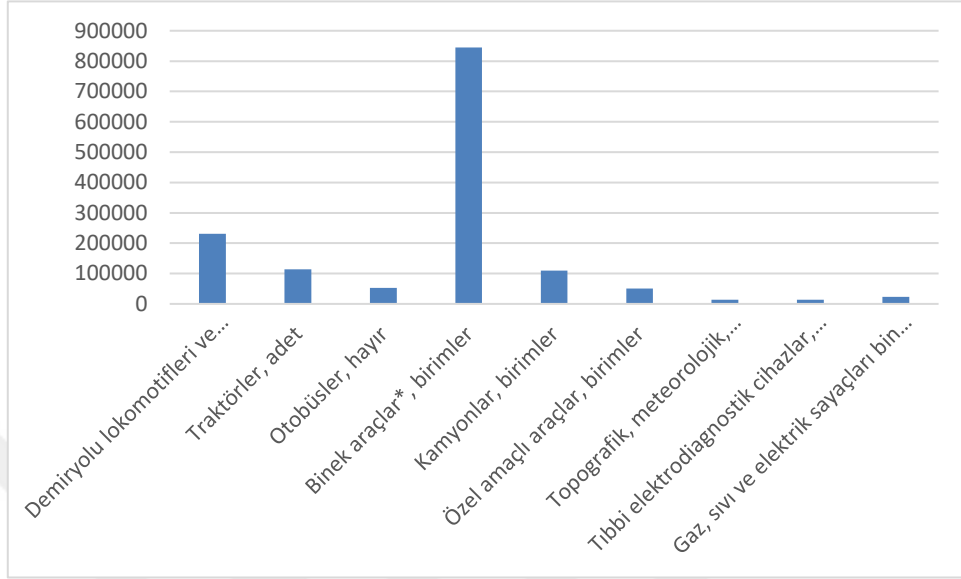
Tablo 2.12. En fazla İthal Edilen 9 Sanayi Ürünü (Milyon USD)

	Demiryolu lokomotifleri ve vagonları, birimleri	Traktörler, adet	Otobüsler, hayır	Binek araçlar*, birimler	Kamyonlar, birimler	Özel amaçlı araçlar, birimler	Topografik, meteorolojik, jeofizik cihazlar, hayır	Tıbbi elektrodagnostik cihazlar, üniteler	Gaz, sıvı ve elektrik sayaçları bin adet
1994	2	283	85	1091	356	20	-	-	-
1995	44,5	2081,3	1103,7	9032,6	3090	272,5	-	1235,9	1192,6
1996	10	27	197	2864	130	70	-	-	-
1997	533	327,5	2473,4	19447,1	1641,5	2361,7	-	2987,9	71,3
1998	36	21	60	3177	265	25	-	-	-
1999	2011,5	397,1	1424,2	23973,1	5350	1319,8	-	3286,2	98,6
2000	13	74	608	2951	352	95	-	-	-
2001	2640,2	1937,6	4387,9	16331,2	5343,9	3507,9	-	1502,7	391,1
2002	32	189	2165	4296	4905	100	-	-	-
2003	83,8	3385,5	14263,2	22425	27835,7	3585,4	-	3613,7	12,4
2004	-	42	844	4020	2922	104	-	81	19
2005	-	697,9	5418	17060,9	12983	2603,5	-	148,6	945,1
2006	17	123	373	5685	2843	45	2507	424	24
2007	366,1	3009,6	5094,6	21948,9	14799,4	2446,4	2648	7953,6	1106,8
2008	237	81	198	6393	822	70	762	5331	5,202
2009	4626,6	1727,7	1787,1	26091,2	7454,1	2688,8	5620,6	815	3369,5
2010	538	86	547	9725	1005	88	768	196	40,266
2011	11623,5	1754,3	6519	40598,7	6031,2	4373	3898,2	623	1371,2
2012	246	121	374	15948	2178	305	3817	1831	188,445
2013	5359,4	1874,3	3380,5	67130,1	19229,4	13609,9	3347,6	575,8	4060,8
2014	328	305	569	33271	3895	390	2331	439	279,889
2015	17210,9	5745,5	7315,9	156302,2	24420	21741,7	4000,2	1991,7	3915,6
2016	8	611	382	55269	8493	409	2048	40998	609,466
2017	121	14286,3	11032,2	274264,4	66224,2	24912,4	5255,8	3586,7	9165,8
2018	45	916	371	70047	7589	665	1737	720	769,864
2019	10865,8	22607,9	7730,8	433305,4	78549,1	50174,8	3905,1	5,7235	18723,1
2020	125	1306	652	70984	9775	978	2036	551	840,9
2021	27884,6	34049,6	22462,6	456450,6	143815,7	142842,9	22528	10958	32536,7
2022	56	1320	1490	89108	11297	1048	6745	254	545,9

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu: <https://www.stat.gov.az>.

Tablo 2.12’de görüldüğü üzere 1995-2022 yılları arasında otomotiv sektöründe gerçekleştirilen ithalat hacimleri özellikle tarım-gıda sektörüne kıyasla daha düşük bir ticaret hacmi göstermektedir. 2022 yılında sektörde gerçekleştirilen ticaret hacmi daha net olarak Şekil 2.12’deki grafikte gösterilmiştir.

Şekil 2.12. 2022 Yılında Azerbaycan 'da En Fazla İthalatı Yapılan Otomotiv Sanayi Ürünlerinin İthalat Hacimleri

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumundan Alınan Veriler ile Yazar Tarafından Hazırlanmıştır

Şekil 2.12 incelendiğinde Azerbaycan'da 2022 yılında otomotiv sanayi sektöründe en fazla binek araç ithalatının gerçekleştiği görülmektedir. Bir diğer en fazla ithalat hacmi ise demiryolu lokomotiflerine aittir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE İLE AZERBAYCAN ARASINDAKİ DIŞ TİCARET ve 2. KARABAĞ SAVAŞI SONRASI GELİŞMELER

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren iki ülke arasında hızla artan bir dış ticaret söz konusu olmuştur. İki ülke arasında kara sınırının olmaması şüphesiz işbirliğini ve ticareti olumsuz etkilememektedir. 2. Karabağ Savaşı'ndan sonra açılması planlanan Zengezur Geçidi ve 2023 Yılı'nın Kasım ayı içerisinde Paşinyan'ın yaptığı olumlu açıklamalar iki ülke arasındaki ticaretin artması için önemli gelişmelerdir.

Diğer taraftan Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ve Hamas ile İsrail arasındaki anlaşmazlık neticesinde İsrail'in Gazze'yi işgali siyasi açıdan bölgede istikrarsızlığa neden olmuştur. Avrupa'nın enerji tedarikinde Rusya'dan farklı tedarikçiler aramak zorunda kalması ve enerji kaynaklarını çeşitlendirme isteği Azerbaycan ile diğer Türki Cumhuriyetlerin petrolünün ve doğalgazlarının Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması fikrinin güçlenmesine neden olmuştur. Ayrıca İsrail'e gösterilen tepki ve uygulanan tepki neticesinde, ülkenin enerji tedarikçisi olarak Azerbaycan ön plana çıkmaktadır. BTC üzerinden Yumurtalık Limanı üzerinden gemilerle ulaştırılan petrol miktarının ilerleyen dönemde artması beklenmektedir.

Bu bölümde ilk önce Türkiye ve Azerbaycan arasındaki dış ticaret incelenecek daha sonra ise 2. Karabağ Savaşı'ndan sonraki dönemde yaşanan gelişmeler ortaya konacaktır.

3.1. Azerbaycan'ın Türkiye'ye İhracatı

Azerbaycan, SSCB'den ayrılarak bağımsızlığını kazandıktan sonra yoğun ilişki içerisine girdiği ülkelerden birisi de şüphesiz Türkiye olmuştur. İki ülke arasındaki ticari ilişkilerin çok boyutlu özelliği hesaba katıldığında bu bakımdan neredeyse birinci ülkenin Türkiye olduğu da söylenebilmektedir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilk ilan ettiği dönemde iki ülke arasında ekonomik ilişkilerin gelişmesinde yapılan çeşitli anlaşmaların büyük rolü olmuştur. Bu anlaşmalar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Alpdoğan vd., 2020: 19);

- Ticaret ve Ekonomik İş birliği Anlaşması,
- Kara Ulaştırması Anlaşması,
- Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması,
- Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması,
- Uzun Vadeli Ekonomik İş birliği Anlaşması,
- Karma Ekonomik Komisyon Protokolleri,
- Yüksek Düzeyli Stratejik İş birliği Konseyi Kuruluşu Anlaşması,

Bu anlaşmaların yürürlüğe girmesi ile birlikte ticari gelişmelerin de hız kazandığı söylenebilir. Ekonomik ilişkilerin ticaret boyutuna bakıldığında 1992-2012 yılları arasında iki ülke arasındaki ticaret hacminin yaklaşık 10 kat büyüklüğünde artarak 2,1 milyar dolara ulaştığı görülmektedir. 2012 yılında Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatı 1,5 milyar dolara, Azerbaycan'ın Türkiye'ye ihracatı ise 600 milyon dolara varmıştır. Sonuçta 2012 yılında Azerbaycan'ın toplam ithalatından yüzde 15.8'lik bir pay edinen Türkiye, Azerbaycan'ın mal ithal ettiği ülkeler sırasında birinciliğe yükselmiştir. İki ülke arasındaki ticaretin fasıllar üzerinden analizi yapıldığında, doğal olarak ülke ihtiyaçları doğrultusunda Azerbaycan'dan Türkiye'ye hammadde yoğun, Türkiye'den Azerbaycan'a ise mamul mal yoğun bir ihracat olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin yatırım boyutuna bakıldığında ise, 2000'li yıllara kadar genellikle Azerbaycan'ın sermaye ithal eden taraf olduğu gözükse de 2000'li yıllardan itibaren aynı zamanda sermaye ihraç eden tarafa da dönüştüğü görülebilir. 1992-2012 yılları arası dönemde iki ülke arasındaki karşılıklı yatırımların toplam hacmi 11 milyar dolara varmıştır. Bunun yaklaşık 6,5 milyar doları Türkiye'den, 4,5 milyar doları ise Azerbaycan'dan yapılan yatırımlardır (Ünlü ve Kabak, 2017: 31). Türkiye yatırımlarının 3,5 milyar dolarının petrol dışı sektöre aktarılması, Azerbaycan ekonomisinin temel sorunlarından olan petrol dışı sektörün gelişmesine önemli bir katkı sağlarken, yine Azerbaycan'dan Türkiye'ye yapılan yatırımların genelde enerji sektörüne aktarılması da Türkiye ekonomisinin bu sektörünün güçlenmesine yardım edecek niteliktedir.

Aşağıda Tablo 3.1'de Azerbaycan'ın gerçekleştirmiş olduğu toplam ihracat ve bu hacim içerisinde Türkiye'nin pay oranları 1992-2022 yılları arasında paylaşılmıştır.

Tablo 3.1. *Azerbaycan'ın İhracat Hacmi ve Türkiye'nin Payı*

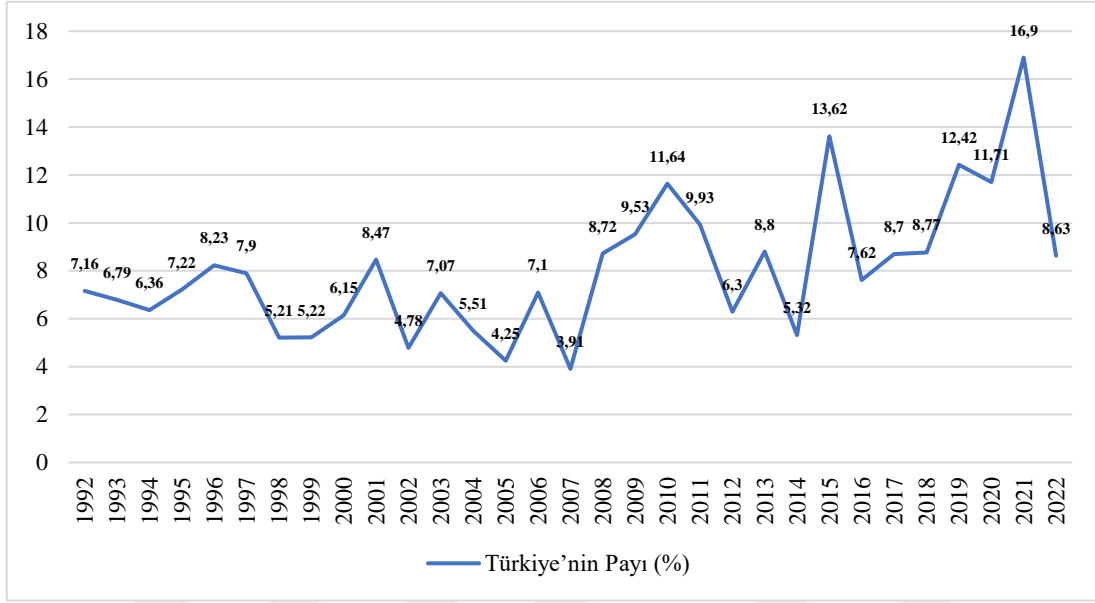
Yıllar	İhracat hacmi (Bin dolar)	Türkiye'nin Payı (%)
1992	14839,73	7,16
1993	7246,51	6,79
1994	6527,34	6,36
1995	6371,99	7,22
1996	6312,455	8,23
1997	7813,097	7,90
1998	6061,505	5,21
1999	9296,636	5,22
2000	17452,2	6,15
2001	23142,06	8,47
2002	21674	4,78
2003	25903,78	7,07
2004	36154,5	5,51
2005	43471,51	4,25
2006	63721,65	7,10
2007	60582,22	3,91
2008	477560,4	8,72
2009	147013,6	9,53
2010	213602,1	11,64
2011	265709	9,93
2012	239079,8	6,30
2013	239754,2	8,80
2014	218286,1	5,32
2015	127291,4	13,62
2016	134575,9	7,62
2017	153199,8	8,70
2018	194890,7	8,77
2019	196352	12,42
2020	137326,4	11,71
2021	222079,7	16,90
2022	381466,3	8,63

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu: <https://www.stat.gov.az>.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Azerbaycan'ın toplam ihracat hacmi içerisinde Türkiye'nin payı son 30 yıllık süreçte %0,73 ile %18,91 arasında değişiklik

göstermiştir. Azerbaycan'ın dış ticaretindeki Türkiye payının bu süreçte daha net görülebilmesi için aşağıda Şekil 3.1'deki grafik hazırlanmıştır.

Şekil 3.1. 1992-2022 Yılları Arası Azerbaycan'ın İhracat Hacminde Türkiye'nin Payı

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumundan Alınan Veriler ile Yazar Tarafından Hazırlanmıştır

Şekil 3.1'de de açıkça görüldüğü üzere Azerbaycan'ın ihracat hacminde Türkiye en fazla %18,91'lik, bir diğer ifade ile neredeyse beşte biri oranında bir paya sahip olabilmıştır. Beşte bir oranı oldukça ciddi bir orandır ve bu orana sahip olma üzerinde özellikle iki ülke arasındaki kültürel ve tarihsel birlik yakınlığının etkili olduğu tüm dünya tarafından bilinmektedir. Özellikle 2021 yılında %16,9'luk pay ile Türkiye en yüksek oranına ulaşmıştır. İki ülke arasındaki dış ticaret ilişkileri aşağıda alt başlıklar halinde daha detaylı olarak incelenmiştir.

3.1.1. Tarım

Azerbaycan dünya tarafından her ne kadar petrol ülkesi olarak tanınsa da dış ticaretindeki ekonomik olanakları sadece petrol ve doğal gazla sınırlı değildir ve ülkenin geniş ve verimli arazileri ile aynı zamanda bir tarım ülkesi olduğu söylenebilmektedir. Zira Azerbaycan'da tarım sektörü günümüzde ülke ekonomisinde

petrol sektöründen sonra ikinci sırada yer almaktadır, fakat bağımsızlığın ilk yıllarında tarımsal üretimi önemli ölçüde azalmıştır (Köylü, 2018: 72).

Azerbaycan’da tarımsal ürünlerin yetiştirilmesi ve ekonomik pay elde edilmesi için uygulanan çeşitli devlet politikaları ışığında 2015 yılı itibariyle tarımsal üretimde ürün grubu olarak çoğu üründe üretim hedefleri aşılmış durumdadır. Bu hedeflerin aşılmasında petrol gelirlerinin bir kısmının tarım sektörünün gelişimine ve tarımsal işletmelerin rekabet güçlerinin artırılması için yönlendirildiği bilinmektedir. Bir diğer ifade ile petrol gelirlerinin geniş çapta kullanımı değerlendirilirken tarım sektörünün gelişim planlarının Azerbaycan Cumhuriyeti’nde orta ve uzun vadeli ekonomik gelişim stratejisinin ve buna uygun programları hazırlanmış ve başarılı olunabilmiştir. Bu adım bir taraftan ülkenin gıda güvenliği programının başarıyla gerçekleştirilmesi, diğer taraftan da gelecekte ülke ekonomisinin petrole doğrudan bağlantısı bulunmayan diğer alanlarının da paralel olarak gelişmesi anlamını taşımaktadır (Eynalov, 2022: 167). Bu durumun, özellikle de kırsal alanların kalkınması ve yoksulluk sorunlarının çözümünde önemli rol oynamakta ve gelecekte de oynayacağı düşünülmektedir. Benzer uygulamaların diğer Türki Cumhuriyetlerde de yapıldığı gözlemlenmektedir.

Türkiye, tarım anlamında gelişmiş ve uygun iklim ve arazi koşullarını taşıyan bir ülke olsa da Azerbaycan’dan düzenli olarak tarım ürünü ithalatı yapmaktadır. Hatta Türkiye tarım ürünlerinde Azerbaycan için en önemli ithalatçı konumundadır. Aşağıda Tablo 3.2’de Azerbaycan’ın son 30 yıllık süreçteki tarım ürünü ihracat hacmi ile Türkiye’nin payına yer verilmiştir.

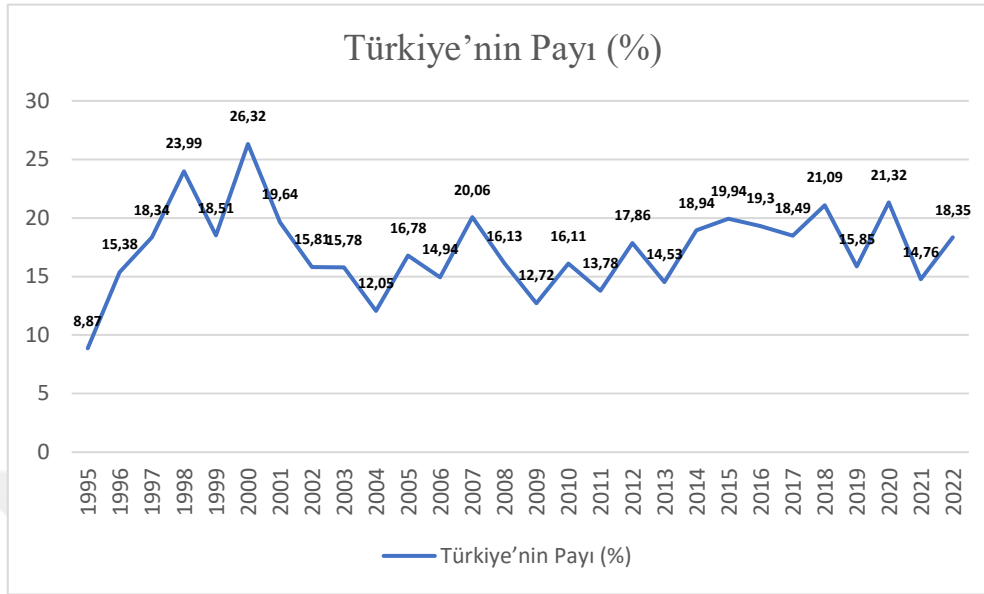
Tablo 3.2. 1995-2022 Yılları Arası Azerbaycan'ın Tarım Ürünü İhracat Hacmi ve Türkiye'nin Payı

Yıllar	İhracat hacmi (Bin dolar)	Türkiye'nin Payı (%)
1995	231647000	8,87
1996	330954000	15,38
1997	154866000	18,34
1998	147483000	23,99
1999	175513000	18,51
2000	188615000	26,32
2001	188954000	19,64
2002	190024000	15,81
2003	253227000	15,78
2004	342165000	12,05
2005	302364000	16,78
2006	386820000	14,94
2007	631807000	20,06
2008	795601000	16,13
2009	601023000	12,72
2010	82508000	16,11
2011	909483000	13,78
2012	888033000	17,86
2013	952897000	14,53
2014	843147000	18,94
2015	767433000	19,94
2016	1042659000	19,30
2017	1082347000	18,49
2018	1012354000	21,09
2019	1265524000	15,85
2020	1240294000	21,32
2021	1422323000	14,76
2022	1778927000	18,35

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu: <https://www.stat.gov.az>.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere 1995-2022 yılları arasında Türkiye, Azerbaycan'ın toplam tarım ürünü ihracatında %8,87 ile %26,32 aralığında bir paya sahip olmuştur. Azerbaycan'da gerçekleştirilen toplam tarım ürünü ihracatında dörtte birin fazlasına kadar Türkiye ile ticari ilişkiler kurulabilmiştir. Bu iki ülkenin dış ticaret anlamında birbirleri için ne denli önemli olduklarını göstermektedir. Şekil 3.2'de yapılan tarım ihracatında Türkiye'nin payı görülmektedir.

Şekil 3.2. 1995-2022 Yılları Arası Azerbaycan Tarım İhracatında Türkiye'nin Payı

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumundan Alınan Veriler ile Yazar Tarafından Hazırlanmıştır

Şekil 3.2'de de görüldüğü üzere Azerbaycan'ın gerçekleştirmiş olduğu tarım ürünü ihracatında Türkiye oldukça önemli bir yere sahiptir. Azerbaycan'da kırsal alanda yaşayan nüfusun önemli bir bölümünün tarım sektöründe istihdam edildiği bilinmektedir. Azerbaycan'da tarım sektörünün ve kırsal alanların kalkınması için petrol gelirlerinin kullanılması ve destekleme politikalarının daha fazla uygulanmasına ihtiyaç vardır ve bu politikalarla birlikte Azerbaycan'ın tarım ihracatının artacağı tahmin edilmektedir. Son yıllarda Türkiye'deki işlenebilir tarım arazilerinin azalarak yatırımların daha çok teknoloji ve sanayi alanına kayması nedeniyle Azerbaycan ile Türkiye arasındaki tarım ürünü ilişkilerinin uzun süre daha önemli düzeyde devam edeceği tahmin edilebilir.

3.1.2. Sanayi

Azerbaycan, petrol, doğalgaz ve tarım anlamında oldukça güçlü bir ülke konumunda iken sanayi ürünlerinin aynı düzeyde gelişmiş ve dış ticaret hacminde büyük pay sahibi olduğu söylenemez. Her ne kadar sanayisi gelişmiş bir ülke olsa da yalnızca kendi içerisinde değerlendirildiğinde sanayi üzerinden yapılan dış ticaret petrol ve tarım ürünlerinin gölgesinde kalmaktadır. 2000 yılından itibaren, bu yeniliklere hızla adapte olan Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile

uzmanlaşma ve iş bölümüne dayalı ekonomik yapılanmanın sona ermesine, Ermenistan işgali ve mülteci sorununa ve ülke sanayisi için gereken ara mallarının ithalat yollarının kapanmasına rağmen bütün bu darboğazları aşmayı başarmıştır. Türkiye ile ticari ilişkileri hemen her sektörde kuvvetli olan Azerbaycan'ın sanayi ürünlerindeki toplam ihracat hacmi ile Türkiye'nin hacim içerisindeki payı aşağıda Tablo 3.3'te verilmiştir.

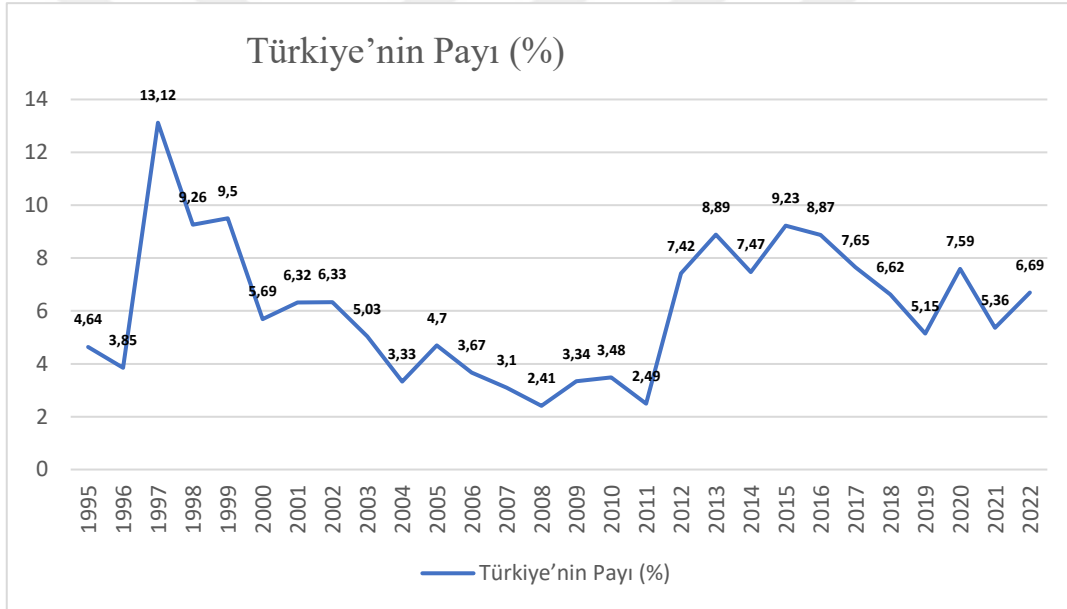
Tablo 3.3. 1995-2022 Yılları Arası Azerbaycan'ın Sanayi Ürünü İhracat Hacmi ve Türkiye'nin Payı

Yıllar	İhracat hacmi (Bin dolar)	Türkiye'nin Payı (%)
1995	188177000	4,64
1996	252787000	3,85
1997	281510000	13,12
1998	396232000	9,26
1999	362193000	9,50
2000	359380000	5,69
2001	397112000	6,32
2002	581004000	6,33
2003	795052000	5,03
2004	1237384000	3,33
2005	1384478000	4,70
2006	1783072000	3,67
2007	2246950000	3,10
2008	3002272000	2,41
2009	2296763000	3,34
2010	2513997000	3,48
2011	3562990000	2,49
2012	3966827000	7,42
2013	2983945000	8,89
2014	2655512000	7,47
2015	2987081000	9,23
2016	2268737000	8,87
2017	2615734000	7,65
2018	3223165000	6,62
2019	3891699000	5,15
2020	3483754000	7,59
2021	3912980000	5,36
2022	4877295000	6,69

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu: <https://www.stat.gov.az>.

Tablo 3.3'te görüldüğü üzere Türkiye'nin Azerbaycan sanayi ürünleri ihracatındaki payı 1995-2022 yılları arasında %2,41 ile %13,12 aralığında değişim göstermektedir. Bir önceki başlıklarda görüldüğü üzere iki ülkenin ticaret paylarında sanayi alanında yüksek bir pay oranı görülememektedir. Bunun en önemli nedeni Türkiye'nin sanayi ve teknoloji ürünlerinde ciddi yatırımların yapılması ve kendisini dışa bağımlı bir ülke konumundan çıkarmaya yönelik politikalara önem vermesi olarak görülmektedir. Aşağıda Şekil 3'te Türkiye'nin ihracat hacmindeki payının yıllara göre değişimi daha açık bir şekilde görülmektedir.

Şekil 3.3. 1995-2022 Yılları Arası Azerbaycan Sanayi İhracatındaki Türkiye'nin Payı

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumundan Alınan Veriler ile Yazar Tarafından Hazırlanmıştır

Şekil 3.3'te görüldüğü üzere Türkiye'nin Azerbaycan'dan sanayi ürünleri ithalatı yıllara göre bir dalgalanma içermektedir.

3.1.3. Petrol ve Doğalgaz

Petrol ve doğalgaz Azerbaycan ekonomisinin adeta lokomotifidir ve Azerbaycan, Rusya ile birlikte Türkiye için en önemli enerji sağlayıcılarından. Güvenli enerji sağlanması kapsamında da Azerbaycan hem ekonomik hem de devamlılık anlamında Türkiye için en önemli tedarikçilerdendir.

Enerji sektörü haricinde Azerbaycan'da 2012 yılı verilerine bakıldığında faaliyet yapan yabancı sermayeli şirketlerin yaklaşık %32'si (1106 şirket) Türkiye'ye ait şirketlerdir. Yine Türkiye'de faaliyet yapan Azerbaycan sermayeli şirketlerin sayısı da (884 şirket) önemli bir boyuta ulaşmıştır. Enerji sektörü özelinde değerlendirildiğinde ise sadece SOCAR'ın PETKİM, STAR rafinerisi, TANAP projesi ve diğer alanlara yapmayı planladığı yatırımların tutarı dikkate alındığında, 2018 yılı ile birlikte Azerbaycan'ın Türkiye'deki yatırımlarının 20 milyar dolara vardığı görülmektedir. 20 yıllık bir dönem zarfında Türkiye, Azerbaycan ekonomisine doğrudan yatırım yapmakla birlikte, aynı zamanda milyarlarca dolar hacminde müteahhitlik hizmetleri de gerçekleştirmiştir. Bugün Azerbaycan'ın en önemli prestij projelerinin altında Türkiye şirketlerinin doğrudan veya dolaylı imzasını görmek mümkündür (Ahmadzada, 2022: 84). Tüm bunlar haricinde enerji sektöründeki Türkiye'nin payı aşağıda Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 3.4. 1995-2022 Yılları Arası Azerbaycan'ın Petrol-Doğalgaz İhracat Hacmi ve Türkiye'nin Payı

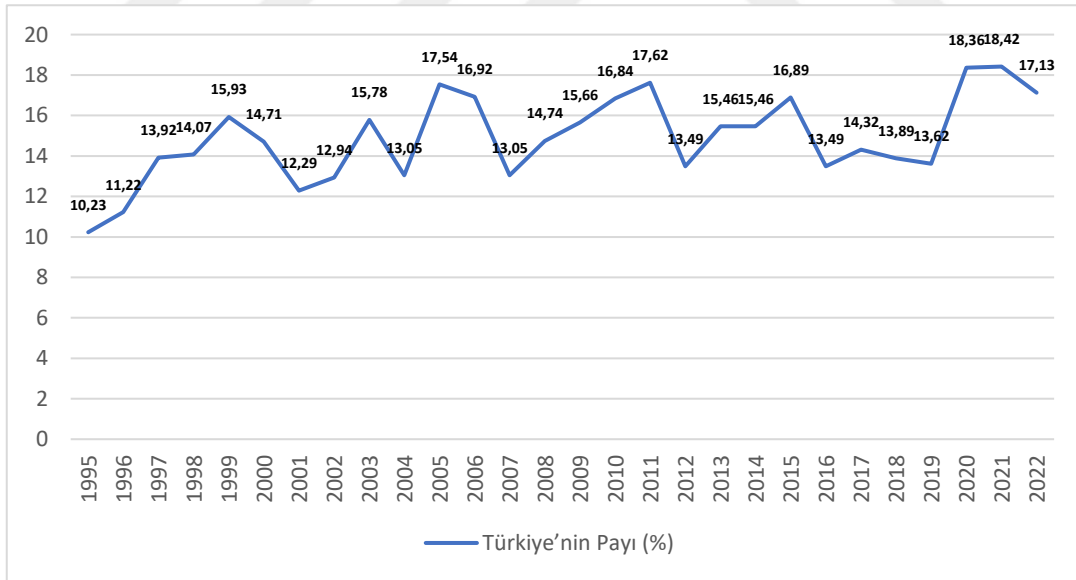
Yıllar	İhracat hacmi (Bin dolar)	Türkiye'nin Payı (%)
1995	412647000	10,23
1996	419113000	11,22
1997	480111000	13,92
1998	417854000	14,07
1999	730399000	15,93
2000	1484903000	14,71
2001	2113594000	12,29
2002	1927359000	12,94
2003	2229111000	15,78
2004	2972491000	13,05
2005	3337035000	17,54
2006	5390285000	16,92
2007	4931407000	13,05
2008	46363077000	14,74
2009	13639468000	15,66
2010	20110198000	16,84
2011	25089288000	17,62
2012	22259197000	13,49
2013	22229818000	15,46
2014	20177193000	15,46
2015	11187136000	16,89

Yıllar	İhracat hacmi (Bin dolar)	Türkiye'nin Payı (%)
2016	12270160000	13,49
2017	13867168000	14,32
2018	17878567000	13,89
2019	17800170000	13,62
2020	11981306000	18,36
2021	19633523000	18,42
2022	20784468000	17,13

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu: <https://www.stat.gov.az>.

Tablo 3.4'te görüldüğü üzere Türkiye'nin, Azerbaycan petrol ve doğalgaz ihracatında önemli bir payı bulunmaktadır. Bu payın yılından bu yana %10,23 ile %18,42 aralığında değişiklik gösterdiği belirlenmiştir. Doğalgaz ve petrol ihracatında diğer sektörlerde olduğu kadar büyük bir dalgalanma yaşanmadığı Şekil 4'ten görülmektedir.

Şekil 3.4. 1995-2022 Yılları Arası Azerbaycan Doğalgaz-Petrol İhracatındaki Türkiye'nin Payı

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumundan Alınan Veriler ile Yazar Tarafından Hazırlanmıştır

Türkiye enerji bakımından dışa bağımlı ülkelerdendir ve enerji alımlarında tüm dünyada özellikle güvenliğin sağlanması açısından ciddi endişeler yaşanmaktadır. Bu bağlamda iki ülke arasındaki sosyal ve politik yakınlık Türkiye için Azerbaycan'ı en güvenilir enerji tedarikçisi konumuna getirmektedir.

3.2. Türkiye'nin Azerbaycan'a İhracatı

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra Türkiye ile hem ekonomik hem de siyasi ilişkilerini kısa sürede geliştirmeyi başarmıştır. İlişkilerin bu şekilde gelişmesinin temel nedeni Azerbaycan'ın 1994 yılından itibaren petrol sektöründe çeşitli ülkelerle anlaşmalar imzalamasıdır. Çünkü Türkiye petrol sektöründe anlaşma sağlanan ülkelerden birisidir. Ayrıca soydaşlık ve kan bağı etkenleri de göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin Azerbaycan'ın petrol ihracatındaki konumu daha net olarak canlanmaktadır. Azerbaycan, Türkiye için enerji ithalatçısı konumunda iken Türkiye için aynı durum geçerli değildir ve Türkiye, Azerbaycan'a tarım ve sanayi ürünleri açısından yoğun bir ihracat gerçekleştirmektedir.

Türkiye'de 1980 sonrasında ihracatta meydana gelen artışın dışında, ihracatın yapısında da bazı değişiklikler ortaya çıkmıştır. Türkiye'de ihracat, tarım ürünleri ağırlıklı yapıdan sanayi ürünleri ağırlıklı yapıya geçmiştir. Tarım ürünleri ihracatının toplam ihracat içindeki payı 1980'de %57 iken, 2001 yılında %7'ye, 2006 yılında ise %4'e gerilemiştir. Sanayi ürünleri ihracatının payı, aynı yıllarda %36'dan %93'e yükselmiştir. Bu ilişkileri toplam ticaret hacmi üzerinden ve Azerbaycan'ın sahip olduğu pay üzerinden değerlendirecek olursak, Tablo 3.5'te 1992-2022 arasındaki durum sıralanmıştır.

Tablo 3.5. Türkiye'nin İhracat Hacmi ve Azerbaycan'ının Payı

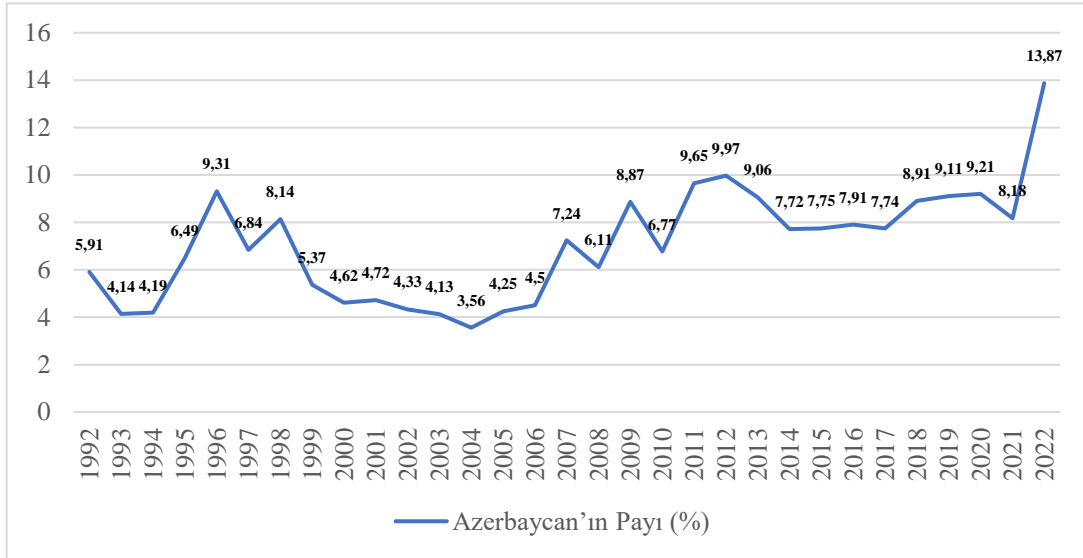
Yıllar	İhracat hacmi (Bin dolar)	Azerbaycan'ın Payı (%)
1992	87107	5,91
1993	63635	4,14
1994	76027	4,19
1995	140510,2	6,49
1996	216257,8	9,31
1997	179701,8	6,84
1998	219688,8	8,14
1999	142990,7	5,37
2000	128502,6	4,62
2001	148167,4	4,72
2002	156218,7	4,33
2003	195252	4,13
2004	224967,8	3,56
2005	313001,6	4,25

Yıllar	İhracat hacmi (Bin dolar)	Azerbaycan'ın Payı (%)
2006	385040,2	4,50
2007	624572,5	7,24
2008	807168,9	6,11
2009	906984,2	8,87
2010	771442,4	6,77
2011	1302443,1	9,65
2012	1520405,1	9,97
2013	1463804,9	9,06
2014	1286641,4	7,72
2015	1171385,4	7,75
2016	1181578,1	7,91
2017	1273792,6	7,74
2018	1576829,5	8,91
2019	1646880,9	9,11
2020	1562519,4	9,21
2021	1843676,1	8,18
2022	2297421,9	13,87

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu: <https://www.stat.gov.az>.

Tablo 3.5'te görüldüğü üzere Türkiye'nin ihracat hacminde Azerbaycan'ın payı 30 yıllık süreç içerisinde %4,13 ile %13,87 arasında değişiklik göstermiştir. Türkiye'nin Azerbaycan'a kıyasla daha fazla ithalat yaptığı sonucuna varılabilmektedir. Bu durumun en önemli nedeni ise Türkiye'nin enerji ithalatıdır. Aşağıda iki ülke arasındaki ihracat payı Şekil 3.5'te grafikte belirtilmiştir.

Şekil 3.5. 1992-2022 Yılları Arası Türkiye'nin İhracat Hacminde Azerbaycan'ın Payı

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumundan Alınan Veriler ile Yazar Tarafından Hazırlanmıştır

UNCTAD'ın 2021 yılı Küresel Ticaret Raporu'na göre; tüm Dünya'da 2019 ve 2020 yılına göre 2021'de ulaşım ve tekstil sektörleri hariç, özellikle enerji (%79), kimya (%35), tarım (%26), metal (%43) ve mineral (%51) sektörlerinde ve sözü edilen bu sektörlerde minimum %25 ve üzerinde bir sektörel ihracat artışı yaşanmıştır. Türkiye açısından ihracat oranları değerlendirildiğinde ise; 1980 sonrası ihracat yapısının sektörel anlamdaki gelişiminde tarımsal ürünlerin payının gösterdiği düşüşe paralel şekilde, imalat sanayi ürünlerinin payının hızla yükseldiği görülmektedir. 2001-2016 döneminde ise sektörlerin toplam ihracat içindeki payları 2001 ve 2016 için sırasıyla; otomotiv (%7,5-%13,9), makine (%5,6-%8,7), altın ve mücevher (%1,5-%8,5), demir-çelik mamulleri (%9,7-%7,8), hazır giyim ve konfeksiyon (%23,4-%11,7) ürünleri yoğunluğuna kaymıştır. Bu bilgiler ışığında hazır giyim ve konfeksiyon sektörünün toplam ihracat içindeki payının 2001 yılına kıyasla 2016'da yarı yarıya düşerken, otomotiv, makine ve altın ve mücevher sektörlerinde ihracat artışının dikkate değer olduğu söylenebilmektedir (Şahin, 2022).

Yapılan ekonomik faaliyet türüne göre ihracatın 1980-2021 dönemindeki gelişimi incelendiğinde; tarım ve madencilik sektörlerinin payındaki düşüşe karşılık sanayi sektörünün payında yıldan yıla artan bir yükseliş olduğu görülmektedir. Ancak

2020-2021 döneminde sözü edilen seyir değişerek, madencilik sektörünün payı 1980'deki yaklaşık %7 değerinden %10-14 değerlerine erişmiştir. 2021 yılında sanayi sektörünün toplam ihracat içindeki payı ise yaklaşık %77 olmuştur. Buna karşılık malların teknoloji yoğunluğuna göre dış ticaret verileri incelendiğinde, ISIC Rev.4 sınıflaması içinde yer alan imalat sanayi ürünlerini kapsamaktadır. 2021 yılında Aralık ayında ISIC Rev.4'e göre imalat sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı %93 iken, yüksek teknoloji ürünlerinin imalat sanayi ürünleri ihracatındaki payı yaklaşık %4'tür (TÜİK, 2020).

Azerbaycan ile gerçekleştirilen ihracat faaliyetleri incelendiğinde de Azerbaycan'ın ülkemizden yoğun olarak sanayi ürünleri ve yarı mamul alımı gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin Azerbaycan'a gerçekleştirmiş olduğu ihracat faaliyetleri de aşağıda alt başlıklar halinde incelenmiştir.

3.2.1. Tarım

Türkiye, 1980'li yılların başında radikal bir değişikliğe giderek dışa açık, dünya ekonomisiyle entegrasyonu hedefleyen, piyasa ekonomisi hedef alan, uluslararası rekabeti ön plana çıkaran, dış ticaret ve sanayileşme stratejisinde ihracata yönelik büyümeyi baz alan bir model değişikliğine gitmiştir. Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatı genel ihracat içindeki payı 1980 yılında %64.63 (1881 milyon dolar) düzeyinde iken, 2009 yılında bu oran %10.70 (10937 milyon dolar) seviyesine kadar gerilemiştir. Tarım ürünleri ihracatını etkileyen faktörler sanayi ürünleri ihracatını etkileyen faktörlerle benzer özellikleri taşıdığı bilinmektedir. Bu nedenle ihracat talebini etkileyen iki tane birincil faktör vardır (Kurtar ve Dellal, 2019: 109-110). Birincisi, yurtdışı (ihracat) ve yurtiçi (ithalat) piyasalarındaki gelir düzeyleri ya da başka bir deyişle reel dış gelirleridir. İkincisi ise göreceli fiyatlardır. Ancak, bu iki faktöre ek olarak, son dönemlerde dünya döviz piyasalarında yaşanan dönüşümlerin etkisiyle, döviz kurlarındaki oynaklıkların (volatilité) dış ticaret talep fonksiyonlarında bir başka açıklayıcı önemli değişken olarak hesaba katılmasını gerektirmiştir (Güvenç, 2019: 58).

Türkiye'deki ve Dünya'daki tarımsal ürün dış ticaretinde aşağıdaki genel olgulardan söz edilebilir (Karakaş ve Erdal, 2017: 669-670);

- 2010-2021 yılları arasında küresel tarımsal ürünler dış ticaret miktarlarındaki değişim üretim miktarına bağlı olarak artış göstermiştir. Tarım ürünleri ihracatı yıllık bileşik bazda %3,25, ithalatı %3,33 artmıştır.

- 2021 yılında Amerika ve Avrupa bölgeleri tarımsal ürün ihracatının %70'ini gerçekleştirmiştir. Avrupa bölgesi küresel tarımsal üretimden %11,4 pay almasına rağmen küresel tarımsal ürün ihracatından %34 pay almaktadır.

- Asya bölgesi dünyadaki en kalabalık nüfusa sahip bölge olmasından dolayı yoğun bir şekilde tarım ürünleri ithal edilmekte ve toplam ithalatın %44'ü Asya bölgesine gerçekleşmektedir. Amerika bölgesinde ise yüksek verimliliğin etkisiyle ihracat miktarının ithalat miktarından fazla olduğu değerlendirilmektedir.

- Küresel tarımsal ürünler ihracatında ve ithalatında ilk 10 ürün toplam değerini yaklaşık %20'sini oluşturmaktadır. Sırasıyla soya fasulyesi, buğday ve mısır ürünleri ihracat ve ithalat değeri en büyük olan tarımsal ürünlerdir.

Aşağıda Tablo 3.6'da Azerbaycan'ın Türkiye tarım ürünü ihracatındaki değişen payı yıllara göre sıralanmıştır.

Tablo 3.6. 1995-2022 Yılları Arası Türkiye'nin Tarım Ürünü İhracat Hacmi ve Azerbaycan'ının Payı

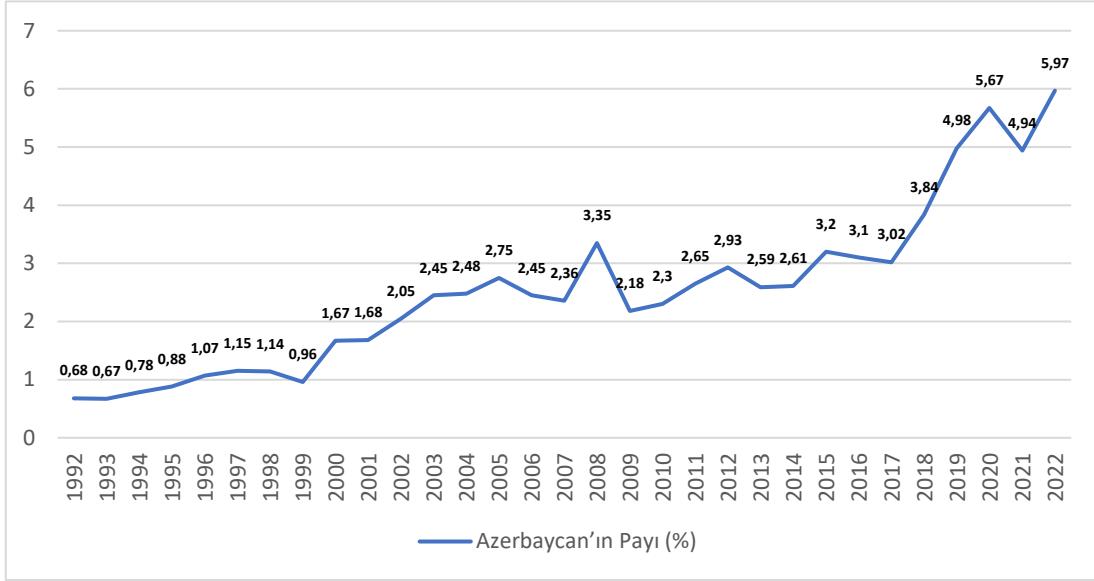
Yıllar	İhracat hacmi (Bin dolar)	Azerbaycan'ın Payı (%)
1992	2134000	0,68
1993	2265000	0,67
1994	2301000	0,78
1995	2456000	0,88
1996	2153000	1,07
1997	2278000	1,15
1998	2357000	1,14
1999	2749000	0,96
2000	1659000	1,67
2001	1867000	1,68
2002	1754000	2,05
2003	1924000	2,45

Yıllar	İhracat hacmi (Bin dolar)	Azerbaycan'ın Payı (%)
2004	2542000	2,48
2005	2670000	2,75
2006	3481000	2,45
2007	3649000	2,36
2008	3937000	3,35
2009	4678360	2,18
2010	4935000	2,30
2011	5078000	2,65
2012	5189000	2,93
2013	5847300	2,59
2014	6030000	2,61
2015	5236700	3,20
2016	5397000	3,10
2017	5391100	3,02
2018	5556000	3,84
2019	7156900	4,98
2020	8731000	5,67
2021	10623000	4,94
2022	10741000	5,97

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu: <https://www.stat.gov.az>.

Azerbaycan güçlü bir tarım ülkesi olarak tarım ürünleri kapsamında çok fazla ithalat gerçekleştiren bir ülke değildir. Tablo 3.6'da da görüldüğü üzere Türkiye'den yapılan tarım ürünü ihracatında Azerbaycan'ın payı oldukça düşüktür. 1992-2022 yılları arasında gerçekleştirilen tarım ürünü ihracatında Azerbaycan'ın payı %0,67 ile %5,97 arasında değişiklik göstermiştir. Türkiye tarım ürünü ihracatını daha yoğun olarak yukarıda da bahsedildiği üzere Avrupa ülkelerine gerçekleştirmektedir. Azerbaycan'ın Türkiye tarım ürünü ihracatındaki payı Şekil 3.6'da grafik yardımıyla gösterilmiştir.

Şekil 3.6. 1992-2022 Yılları Arası Türkiye Tarım Ürünü İhracatındaki Azerbaycan'ın Payı

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumundan Alınan Veriler ile Yazar Tarafından Hazırlanmıştır

Türkiye, özellikle son dönemde yatırımlarını sanayi ve teknoloji üzerinde yoğunlaştırmış ve tarım alanlarında çiftçiye destekleyen politika ve teşviklere çok fazla yer verilmemiştir. Azerbaycan'ın son dönemde petrol gelirlerini tarıma kaydırması, Türkiye'nin ise sanayi ve teknolojiye yöneltmesi sonucunda Türkiye, Azerbaycan için tarım anlamında iyi bir ithalatçı konumunda iken, Azerbaycan Türkiye'den ciddi oranlarda tarım ürünü alımı yapmamaktadır.

3.2.2. Sanayi

İhracatta çeşitlendirme, ihracat yapan ülkelerin ihraç ürün sepetindeki ürün çeşit sayısını ve ihraç yaptığı ülke sayısını arttırmasıdır. Bir ülkenin ihracat sepetini çeşitlendirmesi, ihracat gelirindeki istikrarın korunmasını sağlamaktadır. Ürün ve ülke bazında çeşitlilik, dış talepte meydana gelebilecek olumsuzlukları azaltmaktadır. İhracatta çeşitlendirme ekonomik büyümeyi arttırırken dolaylı olarak kişi başına düşen milli geliri de arttırmakta ve bunların sonucunda da toplumun ekonomik refah seviyesini geliştirmektedir. İhracat çeşitlendirmesi, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerine çalışan iktisatçıların ilgi noktası olmuştur. Bu ülkelerde politika

yapıcılar ihracat gelirlerinin birkaç ürün üzerinde dayalı olmasının yarattığı olumsuz etkilerden dolayı ihracat çeşitlendirmesine önem vermişlerdir (Taş, 2011: 55).

Türkiye ihracatta çeşitlendirme fikriyle sanayi ürünlerindeki üretimlerini çeşitlendirmektedir. Her geçen gün özellikle elektronik ve makine alanında yeni yatırımlar yapılmakta ve sanayi güçlendirilerek, çeşitlendirilmektedir. Türkiye, Azerbaycan'a kıyasla sanayisi daha gelişmiş bir devlettir. Bu nedenle Azerbaycan'ın özellikle yarı mamul alım oranı yüksektir. Aşağıdaki Tablo 3.7'de Türkiye'nin 1992-2022 yılları arasında gerçekleştirdiği sanayi ürünü ihracat hacmi ile Azerbaycan'ın payı yıllara göre sıralanmıştır.

Tablo 3.7. 1995-2022 Yılları Arası Türkiye'nin Sanayi Ürünü İhracat Hacmi ve Azerbaycan'ın Payı

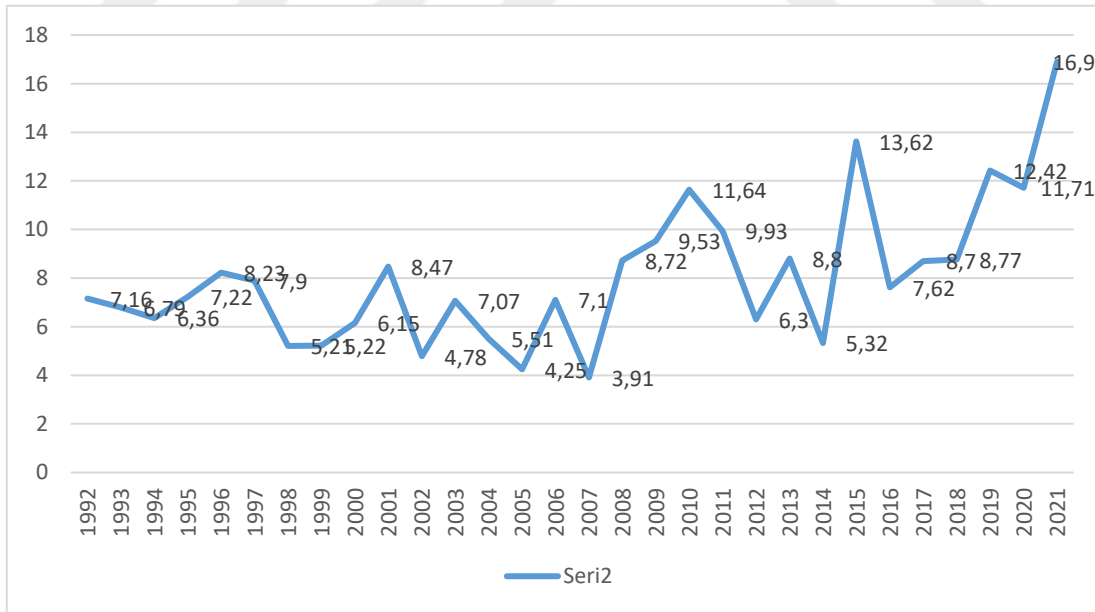
Yıllar	İhracat hacmi (Bin dolar)	Azerbaycan'ın Payı (%)
1992	12286000	1,99
1993	13567000	1,93
1994	15518000	1,98
1995	16784000	1,11
1996	20526000	1,09
1997	23648870	1,94
1998	24065000	1,2
1999	25160000	1,6
2000	25518000	1,5
2001	28940000	1,8
2002	33702000	2,23
2003	44890000	2,41
2004	59579000	2,97
2005	69234000	2,56
2006	80246000	3,14
2007	110678000	3,17
2008	125188000	3,87
2009	116710000	2,57
2010	105467000	3,79
2011	134640000	3,44
2012	143194000	4,01
2013	145824000	4,28
2014	147066000	4,39
2015	149360000	4,58
2016	133595000	5,64
2017	139654000	5,71

Yıllar	İhracat hacmi (Bin dolar)	Azerbaycan'ın Payı (%)
2018	157705000	5,13
2019	160890000	6,36
2020	161529000	4,19
2021	185936000	5,97
2022	186940000	4,13

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu: <https://www.stat.gov.az>.

Azerbaycan'ın Türkiye'nin sanayi ürünü toplam ihracatındaki payı 1992 yılından bu yana %1,2 ile %5,97 arasında değişiklik göstermiştir. Türkiye diğer ülkelere özellikle ciddi yarı mamul ihracatında bulunan bir ülkedir. Her ne kadar Azerbaycan Türkiye'den ciddi oranda sanayi ürünü ithal etse de toplam hacim ve diğer ülkelere gerçekleştirilen ihracatın da yüksek olması nedeniyle Azerbaycan'ın yüzdeleri payı düşük kalmaktadır. Aşağıda 1992-2022 yılları arasındaki Azerbaycan payı daha net bir şekilde görülebilmesi adına grafik yardımıyla gösterilmiştir.

Şekil 3.7. 1992-2022 Yılları Arası Türkiye Sanayi Ürünü İhracatındaki Azerbaycan'ın Payı

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumundan Alınan Veriler ile Yazar Tarafından Hazırlanmıştır

Azerbaycan'ın kuruluşundan itibaren, Türkiye ile Azerbaycan arasında 1992 yılından bu yana çeşitli alanları kapsayan ve iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari

ilişkileri artırmayı amaçlayan birçok anlaşma imzalanmıştır. Ekonomik ilişkiler açısından en önemli belgelerden biri, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti arasında 1 Kasım 1992 tarihinde imzalanan Ticari ve Ekonomik İş birliği Anlaşması'dır.

İki ülke arasında en son imzalanan anlaşma ise 2020 yılında imzalanıp, 2021 yılında yürürlüğe giren Türkiye- Azerbaycan Tercihli Ticaret Anlaşması'nın kapsamını genişleten protokoldür. Bahsi geçen protokol Nisan 2023'de imzalanmıştır (Ticaret Bakanlığı, 2023). Bu anlaşmalar ile hedeflenen amaçlara yönelik yoğun bir çaba sarf edildiği ve istikrarlı bir şekilde ticari ilişkilerin geliştirildiği görülmektedir.

3.3. İki Ülke Arasındaki Dış Ticaretin Tarihi Seyrinin Değerlendirilmesi

Azerbaycan ve Türkiye'deki ticaret 1992 yılından itibaren hem hacim olarak artmış hem de içerik olarak değişiklik göstermiştir. Yaşanan siyasi gelişmeler neticesinde önümüzdeki dönemde ticaretin hem artmaya hem de içerik olarak değişmeye devam edeceği ve hatta bu değişimlerin hızlanacağı tahmin edilmektedir. Açılan yeni yolların ve Avrupa ve İsrail'e hem Azeri hem de diğer Türki Cumhuriyetlerin gaz ve petrolünün Türkiye üzerinden ulaştırılacağı öngörülmektedir. Şu ana kadar iki ülke arasındaki ticaretin değişimini göstermek bu açıdan faydalı olacaktır.

3.3.1. İki Ülke Arasındaki Dış Ticaretin Hacim Olarak Değerlendirilmesi

Aşağıda verilen Tablo 3.8'de 1995-2019 yılları arasında gerçekleşmiş olan ihracat ve ithalat değerleri birlikte verilmiştir. Verilere bakılırsa 1995 yılından 2015 yılına kadar ihracat hacminde artış göstermektedir. 2015 yılında Azerbaycan ihracat hacminde azalma olmuş, 2010 yılında ihracat 2005 yılına göre 5 kat artmıştır. Bu yıllarda dış ticaret %226, ithalat %56 ihracat ise %391 artmıştır. 2010 yılında artışın başlıca nedeni olarak mineral yakıtların, petrolün, yağların ticaretindeki artış kabul edilebilir. 2005 yılında petrol ve türevlerinin ihracat tutarları 3.336.034,2 \$ iken, 2010 yılında ise bu oran artmış ve 20.111,199,1\$ olmuştur. 2005 yılı ile 2010 yılına kadar bu %500 civarında artış demektir. Dış ticaret hacmi de buna bağlı olarak 2010 yılında 27.961,9\$'a 2018 ve 2019'da sırasıyla 30.945.1\$ ve 33.303.9\$'a değerine ulaşmıştır.

Azerbaycan Ekonomisi için zengin doğal gaz ve petrol türevlerinin gelişimini göstermektedir.

Azerbaycan ithalat verileri Tablo 3.8'e göre 2015 yılında artış göstermiş ama takip eden iki yılda düşüşe geçmiştir. Buna döviz kurunun değer kazanmasına bağlamak mümkündür. Azerbaycan manatının devalüasyona uğraması neticesinde 2016-2017 yıllarında ithalat düşmüştür. Ham petrol ihracatının hacminin artması ise Azerbaycan'ın cari işlemlerini dengesini olumlu etkilemiştir.

Tablo 3.8. Azerbaycan'ın 1992-2019 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Hacmi (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi
1992	1.483.973,0	939.865,0	2.423.838,0
1993	724.651,0	628.806,0	1.353.457,0
1994	652.734,0	777.912,0	1.430.646,0
1995	637.199,0	667.656,7	1.304.855,7
1996	631.245,5	960.636,3	1.591.881,8
1997	781.309,7	794.343,2	1.575.652,9
1998	606.150,5	1.076.497,5	1.682.648,0
1999	929.663,6	1.035.888,8	1.965.552,4
2000	1.745.220,0	1.172.071,5	2.917.291,5
2001	2.314.206,4	1.431.107,2	3.745.313,6
2002	2.167.400,0	1.665.483,7	3.832.883,7
2003	2.590.377,5	2.626.181,2	5.216.558,7
2004	3.615.449,8	3.515.861,1	7.131.310,9
2005	4.347.151,2	4.211.221,8	8.558.373,0
2006	6.372.165,0	5.266.744,0	11.638.909,0
2007	6.058.222,3	5.713.525,3	11.771.747,6
2008	47.756.040,2	7.169.980,9	54.926.021,1
2009	14.701.358,8	6.123.110,5	20.824.469,3
2010	21.360.210,2	6.600.611,6	27.960.821,8
2011	26.570.898,3	9.755.968,7	36.326.867,0
2012	23.907.983,7	9.652.870,6	33.560.854,3
2013	23.975.416,8	10.712.502,5	34.687.919,3
2014	21.828.608,9	9.187.697,6	31.016.306,5
2015	12.729.138,5	9.216.677,1	21.945.815,6
2016	13.457.592,1	8.489.140,4	21.946.732,5
2017	15.319.977,1	8.783.301,4	24.103.278,5
2018	19.489.068,2	11.465.914,7	30.954.982,9
2019	19.635.202,8	13.667.475,7	33.302.678,5

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu: <http://www.tuik.gov.tr>

Tablo 3.9'de Türkiye'nin 1995-2019 yılları arasında ithalat, ihracat ve dış ticaret değerleri verilmektedir. 1995 yılında Türkiye toplam dış ticaret hacmi

57.345,66 milyon \$ olarak gerçekleşmiş. Toplam dış ticaret hacmi Türkiye'nin 1995 yılında 57.345,66 milyon \$ olmuştur. 1995 yılında Türkiye'nin dış ticaret hacmi 37,74'ü ihracatın payına, geriye kalanı ise %2,28'i ithalatın payına düşmektedir.

Tablo 3.9. Türkiye'nin 1995-2019 Yılları Arasındaki Dış Ticareti (Milyon %)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi
1992	14.714.629,0	22.871.055,0	37.585.684,0
1993	15.345.067,0	29.428.370,0	44.773.437,0
1994	18.105.872,0	23.270.019,0	41.375.891,0
1995	21.637.041,0	35.709.011,0	57.346.052,0
1996	23.224.465,0	43.626.642,0	66.851.107,0
1997	26.261.072,0	48.558.721,0	74.819.793,0
1998	26.973.952,0	45.921.392,0	72.895.344,0
1999	26.587.225,0	40.671.272,0	67.258.497,0
2000	27.774.906,0	54.502.821,0	82.277.727,0
2001	31.334.216,0	41.399.083,0	72.733.299,0
2002	36.059.089,0	51.553.797,0	87.612.886,0
2003	47.252.836,0	69.339.692,0	116.592.528,0
2004	63.167.153,0	97.539.766,0	160.706.919,0
2005	73.476.408,0	116.774.151,0	190.250.559,0
2006	85.534.676,0	139.576.174,0	225.110.850,0
2007	107.271.750,0	170.062.715,0	277.334.465,0
2008	132.027.196,0	201.963.574,0	333.990.770,0
2009	102.142.613,0	140.928.421,0	243.071.034,0
2010	113.883.219,0	185.544.332,0	299.427.551,0
2011	134.906.869,0	240.841.676,0	375.748.545,0
2012	152.461.737,0	236.545.141,0	389.006.878,0
2013	151.802.637,0	251.661.250,0	403.463.887,0
2014	157.610.158,0	242.177.117,0	399.787.275,0
2015	143.838.871,0	207.234.359,0	351.073.230,0
2016	142.529.584,0	198.618.235,0	341.147.819,0
2017	159.992.940,0	233.799.651,0	393.792.591,0
2018	167.920.613,0	223.047.094,0	390.967.707,0
2019	171.464.945,0	202.704.320,0	374.169.265,0

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu: <http://www.tuik.gov.tr>

Tablo 3.10'a bakıldığında Azerbaycan ve Türkiye'nin arasındaki ticari ilişkinin toplam hacmindeki seyri görmek mümkün olmaktadır. Azerbaycan'ın ihracat ve ithalatı üzerinden hazırlanan tabloya göre; iki ülkenin toplam dış ticaret hacmi 1995 yılında 166 milyon dolar olarak gerçekleşirken, 2019 yılında bu rakam 4.508 milyon dolar olarak çıkmıştır. Son dönemdeki artış ayrıca dikkat çekmektedir.

Tablo 3.10. Azerbaycan ve Türkiye Arasında 1995-2019 Yıllarında Gerçekleşen Dış Ticaret (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi
1992	125.617,0	87.107,0	212.724,0
1993	60.569,0	63.635,0	124.204,0
1994	16.463,0	76.027,0	92.490,0
1995	26.445,0	140.510,2	166.955,2
1996	39.048,8	216.257,8	255.306,6
1997	41.283,1	179.701,8	220.984,9
1998	135.837,8	219.688,8	355.526,6
1999	69.086,8	142.990,7	212.077,5
2000	104.981,0	128.502,6	233.483,6
2001	67.381,6	148.167,4	215.549,0
2002	83.396,5	156.218,7	239.615,2
2003	107.036,0	195.252,0	302.288,0
2004	182.621,6	224.967,8	407.589,4
2005	275.959,3	313.001,6	588.960,9
2006	388.144,8	385.040,2	773.185,0
2007	1.056.323,0	624.572,5	1.680.895,5
2008	626.157,2	807.168,9	1.433.326,1
2009	107.620,0	906.984,2	1.014.604,2
2010	170.893,7	771.442,4	942.336,1
2011	455.761,0	1.302.443,1	1.758.204,1
2012	600.025,1	1.520.405,1	2.120.430,2
2013	525.985,8	1.463.804,9	1.989.790,7
2014	502.492,8	1.286.641,4	1.789.134,2
2015	1.477.256,7	1.171.385,4	2.648.642,1
2016	1.185.663,1	1.181.578,1	2.367.241,2
2017	1.393.786,1	1.273.792,6	2.667.578,7
2018	1.825.980,2	1.576.829,5	3.402.809,7
2019	2.862.688,0	1.646.880,9	4.509.568,9

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu: <https://www.stat.gov.az>.

Tablo 3.11’de Azerbaycan ile Türkiye’nin 1995-2019 yılları arasında dış ticaret dengesi gösterilmektedir. Azerbaycan 1995 yılında dış ticaret açığı vermiştir. Ancak takip eden yıllara bakılırsa dış ticaret fazlası vermeye başlamıştır. Türkiye’nin dış ticaret dengesine bakılırsa 1995-2019 yılları arasında sürekli dış ticaret açığı verdiği görülmektedir.

Tablo 3.11. Azerbaycan ve Türkiye'nin 1992-2022 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)

Yıllar	Azerbaycan	Türkiye
1992	544.108,0	-8.156.426,0
1993	95.845,0	-14.083.303,0
1994	-125.178,0	-5.164.147,0
1995	-30.457,7	-14.071.970,0
1996	-329.390,8	-20.402.177,0
1997	-13.033,5	-22.297.649,0
1998	-470.347,0	-18.947.440,0
1999	-106.225,2	-14.084.047,0
2000	573.148,5	-26.727.915,0
2001	883.099,2	-10.064.867,0
2002	501.916,3	-15.494.708,0
2003	-35.803,7	-22.086.856,0
2004	99.588,7	-34.372.613,0
2005	135.929,4	-43.297.743,0
2006	1.105.421,0	-54.041.498,0
2007	344.697,0	-62.790.965,0
2008	40.586.059,3	-69.936.378,0
2009	8.578.248,3	-38.785.808,0
2010	14.759.598,6	-71.661.113,0
2011	16.814.929,6	-105.934.807,0
2012	14.255.113,1	-84.083.404,0
2013	13.262.914,3	-99.858.613,0
2014	12.640.911,3	-84.566.959,0
2015	3.512.461,4	-63.395.488,0
2016	4.968.451,7	-56.088.651,0
2017	6.536.675,7	-73.806.711,0
2018	8.023.153,5	-55.126.481,0
2019	5.967.727,1	-31.239.375,0
2020	3.000.598,5	-48.877.673,0
2021	10.504.752,2	-47.083.848,0
2022	544.108,0	-106.962.869,0

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu: <https://www.stat.gov.az>; Türkiye İstatistik Kurumu: <http://www.tuik.gov.tr>

3.3 Dış Ticaret Endekslerinin Hesaplanması

Ticaret yoğunluğu endeksleri Kojimoto (1977) ve Kunimoto (1977) tarafından geliştirilmiş olup, bir ülke veya ülke grubunun yaptığı dış ticaretin yoğunluk seviyesini, dünya ortalamasına göre değerlendirerek ortaya koymaktadır. Bu yoğunluk endekslerinin değeri 0 ile $+\infty$ arasında oluşmaktadır ve endeksin değerinin birden

büyük olması, dış ticaretin yoğun olduğunu işaret etmektedir. İhracat konsantrasyon endeksi (XI_{ij}) ve ithalat konsantrasyon endeksi (MI_{ij}) terimleri ile gösterilmektedir (Alpdoğan vd., 2020:21).

İhracat yoğunluk endeksi aşağıdaki gibi ortaya konulabilir (Tatar,2021:528-529);

$$XI_{ij} = X_{ij} / X_i : M_j / (M_w - M_i)$$

Denklemden yer alan;

X_{ij} = *i ülkesinin j ülkesine ihracatı*

X_i = *i ülkesinin ihracatı*

M_j = *j ülkesinin ithalatı*

M_w = *Dünya toplam ithalatı*

M_i = *i ülkesinin ithalatı; ifade etmektedir.*

$$MI_{ij} = M_{ij} / M_i : X_j / (X_w - X_i)$$

Denklemden yer alan;

M_{ij} = *i ülkesinin j ülkesinden ithalatı*

M_i = *i ülkesinin toplam ithalatı*

X_j = *j ülkesinin toplam ihracatı*

X_w = *Dünya toplam ihracatı; ifade etmektedir.*

Aşağıda gösterilen Tablo 3.12’de Dünya Ticaret Örgütü’nün verileri ve denklem 1 ve 2’yi kullanarak 1992 ile 2019 yılları arasında Türkiye ile Azerbaycan ticaretinde ihracat ve ithalat konsantrasyon endekslerini hesaplamış ve sonuçlar verilmiştir. Tablo 5’te gösterilen ihracat konsantrasyonu endeksi 1995’ten bu yana bir

kattan fazla artmıştır. Bu, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ihracatın komünist olmadığı anlamına geliyor. Benzer şekilde, 2010 yılı hariç Tablo 3.12’de gösterilen Azerbaycan’ın Türkiye’ye ihracat yoğunlaşma endeksi her zaman bir taneden fazla olmuştur. Bu durum iki ülkenin birbirine ihracatının yoğun olduğunu gösterse de Azerbaycan’ın Türkiye’ye ihracatının Türkiye’nin Azerbaycan’a ihracatından nispeten daha yoğun olduğu açıktır. O zaman Türkiye’nin Azerbaycan’ın önemli bir ticaret ortağı olduğunu güvenle söyleyebiliriz. 2000’li yıllara gelindiğinde, Azerbaycan için hesaplanan Türk ihracat yoğunluğu endeksi azaldı ve istikrarlı hale geldi. Açıkçası, iki ülke arasında imzalanan ticaret anlaşmaları ve ortaklıklar arzu edilen komünleşmeye yol açmamıştır. Aynısı, 2019 yılı haricinde Türkiye için hesaplanan Azerbaycan’ın ihracat konsantrasyon endeksi için de söylenebilir.

Tablo 3.12. Türkiye’nin İhracat ve İthalat Yoğunlaşma Endeksleri

Yıllar	İhracat Yoğunluk Endeksi	İthalat Yoğunluk Endeksi
1992	35,9	31,6
1993	38,7	16,6
1994	41,0	6,7
1995	80,3	9,9
1996	88,3	0,8
1997	54,7	6,4
1998	57,8	20,2
1999	27,5	8,3
2000	32,8	13,3
2001	21,4	8,4
2002	22,9	8,6
2003	12,0	4,4
2004	9,4	4,8
2005	10,6	5,7
2006	10,4	6,3
2007	14,2	14,8
2008	13,8	6,8
2009	18,2	1,5
2010	15,6	2,1
2011	17,9	3,5
2012	18,9	4,8
2013	16,8	3,6
2014	16,6	4,2

2015	14,5	12,5
2016	15,5	11,1
2017	15,9	11,8
2018	15,9	13,6
2019	13,3	19,2

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu: <http://www.tuik.gov.tr>

Tablo 3.13 Azerbaycan'ın 1992-2019 yılları arasında Türkiye'ye gerçekleştirdiği ticaretin hesaplanan yoğunlaşma endeksi değerlerini göstermektedir. İki ülkenin birbirine yaptığı ithalatın yoğunlaşma endekslerine baktığımızda değerlerin birden fazla olduğunu ve yoğunlaşma olduğunu söylemek mümkündür. Azerbaycan'ın Türkiye'den ithalatının yoğunluğu, Türkiye'nin ithalatının yoğunluğundan daha yüksektir. Ülkelerin ticaret yoğunlaşma endekslerine bakıldığında, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin beraber orantılı bir şekilde devam etmesine rağmen, gerçekleşen ticaret ortaklıklarına rağmen belirli bir istikrarı korumaya devam ettikleri açıktır.

Tablo 3.13. Azerbaycan'ın İhracat ve İthalat Yoğunlaşma Endeksleri

Yıllar	İhracat Yoğunluk Endeksi	İthalat Yoğunluk Endeksi
1992	21,2	22,0
1993	16,8	17,6
1994	8,3	30,9
1995	9,6	52,9
1996	13,0	4,6
1997	7,0	28,0
1998	37,5	32,8
1999	9,8	17,3
2000	9,2	16,4
2001	4,6	18,5
2002	6,6	16,1
2003	4,6	8,0
2004	4,9	6,0
2005	5,8	6,6
2006	5,4	6,3
2007	14,5	8,9
2008	1,1	8,9

2009	0,7	13,0
2010	0,7	9,5
2011	1,3	10,1
2012	2,0	12,3
2013	1,6	10,2
2014	1,8	10,9
2015	9,3	10,1
2016	7,1	11,2
2017	6,9	10,9
2018	8,3	11,9
2019	13,7	11,1

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu: <https://www.stat.gov.az>

3.4. İkinci Karabağ Savaşı ve Sonrası Verilerin Değerlendirilmesi

İkinci Karabağ savaşı sonrası 2020-2022'ci yılları kapsamaktadır. Bu yıllar arasındaki verilere bakıldığında son 10 yıla göre daha yüksek gösterilere ulaşmıştır. Aşağıdaki Tablo 3.14'te Azerbaycan'ının İhracat ve İthalat verilerini kullanarak Dış Ticaret hacmi hesaplanmıştır.

Tablo 3.14. Azerbaycan'ın 2020-2022 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Hacmi (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi
2020	13.732.637,3	10.732.038,8	24.464.676,1
2021	22.207.974,8	11.703.222,6	33.911.197,4
2022	38.146.629,7	14.539.858,5	52.686.488,2

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu: <https://www.stat.gov.az>

Aşağıdaki Tablo 3.15'de ise Türkiye'nin 2020-2022 yılları arasındaki Dış ticaret verilerini kullanarak Dış Ticaret hacmi hesaplanmıştır.

Tablo 3.15. Türkiye'nin 2020-2022 Yılları Arasında Dış Ticaret Hacmi (Milyon %)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi
2020	160.656.652,0	209.534.325,0	370.190.977,0
2021	213.598.369,0	260.682.217,0	474.280.586,0
2022	235.247.081,0	342.209.950,0	577.457.031,0

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu: <http://www.tuik.gov.tr>

Bu verileri esas alarak yukarıda kullanmış olduğumuz denklemi yeniden uygulayarak ikinci Karabağ savaşı sonrası Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ithalat ve ihracat verilerini kullanarak ithalat ve ihracat yoğunlaşma indeksi tablosu oluşturulmuştur. Tablodaki verileri bulmak için gereken denklem ve açıklamaları aşağıdaki gibidir.

Tablo 3.16’de 2020 ve 2022 yılları arasındaki verileri kullanarak Azerbaycan’ın ihracat ve İthalat yoğunluk indeksi Tablosu oluşturulmuştur.

Tablo 3.16. Azerbaycan’ın İhracat ve İthalat Yoğunlaşma Endeksleri

Yıllar	İhracat Yoğunluk Endeksi	İthalat Yoğunluk Endeksi
2020	16,0	12,2
2021	10,9	13,4
2022	6,9	11,4

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu: <https://www.stat.gov.az>

Tablo 3.17’de görüldüğü gibi Azerbaycan 2. Karabağ savaşı sonrası ihracat ve ithalatta artış göstermektedir. İhracat ve ithalat yoğunlaşma indeksi yıllara göre ithalatın ihracata göre daha yoğun olduğu sonucuna varmaktadır.

Tablo 3.17. Türkiye’nin İhracat ve İthalat Yoğunlaşma Endeksleri.

Yıllar	İhracat Yoğunluk Endeksi	İthalat Yoğunluk Endeksi
2020	15,9	20,0
2021	16,4	20,2
2022	16,8	17,3

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu: <http://www.tuik.gov.tr>

Tablo 3.17’de Türkiye’nin son 3 yıldaki ithalat ve ihracat yoğunlaşma indeksi sonuçları gösterilmektedir. Bu verileri bakılırsa her iki ülke arasında ihracatta artış ve onunla birlikte ithalatta da artış gözükmektedir. İki ülke arasında beraber orantılı bir

artış tespit edilmektedir. Türkiye ve Azerbaycan arasında ithalat artmış ve savaş sonrası yatırımlar da artmış bulunmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bağımsızlığını kısa bir süre önce kazanmasına rağmen Azerbaycan önemli bir iktisadi gelişme göstermiş ve bölgede önemli bir güç haline gelmiştir. Bunda şüphesiz zengin doğal kaynaklarının da önemi fazladır. 1991 yılında bağımsızlığını kazanan ülke maalesef Ermenistan ile Karabağ Bölgesi nedeniyle sorun yaşamakta ve askeri, ekonomik kaynaklarının büyük bir kısmını da bu ihtilaf nedeniyle harcamaktadır. 1988-1994 yılları arasında yaşanan çatışmalar 1. Karabağ Savaşı olarak adlandırılmaktadır ve neticesinde Karabağ Bölgesi, Ermeni kontrolüne geçmiştir. Bu durum bölgede siyasi ve etnik gerilimi tırmandırdığı gibi Türkiye ile Azerbaycan'ın bağlantısının da kesilmesine neden olmuştur. Devam eden anlaşmazlık neticesinde 27 Eylül 2020'de başlayarak 10 Kasım 2020'de Azerbaycan'ın zaferi ile neticelenen savaş ise 2. Karabağ Savaşı olarak adlandırılmaktadır. Bu zafer neticesinde Ermenistan büyük tavizler vermiştir ancak anlaşmazlık tam olarak çözülemediği için 2023 yılının sonuna doğru tekrar çatışma yaşanmıştır. Bu olayların neticesinde Ermenistan kesin yenilgiyi kabul etmiş ve Zengezur Koridoru'nun açılmasını kabul etmiştir. Ayrıca Paşinyan "Barış Koridoru" ismini verdiği bir öneri sunmuştur. Bu koridorun açılması şüphesiz hem Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ticareti hem de Azerbaycan üzerinden Orta Asya ile Türkiye'nin ticaretini olumlu etkileyecektir.

Tüm bunlar yaşanırken 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya, Ukrayna'ya savaş açmıştır. Bu savaş da şüphesiz hem Dünya hem de bölge ekonomisini etkilemiştir. Özellikle Avrupa doğal gaz konusunda Rusya'ya aşırı bağımlı halde olduğu için alternatif tedarik kaynakları arayışına girmiştir. Bu da Azerbaycan ve Hazar bölgesinin doğal gazının ve petrolünün Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılmasını önemli hale getirmiştir. Ayrıca Uzak Doğu ile Avrupa arasındaki ticaretin rotası Kuzey Koridoru'ndan, Orta Koridor'a kaymıştır.

Veri ve analizler sonucu hem 1. Karabağ savaşı hem de 2. Karabağ Savaşı sonrası, iki ülke arasında hem ihracatta hem ithalatta yüksek ölçüde artışlar tespit edilmiştir. Bunun sonucunda da hem şimdiki durumda hem de gelecekte uzun vadeli iş birliği, gelişim ve yüksek bağların oluşumunu sağlamış bulunmaktadır. Gelecek dönemde ortaya çıkacak gelişmeler ışığında ticaretin artmasını sağlayacak anlaşmalar

yapılmalı ve ortaya çıkan fırsat değerlendirilmelidir. Son dönemde Türk Devletler Teşkilatı'nı oluşturan ülkeler arasındaki işbirliğinin artması da değerlendirildiğinde 2. Karabağ Savaşı sonrası açılacak olan Zengezur Koridoru Orta Asya ile Türkiye arasındaki ticaret için çok önemli bir güzergah olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmadzada, J. (2022). *Azerbaycan Ekonomisinde Petrol Sektörünün Yeri ve SOCAR'ın Finansal Performansı Üzerine Bir Uygulama* (Doctoral dissertation).
- Ahmet B. Ercilasun, (1997). *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 271
- Akıncı, A., & Kaba, S. G. (2023). Kafkasya'nın Jeopolitik Önemi: Dağlık Karabağ ve Zengezur Koridoru Örneği. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(1), 88-106.
- Azimzadeh, A. (2022). Bir Kuşak Bir Yol Projesinin Azerbaycan ve Çin'in Ekonomik İlişkisine Etkisi. *TURAN-SAM*, 14(Sp. Issue), 119-126.
- Akbulaev, N., & Muradzada, I. (2024). Econometric analysis of foreign trade and economic growth relationship in Azerbaijan and Italy. *Multidisciplinary Science Journal*, 6(1), 2024002-2024002.
- Alakbarov, E. (2010). *An analysis of foreign trade and economic growth in Azerbaijan* (Doctoral dissertation, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü), 18-22.
- Aliyev, E., & Uysal, Ö. (2021). Azerbaycan'ın Türkiye'ye Petrol İhracatının Azerbaycan'ın Ekonomik Büyümesine Etkileri. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17(2), 309-325.
- Allahverdiyeva, S. (2022). Azerbaycan'da Modern İhtiyaçlar Düzeyinde Dış Ticaret İlişkileri. *Euroasia Journal Of Social Sciences & Humanities*, 9(25), 1-8.
- Alpdoğan, H., Akal, M., & Hasanov, G. (2020). Türkiye ile Azerbaycan'ın dış ticaret gelişimi. *Journal of Business and Trade*, 1(1), 16-26.
- Anadolu Ajansı, (2023). *Ermenistan Başbakanı Paşinyan: Yakın gelecekte Azerbaycan'la barış anlaşması imzalanabilir*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ermenistan-basbakani-pasinyan-yakin-gelecekte-azerbaycanla-baris-anlasmasi-imzalanabilir/3082975> (Erişim tarihi: 17.12.2023).
- Aslan, M. (2023). *5 Soru: Karabağ Krizi | Bundan Sonra Ne Olacak?*. SETAV. <https://www.setav.org/5-soru-karabag-krizi-bundan-sonra-ne-olacak/>, (Erişim tarihi: 01.12.2023).
- Aydın, E. (2018). *Türkiye'de Teknolojik İlerleme İle İstihdam Yapısındaki Değişme Projeksiyonu: Endüstri 4.0 Bağlamında Ampirik Analiz*. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16 (31), 36-47

- Bağış, B. (2022). *Rusya-Ukrayna Savaşının Küresel Ekonomiye ve Türkiye'ye Etkileri*. İstanbul: SETA.
- BBC, (2023). Zengezur Koridoru: İran projeye neden karşı çıkıyor? Erişim Tarihi: 28.11.2023 URL: <https://www.bbc.com/turkce/articles/c1r4nr42wl4o>
- Baydemir, A. (2022). *Sovyet sonrası Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin değişimi ve II. Karabağ Savaşı'na etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 40-70.
- Botaş (2023) Iğdır-Nahçıvan Doğal Gaz Boru Hattı'nın Temeli Atıldı. <https://www.botas.gov.tr/Icerik/igdirnahcivan-dogal-gaz-boru/838> (Erişim tarihi: 02.12.2023).
- Botaş (2023). *Iğdır-Nahçıvan Doğal Gaz Boru Hattı'nın Temeli Atıldı*, <https://www.botas.gov.tr/Icerik/igdirnahcivan-dogal-gaz-boru/838> (Erişim tarihi: 17.12.2023).
- Cemil Hesenli, (1993). *Azerbaycan Beynelhalk Münasibetler Sisteminde 1918-1920*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü, 92-207
- Clauson, P. (1997). İran and Caspian Basin Oil and Gas. *Perceptions*, 19-21.
- Can, R. R. (2022). Güney Kafkasya Jeopolitiğinde Demiryollarının Rolü. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(1), 37-54.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2023). *Transit Boru Hatları*. <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-transit-boru-hatlari>, (Erişim Tarihi:5.11.2023)
- Ercilasun, A. B. (1997). *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*. Ankara: Akçağ Yay, 269-275.
- Erarslan, F., & Özdemir, F. N. (2021). Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinde Önemli Bir Kavşak: İkinci Karabağ Savaşı. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 129(255), 315-334.
- Eynalov, H. (2022). Küreselleşme sürecinde organik tarımın yeri ve Azerbaycan tarım sektörü açısından değerlendirilmesi. *Qloballaşma Prosesində Qafqaz Və Mərkəzə Asdıya*, 784.
- Garip, E. (2023, 02 09). Anadolı Ajansı. Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiye-azerbaycan-ticaret-hacminin-15-milyar-dolarlik-hedefi-asmasi-bekleniyor/2138753> adresinden alındı (Erişim tarihi: 17.12.2023).
- Gasan, A. A. (2021). The role of foreign economic activity in the development of the national economy of Azerbaijan. In *Colloquium-journal* (No. 20 (107), pp. 32-35). Голопристанський міськрайонний центр зайнятості.

- Gürçam, Ö. S. (2021). Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Dış Ticareti ve Son Yıllarda Türkiye-Azerbaycan Arasındaki Ticari İlişkinin Boyutu. *Iksad Journal*, 7(28), 32-43.
- Güvenç, İ. (2019). Türkiye’de domates üretimi, dış ticareti ve rekabet gücü. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarım ve Doğa Dergisi*, 22(1), 57-61.
- İlter, E., & Kınık, H. (2017). Türkiye’nin Enerji Denklemi: Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Ve Türk Akımı. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (18), 185-200.
- Hamzatlı, M., & Büber, H. (2022). *Zengezur Koridoru’nun Azerbaycan ve Türkiye’nin Dış Ticaretine Olası Etkileri*. Eğitim Yayınevi.
- Hasanov, A. (1998). Azerbaycan'ın Harici Siyaseti: Avrupa Devletleri ve ABD. *Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü*, 36-37.
- Karakaş, G., & Erdal, G. (2017). Döviz Kuru Oynaklığının Türkiye ‘nin Tarımsal Dış Ticaretine Etkisi. *Turkish Journal Of Agriculture-Food Science And Technology*, 5(6), 668-675.
- Kasimov, M. (1988). *Azerbaycan Beynelhalk Münasebetler Sisteminde*. Bakü: Azerbaycan Devlet Neşriyatı, 60-61.
- Kazancı, B. A., & Barun, İ. K. (2023). İpek Yolu Üzerinde Alternatif Güzergâhın Türkiye Açısından Önemi: Olası Türk Koridoru. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 570-581.
- Kuznetsov, O. Y., & Dalkılıç, L. Ç. (2017). 1988-1994 Dağlık Karabağ Savaşı–İnsanlık Tarihinin İlk Terörist Savaşı. *Ermeni Araştırmaları*.
- Korkmaz, T. (2022). *Türkiye-Azerbaycan İlişkileri (1919-1938)*. İstanbul.
- Köylü, M. K. (2018). Türkiye ve Azerbaycan Ticari İlişkilerine Yönelik Bir Değerlendirme. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 69-85.
- Kurtar, Ç., & Dellal, İ. (2019). Türkiye ile Çin Tarım Ürünleri Dış Ticaretinin Değerlendirilmesi. *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 108-118.
- Mesimov, A. (2000). “Bağımsızlık Yıllarında Azerbaycan-Türkiye İlişkileri”. *Avrasya Dosyası Azerbaycan Özel*, 276.
- Mutallimov, D. (2015). “Hanlıklar Döneminde Kuzey Azerbaycan’ın Osmanlı ile Siyasi İlişkileri”, U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 2, 155-177.

- Mutallimov, D. (2020). *Osmanlı Devleti, Rusya ve İran Üçgeninde Anlaşmalarla Sonuçlanan Azerbaycan(1747-1830)*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Orudzhev, E., & Alizade, A. (2021). Cointegration analysis of the impact of Azerbaijan and Ukraine GDPs on the trade turnover between these countries. *Journal of International Studies (2071-8330)*, 14(3).
- Rehimov, R. (2023). *Azerbaycan'ın zafer kazandığı 2. Karabağ Savaşı'nın üzerinden 3 yıl geçti. Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycanin-zafer-kazandigi-2-karabag-savasinin-uzerinden-3-yil-gecti/3001917#>, (Erişim tarihi: 02.12.2023).
- Socar, <https://www.socar.com.tr/tarihce-1900>, (Erişim Tarihi: 22.10.2023).
- Swietochowski, T. (1989). *Müslüman Cemaaten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycan'ı (1905-1920)*. İstanbul: Bağlam Yay, 21-22.
- Şahin, I. F. O. (2022). Türkiye'nin 1980-2021 dönemi dış ticaret gelişiminin irdelenmesi. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, 9(27), 82-99.
- Sönmezoğlu, F. (2000). Uluslararası Politika ve Dış Politika analizi, . *III Baskı, Filiz Kitabevi*, 689, 700-703.
- Taş, İ. (2011), Türkiye'de İhracat Çeşitlendirmesi ve Büyüme İlişkisi. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Ticaret Bakanlığı (2023). *Türkiye-Azerbaycan Tercihli Ticaret Anlaşmasının onay süreci tamamlandı*. <https://ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/azerbaycan/turkiye-azerbaycan-tercihli-ticaret-anlasmasinin-onay-sureci-tamamlandi>, (Erişim Tarihi: 15.09.2023).
- Ticaret Bakanlığı. (2023). *Türkiye-Azerbaycan Tercihli Ticaret Antlaşması İmzalandı*. <https://ticaret.gov.tr/haberler/turkiye-azerbaycan-tercihli-ticaret-antlasmasi-imzalandi>, (Erişim tarihi: 15.09.2023).
- Türk Devletler Teşkilatı. (2023). *Türk Devletleri Teşkilatı 10. Zirvesi Astana Bildirisi*. https://www.turkicstates.org/tr/haberler/turk-devletleri-teskilati-10-zirvesi-astana-bildirisi_3113, (Erişim Tarihi :04.11.2023).
- TÜİK (2020). Raporlarlar, <https://www.tuik.gov.tr>, (Erişim Tarihi:15.10.2023)
- Utikad. (2019). Lojistik Sektörü Raporu. <https://www.utikad.org.tr/images/HizmetRapor/utikadlojistiksektoruraporu2022-857.pdf> (Erişim tarihi: 10.08.2023).
- Uysal, N.N (2022). Rusya-Ukrayna Savaşının Küresel Ticaret Üzerine Etkileri. İktisadi Kalkınma Vakfı. https://bulten.ikv.org.tr/icerik_print.asp?ust_id=12449&id=12453. (Erişim tarihi: 20.09.2023).

- Ünlü, A., & Kabak, S. (2017). Türkiye ve Azerbaycan Ticaretinin Sürdürülebilirliği ve Ampirik Analizi. *Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, 29(4).
- Vorobyova, N. V., Gracheva, D. O., Bannikova, N. V., Telnova, N. N., & Cheremnykh, M. B. (2021, April). Perspective directions of the agri-food market development in the system of bilateral foreign trade relations between Azerbaijan and the Stavropol Territory. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* (Vol. 745, No. 1, p. 012006). IOP Publishing.
- Yılmaz, N. F. (2005). Petrol ve Doğal Gaz Boru Hatları Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Tesisat Mühendisliği Dergisi*, 87, 4-14.
- Yılmaz, R. (2010). Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Son Dönem. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 4(1), 46-48.
- Yusifov, V. Y. (1994). *Azerbaycan Tarihi I*. Bakü, 12-20.
- Ömarov, V. (2013, Ocak 29). Azerbaycan – Batı Avrupa Ülkeleri. *Azerbaycan Ses Gazetesi*. Bakü, Azerbaycan: Azerbaycan Ses Gazetesi.